

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

OSMANLI DIŞ İLİŞKİLERİNDE DUBROVNİK (1458-1571)

Yüksek Lisans Tezi

Yusuf Halil CALİP

ANKARA, 2025

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

OSMANLI DIŞ İLİŞKİLERİNDE DUBROVNIK (1458-1571)

Yüksek Lisans Tezi

Yusuf Halil CALİP

Tez Danışmanı

Doç. Dr. Gökhan ERDEM

ANKARA, 2025

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

OSMANLI DIŞ İLİŞKİLERİNDE DUBROVNIK (1458-1571)

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı

Doç. Dr. Gökhan ERDEM

TEZ JÜRİSİ ÜYELERİ

Adı Soyadı

- 1- Doç. Dr. Gökhan ERDEM**
2- Doç. Dr. Atay AKDEVELİOĞLU
3- Doç. Dr. İrşat SARIALİOĞLU

Tez Sınavı Tarihi

18.04.2025

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Doç. Dr. Gökhan ERDEM danışmanlığında hazırladığım “**Osmanlı Dış İlişkilerinde Dubrovnik (1458-1571)**” adlı yüksek lisans tezimdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağını gösterdiğimi ayrıca beyan ederim.

29.05.2025

Yusuf Halil CALİP

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER.....	i
------------------	---

GİRİŞ	1
-------------	---

BÖLÜM I

KURAMSAL ÇERÇEVE	9
------------------------	---

1.1 Dünya Sistemi Anlayışı ve Ticaret.....	15
1.2 Dönemin Ekonomi Politik Yansıması	17
1.3 Osmanlı Devlet Yapısı ve Dubrovnik'in Göstermiş Olduğu Rıza	21

BÖLÜM II

TARİHSEL SÜREÇ İÇİNDE DUBROVNIK	25
---------------------------------------	----

2.1 Avrupa Şehirlerinin Yükselişi	27
2.1.1 Şehir Devletleri Venedik ve Ceneviz'in Doğu ile Münasebetleri.....	29
2.1.2 Dönemin Dünya Sistemindeki Bozulmanın Venedik ve Ceneviz'e Etkisi	32
2.2 Osmanlılar ile İlk Temaslar	34
2.3 Osmanlı Devleti Nezdinde Dubrovnik'in Hukuksal ve Fiili Durumu.....	40
2.3.1 Dubrovnik Cumhuriyeti'nin Literatürdeki Tartışmalı Bağlılığı.....	46
2.3.2 Dubrovnik'teki Osmanlı, 'Emin'	49
2.3.3 Elçiler ve Diplomasinin Önemi	51
2.4 Karşılaştırma: İstanbul'un Fethi Sonrası Pera ve Fethedilemeyen Roma Sonrası Dubrovnik	53

2.5	II. Mehmet Sonrası Dönemde Şehrin Bağlılığında Görülen Süreklilik	57
-----	---	----

BÖLÜM III

KARŞILIKLI MEMNUNİYET	65
3.1 Görünürdeki Getiri Olarak Haraç	71
3.2 Köle Talebindeki Değişim.....	75
3.3 Karşılıklı İstihbarat Arayışlarının Kesişiminde Dubrovnik.....	79
3.4 Para Ekonomisine Geçiş	81
3.5 Osmanlı Uc Birimlerindeki Dönüşüm.....	85
3.6 Yitirilen Üstünlük	92
SONUÇ	98
KAYNAKÇA.....	103
EKLER	112
ÖZET	130
ABSTRACT	131

GİRİŞ

Mensupları arasında *Uluslararası İlişkilerin*, yaygın olarak 1648 tarihine sabitlenen bir dönüşüm kuvvetiyle başladığı görüşü hakimdir. Bunun sebebi elbette ulus-devlet yapılarının bu dönemlerde ortaya çıkmış olduğunun kabulüdür.¹ Fakat, ulus-devlet yapısının bir anda ortaya çıkmadığı da açıktır. Bu anlamda disiplin, modern devletleri incelerken dahi sıklıkla Siyasi Tarih'ten, disiplinin başlangıcı öncesine yönelik olgularından yararlanmaktadır.

Şüphesiz ki modern uluslararası ilişkileri anlamak açısından Siyasi Tarih'te sıklıkla atıf yapılan dönemlerin başında 16. yüzyıl, mekân olarak da Avrupa yer almaktadır.² Bu dönem aynı zamanda tezin zaman ve mekân anlamında ana odağını oluşturmaktadır. Tezin esas sorunsalı ise, coğrafi yakınlığa ve askeri güç yönünden aralarındaki asimetriye rağmen Osmanlı Devleti'nin niçin fetih güzergahı üzerindeki Dubrovnik Cumhuriyeti'ni hiçbir zaman doğrudan fethetme yoluna gitmemiş olduğudur.

Tez'in kapsamakta olduğu dönemin yekûnu incelendiğinde, devletlerarası sisteminin başat güçlerinden olan Osmanlı Devleti, Batı ile bir nevi dünya hakimiyeti mücadelesine girmiş;³ ancak her iki taraf da hegemonik yetilerini kaybetmemek adına devletlerarası statükonun devamından faydalanma çabası içinde olmuşlardır.⁴ Bu, Doğu ile Batı arasında kimi zaman insan, ama en nihayetinde emtia geçişinin sürdürülmesiyle

¹ Andrew Heywood, **Küresel Siyaset**, 5. B., Çev: Nasuh Uslu ve Haluk Özdemir, Ankara, BB101 Yayınları, 2018, s. 28-29.

² Bkz. “Şimdi İçinde Yaşadığımız Dünyanın Modern Dünya-Sistemin Kökenleri 16. Yüzyıldadır.” Immanuel Wallerstein, **Dünya Sistemleri Analizi: Bir Giriş**, 2. B., Çev: Nuri Ersoy ve Ender Abadoğlu, İstanbul, BGST Yayınları, 2011, s. 51.

³ Oral Sander, **Siyasi Tarih: İlkçağlardan 1918'e**, C. 1., B. 32., Ankara, İmge Kitabevi, 2017, s. 67.

⁴ Şevket Pamuk, “*Institutional Change and the Longevity of the Ottoman Empire, 1500-1800*”, **Journal of Interdisciplinary History**, C. 35., S. 2., (2004), s. 235.

mümkün olabilmiştir.⁵ Dubrovnik'in, dönemin devletlerarası ilişkilerine etkisi, tam da bu noktada özel olarak ele alınmayı hak etmektedir. Zira onun bu büyük rekabet döneminde Doğu ile Batı arasındaki istikrarı sağlayabilmesi, ancak hem Doğu'nun hem de Batı'nın bir parçası olabilmesiyle imkân bulmuştur. Bu da incelenen dönemde gerek Dubrovnik'in gerekse tabiiyet ilişkisi içinde olduğu Osmanlı'nın zirve dönemlerini yaşamalarına katkı sağlamıştır.

Türklerin zirve dönemlerini yaşamasının Avrupa'yı coğrafi keşifler yapmaya zorladığı anlayışından ziyade, coğrafi keşiflerin Türklerin zirve dönemlerini yaşamalarına etki etmiş olabileceği ihtimali daha kuvvetlidir.⁶ Detaylandırmak gerekirse, 14. ve 15. yüzyıllarda ticaretle gelişen Cenevizliler, 16. yüzyılın ortalarından itibaren yeni ticaretlerin finansörleri olmuşlardır. 16. yüzyılda sermaye doyumuna ulaşan Venedikli tüccarlar ise 17. yüzyılda toprak varlıkları üzerinden ayrı bir soylu sınıfı oluşturmaya başlamışlardır.⁷ Böylece, dönemin sermaye doyumuna ulaşmış olan Batılı tüccarlarının bu sermayeyi işletecek yeni sahalara ihtiyaç duymuş olabileceği çıkarımına varılması mümkündür. Bu ise Osmanlı Devleti'nin sisteme dahil olmasıyla gerçekleşebilmiştir.

Dolayısıyla Dubrovnik Cumhuriyeti'nin incelenen dönemde Osmanlı Devleti'ne sağladığı katkı kadar, onun ekonomik dönüşümünde oynadığı rol de muhakkak dikkate alınmaya değerdir. Yine de oldukça etraflı bir mesele olan Devlet'i Aliyye'nin ekonomik dönüşüm sürecinin, Dubrovnik üzerinden ancak bir parçasının aydınlatılabileceği unutulmamalıdır.

⁵ Halil İnalcık, "Capital Formation in the Ottoman Empire", *The Journal of Economic History*, C. 29., S. 1., (1969), s. 103.

⁶ Fernand Braudel, *Akdeniz ve Akdeniz Dünyası II*, 3. B., Çev: Mehmet Ali Kılıçbay, Ankara, Doğu Batı Yayınları, 2022, s. 459.

⁷ Faruk Tabak, *The Waning of the Mediterranean, 1550-1870: A Geohistorical Approach*, Baltimore, Johns Hopkins University Press, 2008, s. 37.

Osmanlı Devleti'yle Dubrovnik arasında imzalanmış bir tür anlaşmayla kurulan - bugünün devletlerarası sisteminde pek yeri bulunmayan bağımsızlığa yakın bir tabiiyete benzer- ilişki, literatürdeki çalışmalarda sıklıkla Dubrovnikli diplomatların tecrübe ve becerilerine⁸ veya Osmanlı'nın hoşgörü siyasetine yorulmaktadır.⁹ Her iki açıklamanın da doğru olduğu söylenebilmekle birlikte mesele derinlerine inildiğinde daha karmaşıklaşmakta ve detaylanmaktadır.

Örneğin benzer türden bir imtiyaz İstanbul'daki Peralılara da verilmiş, ancak varılan bu anlaşma kendilerinin bir süre sonra Osmanlı Devleti'nin bünyesine doğrudan katılmasının önüne geçememiştir.¹⁰ Benzer biçimde Osmanlı Devleti'nin Balkanlar'dan batıya ilerleyişi sıklıkla, oradaki prenslikleri kendine bağlayan anlaşmalarla başlamış ancak zamanla onlar da doğudaki bu büyük devletin sınırları kapsamına dahil olmuşlardır.¹¹ Dubrovnik'in, diğer tüm devletlerden ayrılan özelliği ise Batı ile Doğu arasında gördüğü birleştirici görevi olmuştur. Zira devletlerin siyasi sınırlarının ötesinde oluşan bir ticaret güzergahı bu dönemde Dubrovnik aracılığıyla Osmanlı ülkesini İtalya yarımadasına, oradan da Kuzey Batı Avrupa'ya bağlamaktadır. Dubrovnik'in bu özelliği, zamanla Osmanlı Devleti'nin de politik ekonomisini etkilemiş, Devlet'in ekonomik dönüşümünde büyük rol oynamıştır.

Literatürde, Bab-ı Ali elitlerinin İstanbul'un fethi sonrası devlet yönetiminde oynadıkları rol sıklıkla görmezden gelinerek devlet kararlarıyla padişahların kişiliği

⁸ Vesna Miović, **Kavşaktaki Bilgelik: Dubrovnik Cumhuriyeti ve Osmanlı Devleti Dönemindeki Olaylar**, Denona d.o.o, Editör L. Anićić, Dubrovnik, Kartolina, 2011, s. 26-32.

⁹ Sedad Bešlija, **Osmanlı İstimâlet Siyaseti ve Bosna: XV. ve XVI. Yüzyıl**, Çev: Edina Nurikić, Ankara, YTB Yayınları, 2024, s. 178.

¹⁰ Halil İnalçık, **Osmanlılar: Fütühat, İmparatorluk, Avrupa ile İlişkiler**, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2022, s. 266.

¹¹ Halil İnalçık, **Devlet-i Aliyye: Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-1**, C. 1., İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2009, s. 64.

arasında yapay bir ilinti kurulması eğilimi de ayrıca görülebilmektedir.¹² Ancak Devletin askeri atılğanlığını sağlayan *uc* beyliklerinin zamanla ve değişen koşullar dahilinde zayıflayarak Devlet içindeki güç dengesinde yerini saray elitlerine ve vakıf anlayışına kaptırmış olması gibi örnekler, çalışmada incelenmekte olan dönüşümün tarihsel dinamiklerini açıklamaktadır. Nihayetinde Devlet'in ekonomik dönüşümü, kendi yapısındaki sac ayaklarının bir kısmını da doğrudan etkilemiştir. Ancak böylesi bir teşhis, Dubrovnik'in Devlet'e bağlılığının ilk yıllarındaki tedirginliğin, nasıl zamanla yerini bir tür alışkanlığa bırakmış olduğunu açıklar nitelikte olmaktadır.

Osmanlı ile Dubrovnik arasındaki asimetrik ilişkiyi meşrulaştıran en önemli unsur ise Dubrovnik'in 1458 sonrası düzenli ödemekte oldukça özenli olduğu haraçlardır.¹³ Bu sayede Dubrovnik'in haraç karşılığı padişahın korumasını kabul edişyle her iki tarafın da kazançlı çıktığı bir düzen ortaya çıkmaktadır.¹⁴ Ancak bu tez, her iki tarafın da görünen kazançlarının oldukça cüzi getiriler olduğu varsayımıyla hareket etmektedir. Zira Dubrovnik'in ödediği haraçlar zamanla Osmanlı nezdinde ne ederinde ne de görece hatırı sayılır bir konumda kalabilmiştir.¹⁵ Aynı şekilde Dubrovnik için de merkezden uzak devlet yöneticilerinin başına buyruk tavırları pek çok kere büyük sorunlar teşkil etmiştir.¹⁶ Yine de düzenin devamı için görünenin arkasında daha geçerli bir neden yatmaktadır. Bu

¹² Haldun Eroğlu, “Klasik Dönemde Osmanlılarda İktidar ve Muhalefet İlişkisi Üzerine”, **XVIII. Türk Tarih Kongresi: Osmanlı Tarihi ve Medeniyeti**, C. 3, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2022, s. 614.

¹³ Vjeran Kursar, “*The Diplomatic, Religious, and Economic Presence of the Republic of Dubrovnik (Ragusa) in Ottoman Edirne*”, **The Heritage of Edirne in Ottoman and Turkish Times**, Birgit Krawietz ve Florian Riedler (ed.), De Gruyter, 2019, s. 305-306.

¹⁴ Vesna Miović, **Dubrovačka Diplomacija u Istambulu**, Zagreb; Dubrovnik, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zavod za povijesne znanosti u Dubrovniku, 2003, s. 298.

¹⁵ Şerafettin Turan, “*Dubrovnik*”, **İslam Ansiklopedisi**, C. 9., İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı, 1994, s. 543.

¹⁶ Vesna Miović, “*From Tears to Poison: Ragusan Dealings with the Enemies from the Ottoman Neighbourhood*”, **Life on the ottoman Border Essays in Honour of Nenad Močanin**, Vjeran Kursar (ed.), Zagreb, University of Zagreb Faculty of Humanities and Social Sciences FF press, 2022, s. 277.

anlamda öncelikle, Dubrovniklilerin uzun yüzyıllar boyunca elde ettikleri sermaye birikimlerini Osmanlı ülkesi içinde işletme imkânı bulmuş olmaları öne sürülebilir. Devlet'in, muhataplarının bir hukuk çerçevesi içinde güvende hissetmesine verdiği önem, Dubrovnikli tüccar ve yatırımcılar için vazgeçmek istemeyecekleri bir konfor yaratmıştır. Osmanlı tarafında ise Batı'daki artı değerın Dubrovnikli girişimcilerle kendi ülkesinde işletilmesi, Devlet'in özellikle imparatorluk yapısına evrildiği dönemle birlikte oldukça büyük önem taşımıştır.

Osmanlı-Dubrovnik ilişkileri üzerine yürütölen geçmiş çalışmalar, Osmanlı'nın Akdeniz politikası, Dubrovnik'in ticari ve diplomatik ayrıcalıkları ile Devlet-i Aliyye'yle olan kendine özgü bağımlılık ilişkisi çerçevesinde ele alınmıştır. Vesna Miović'in Osmanlı arşivlerine dayanan çalışmaları, Dubrovnikli tüccarların Osmanlı topraklarındaki faaliyetlerini ayrıntılı şekilde inceleyen alanındaki başat eserlerdendir. Diğer Hırvat araştırmacılar arasında Vjerran Kursar, Dubrovnik'in Osmanlı sistemine entegrasyonunu ve siyasi statüsünü analiz eden önemli eserler ortaya koymuştur. Barisa Krekic, Dubrovnik'in Osmanlı ve Avrupa ile olan çok yönlü ilişkilerini tarihsel bağlamda ele alırken; Lovro Kunčević, Dubrovnik'in diplomasi geleneği üzerine kapsamlı incelemeler sunmaktadır. Benzer şekilde Mladen Glavina'nın çalışmaları, Dubrovnik'in Osmanlı idaresi altındaki ekonomik ve hukuki dinamiklerini detaylandırmaktadır. Lovorka Čoralić ve Nenad Moačanin, literatürde başvurulabilecek diğer önemli isimlerdendir. Türk araştırmacılar arasında ise Osmanlı tarihi kapsamında Dubrovnik, Halil İncalcık'ın sayısız eserinde yer bulmaktayken; Cihan Yemişçi ve Metin Ziya Köse gibi sonraki nesil araştırmacılar, Osmanlı arşiv belgeleri ışığında Dubrovnik ile Osmanlı Devleti arasındaki ticaret, güvenlik ve diplomatik ilişkiler özelinde detaylı çalışmalar yapmışlardır. Tüm bu araştırmacılar, Osmanlı-Dubrovnik ilişkilerini anlamak için önemli bir çerçeve sunmakta ve çalışmanın ana referanslarını oluşturmaktadır.

Dubrovnik-Osmanlı ilişkileri merkezli süregelen çalışmalar, Tarih disiplini içinde kendine yer bulmaktadır. Böylesi bir meselenin Uluslararası İlişkiler disiplini bünyesinde henüz çalışılmamış olması, yalnız literatüre değil, disipline de katkı sağlama fırsatını bizlere sunmaktadır. Tezde, Dubrovnik'in, imtiyazlı siyasi konumu sayesinde Osmanlı ile Batı devletlerinin ekonomik bütünlüğünü sağlama işlevinin yanı sıra, Osmanlı Devleti'nin ekonomi politik dönüşümüne büyük etkide bulunmuş olduğu, Devlet'in iç dinamikleri de hesaba katılarak aydınlatılmaya çalışılmıştır. Haracın görünürde sağladığı uzlaş, arka perdede Dubrovnik ve Devlet-i Aliyye'nin karşılıklı faydasına olacak şekilde, bir imparatorluğa ihtiyaç duyduğu sermaye akışını sağlamış, sermayesini işletecek Dubrovnikli müteşebbislere de hukuki ve idari güvence içinde muazzam bir pazar sunmuştur.

Tezde, Dubrovnik Devlet Arşivleri'nden temin edilmiş olan dönemin *Fermanları* kullanılarak birincil kaynaklardan istifade edilmiştir. Bunun yanında; Halil İnalcık, Ömer Lütfi Barkan, Barisa Krekic, Vesna Miović başta olmak üzere Osmanlı ve Dubrovnik tarihi üzerine literatürde genel kabul gören isimlerin eserlerine başvurulmuştur. Dönemin dünya sistemi ve onun gelişimindeki tarih anlatısı ise Fernand Braudel, Henri Pirenne, Janet L. Abu-Lughod gibi isimler referans alınarak inşa edilmiştir. Yöntemde, kuramsal çerçevede detayları açıklanmakta olan *Dünya-Sistemi Kuramı'nın* yapısalcı analizi merkez teşkil etse de; *Eleştirel Kuram* vasıtasıyla yapı ve aktörlerin karşılıklı etkileşimlerine eğilerek, yalnız yapısalcı bir anlatımla sınırlı kalma endişesi aşılmaya çalışılmıştır. Devlet adamlarının davranışlarının, dönemin devletlerarası ilişkilerinin yapısal koşullarıyla birlikte incelenmesine özen gösterilmiştir. Böylece aktörlerin yapılar etkileri gösterilmeye çalışılırken, bunları keyfi olarak yapmadıkları gerçeğiyle Uluslararası İlişkiler disiplininin güncel kabul geren yöntemsel analizi oluşturulmaya çalışılmıştır. Yine *Eleştirel Kuram'ın* bakış açısına içkin olarak, yalnız verili kabul edilen

ve/veya gerçekleşen bilgilerin ötesinde, olabilirliği muhtemel ve fakat gerçekleşmemiş meseleler de inceleme kapsamında tutulmuştur.

İlk bölümde; Siyasi Tarih'e içkin olan bu mesele, Uluslararası İlişkiler kuramlarının bakış açılarıyla birleştirilmekte ve meseleye Uluslararası İlişkiler penceresinden ne tür yorumlar getirilebileceği tartışılmaktadır. Bu bağlamda tezin kuramsal inşası esasen Immanuel Wallerstein'in *Dünya-Sistemi* anlayışına dayanmaktadır. *Dünya-Sistemi* bakış açısı; tezde bir tarih anlatısı kurulmaya çalışılırken, belirli bir andaki olgulardan ziyade süreçler içerisinde cereyan eden olayların nedenselliklerine eğilmeyi elzem kılmaktadır. Bu nedenle Fernand Braudel gibi tarihçilerin toplumsal süreçlerde ön plana çıkardığı *Tarihsel Kapitalizm* kavramı, *Dünya-Sistemi* penceresinden meseleye yaklaşılrken, anlatılan dönemin tarihsel dinamizmini ön plana çıkarabilmesi nedeniyle destekleyici unsur olarak kullanılmaktadır. Burada, tezde ele alınan sorunsala yaklaşımda başvuru olan esas kuramın *Dünya-Sistemi Analizi* olduğu, *Tarihsel Kapitalizm* mefhumuna ise yalnızca bu kuramdan bir tarih anlatısı içinde yararlanma noktasında başvurulduğunun altı çizilmelidir.

Diğer taraftan, Braudel'in öncülüğünü yaptığı ve *Annales Okulu* olarak da bilinen, toplumsal süreçlerin maddi doğasını pozitivist unsurlarla açıklamaya çalışan anlayışın¹⁷ tarihsel gerçekliğin tamamını değil, yalnızca belli bir kısmını ortaya koyabileceği düşüncesiyle Robert Cox'un *Eleştirel Kuramından* da çalışmada yararlanılma yoluna gidilmiştir. Eleştirel Kuram, bu defa tıpkı *Dünya-Sistemi Analizi* gibi başlı başına bir kuram olarak ele alınmış olup, Cox'un da dikkat çektiği *Dünya-Sistemi Analizinin* meseleleri açıklamada eksik kaldığı durumlar olduğu varsayımıyla, tamamlayıcı nitelikte kullanılmıştır.

¹⁷ Melek Fırat, "Dünya'da Siyasi Tarih Disiplininin Ortaya Çıkışı ve Gelişimi", **Türkiye'de Siyasi Tarih'in Gelişimi ve Sorunları**, G. Erdem (Ed.), Ankara, Ankara Üniversitesi Basımevi, 2006, s. 16.

Her iki anlayışın Marksizm'in ileri dönem fraksiyonları olması bu iki kuramın çalışmada birlikte kullanılmasını elverişli kılmış olsa da her ikisinin de özgün birer odağı olduğu açıktır. Bunlar, yer yer birbirlerini tamamlayıcı olarak görülebilirse de birbirlerinden ayırdığı tarafların tezde belirtilmesi önem taşımaktadır.

İlk bölümde yer alan bir diğer başlık altında Avrupa ve Osmanlı Devleti'nin politik ekonomileri karşılaştırılmış, özellikle üretim biçimleri ve toprak örgütlenmeleri üzerinde durulmuştur. Bölümün son başlığı altında Weberyen bakışın Osmanlı Devleti'ne atfetmiş olduğu *patrimonyal* yönetim varsayımı eleştirilerek, tezde bunu çeşitli yanlışlar örneklerin bulunduğu dikkat çekilmiştir.

İkinci bölümde, ticari birer merkez olarak meydana çıkan *şehir* anlayışının tipik bir örneği olarak Dubrovnik'in tarihsel gelişim süreci incelenmekte, yine tarihsel dizgede Osmanlı Devleti'nin yükselişiyle Dubrovnik'in karşılaşması ve aralarında cereyan eden ilişkiler ele alınmaktadır. Bu bölüm, kronolojik ilerlemesi açısından padişahların her birinin kendi dönemiyle ayrıca ele alınması bakımından da uygunluk teşkil etmiştir. Bu sayede her biri karar verici konumunda olan padişahların, devlet yapısı ve/veya devletlerarası sisteme olan etkileri bilhassa bu bölümde değerlendirilmiştir.

Üçüncü ve son bölümde ise genel olay akışının nedenleri ele alınmış olup daha ziyade kanıtlayıcı ve destekleyici unsurlar sunulmuştur. Bu bölümde, haraçgüzarlık ilişkisinin esas kazanç olup olmadığı üzerinde durulmuş; köle ticareti, istihbarat arayışı, vakıf sistemi ve *uc* anlayışındaki değişimlerin de tasdikleyici nitelikleriyle Osmanlı Devleti'nin politik ekonomisindeki dönüşüm ve Dubrovnik'in bu dönüşümdeki yeri incelenmeye çalışılmıştır. Yine aynı bölümün son alt başlığında devletlerarası düzende belli bir kırılmanın yaşanmış olmasıyla birlikte çalışmanın inceleme konusunda da belirli bir sona gelinmiş olduğu sonucuna varılarak gerek Devlet-i Âliyye, gerekse Dubrovnik için zirve dönemlerinin birlikte sona yaklaştığı açıklanmıştır.

BÖLÜM I

KURAMSAL ÇERÇEVE

“Dünya-Sistemi perspektifi Batı Avrupa ile Osmanlı İmparatorluğu’nun farklılaşan gelişme süreçlerini on altıncı yüzyıldan itibaren Avrupa merkezli dünya ekonomisinin tarihsel gelişme süreci ile açıklamaktadır.”¹⁸ Bu bakış açısı, devletleri yaptıkları ticaret neticesinde gelişmişlik düzeylerine göre *merkez*, *yarı-çevre* ve *çevre* olmak üzere üç farklı sınıflandırmaya tabii tutmaktadır. Sözü edilen üç sınıftan birine dahil olan devletler, diğerleriyle karşılıklı etkileşime girerek üretimde sağlanan artı değerın merkeze aktarımında rol oynamaktadır.¹⁹ Zira merkez-çevre ilişkisi, bir bölgede üretilen fazladan değerin bir kısmının bir başka bölgeye aktarılmasını ifade etmektedir. Literatürde fazladan değeri üreten bölgeye *çevre*, bu değerin nakledildiği bölgeye ise *merkez* adı verilmektedir.²⁰

Immanuel Wallerstein, birden fazla devletin tek bir sosyal ekonomik sistemi var etmesi durumunu *dünya-ekonomi* olarak açıklamaktadır. Bir diğer dünya sistemi ise *dünya-imparatorluğudur*. Dünya-imparatorluğu, kabaca tek tip sosyal ekonominin belirli bir siyasi yapı içerisinde var olmasıdır.²¹ Dünya-Sistemi analizcilerinin Osmanlı Devleti’ni incelerken ele aldığı temel problem ise onun *kapitalist dünya-ekonomiye* nasıl ve hangi zamanda dahil olduğunu. Bu sebeple sıklıkla 16. yüzyıla atıf yapma

¹⁸ Huricihan İnan, “Osmanlı Tarihi ve Dünya Sistemi: Bir Değerlendirme”, **Toplum ve Bilim**, (1983-Güz), s. 20.

¹⁹ Wallerstein, **Dünya Sistemleri Analizi: Bir Giriş**, s. 59-61.

²⁰ Immanuel Wallerstein, **Tarihsel Kapitalizm ve Kapitalist Uygarlık**, 8. B., Çev: Necmiye Alpay, İstanbul, Metis Yayınları, 2021, s. 31.

²¹ Immanuel Wallerstein, “The Ottoman Empire and the Capitalist World-Economy: Some Questions for Research”, **Review (Fernand Braudel Center)**, C. 2., S. 3., (1979), s. 390.

eğilimindedirler.²² Diğer taraftan kuramın öncü ismi olan Wallerstein, Osmanlı Devleti'nin *kapitalist dünya-ekonomiye* tam olarak ne zaman ve nasıl bir süreçle eklemlendiğini kendisinin de bilmediğini açık sözlülükle ifade etmektedir. Ancak kesin olarak kabul ettiği husus, böylesi bir geçişin var oluşudur.²³ Wallerstein'e göre önceleri bir *dünya-imparatorluk* özelliği taşıyan Osmanlı Devleti, zamanla *kapitalist dünya-ekonomiye* eklemlenmiştir. Bu, şüphesiz Devlet'in kendi ekonomik dönüşümünü kaçınılmaz kılmıştır. Ona göre 16. yüzyılda Osmanlı Devleti, *Avrupa dünya-ekonominin* dışında yer almaktadır. Bu, Devlet'in anılan dönemde *merkez, yarı-merkez ve çevre* gibi konumlandırmaların haricinde olduğu anlamına gelmektedir.²⁴

Ancak literatürde 16. yüzyıl sonrasında Osmanlı Devleti'nin Batı merkezli *kapitalist dünya-ekonomiye* eklemlenerek bir *çevre* ülke konumuna geldiği anlayışı mevcuttur.²⁵ Böylece, 16. yüzyılda bir kırılmanın gerçekleştiği anlaşılmaktadır. Bu nedenle, çalışmanın derinlerine inilmeden önce tarihteki değişim/dönüşüm dinamizmini anlamayı kolaylaştırması bakımından *Tarihsel Kapitalizmin* tanımının yapılması önemi hasıl olmaktadır.

Tarihsel Kapitalizm, kelime anlamıyla sermaye birikimine işaret eden kapitalizmden farklı olarak sermayenin kendini büyütmesi, bir anlamda yeniden üretmesi anlamına gelmektedir.²⁶ *Tarihsel Kapitalizmin* 16. yüzyıla girilmeden hemen önce başladığı görüşünü ileri süren Wallerstein'e göre; "gitgide daha çok sermaye biriktirilip

²² Ebubekir Ceylan, "Dünya-Sistemi Teorisinin Osmanlı Tarihi Çalışmalarına Yansımaları", **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi**, C. 1., S. 1., (2003), s. 82. On altıncı yüzyıla yapılan atıflar için ayrıca bkz. Immanuel Wallerstein, "The Ottoman Empire and the Capitalist World-Economy: Some Questions for Research". Huricihan İnan, "The Ottoman Empire and the World-Economy". Rifaat Ali Abou-El-Haj, "Formation of the Modern State: The Ottoman Empire, Sixteenth to Eighteenth Centuries".

²³ Wallerstein, "The Ottoman Empire and the Capitalist World-Economy" s. 389.

²⁴ *Ibid.*, 391-392.

²⁵ İnan, "Osmanlı Tarihi ve Dünya Sistemi: Bir Değerlendirme", s. 23.

²⁶ Wallerstein, **Tarihsel Kapitalizm ve Kapitalist Uygarlık**, s. 15-16.

daha çok süreç metalaştırıldıkça ve gitgide daha çok meta üretildikçe, akışı sürdürmenin kilit gereklerinden biri, gitgide daha çok alıcı bulunması olmuştur.”²⁷ Bu, ileride detaylıca açıklanacak olan 13. yüzyıl sonrası Akdeniz coğrafyasının hikayesini de meydana getirmektedir. Zira tezin ilerleyen kısımlarında, yüksek orta çağ dönemlerinde Balkan içlerindeki madenlerin İtalyanlarca Batı’ya taşınmasının Dubrovnik Limanı’nda sermaye birikimine yol açmış olduğu belirtilecek olup, 15. yüzyıl dolaylarından itibaren Osmanlı Devleti’nin hukuki ve iktisadi koruması sayesinde sermayenin kendini yeniden üretebildiği üzerinde durulacaktır.

Bu noktada tezin ana odak noktası sermayenin nasıl bir yolla veya hangi üretim şekilleriyle kendini yeniden ürettiğinden ziyade, Dubrovnik şehri aracılığıyla Osmanlı Devleti’yle nasıl bütünleştiği ve Devlet’in merkeziyetçi yapısını kendine bir koruma olarak nasıl kullandığı hakkındadır. Yeni-Marksizm’in bir tür uzantısı olan Dünya-Sistemi Kuramı’nın²⁸ (Ortodoks) Marksizm’den ayrıştığı nokta da keza, Kapitalizm’in inceleme sahasına üretim biçimleri yerine dünya pazarını koymasındır.²⁹ Bu nedenle çalışmanın kuramsal çerçevesinin odağında Dünya-Sistemi Kuramı’nın yer alması uygun düşmektedir.

Robert Cox’a göre Dünya-Sistemi Kuramı, hâkim Uluslararası İlişkiler teorilerine karşı öne sürülmüş en aykırı alternatiftir. Fakat onun eleştirel bakışına göre Wallerstein’in öncülüğünü yaptığı *Dünya-Sistemi* anlayışının yalnız toplumsal düzeyde bir açıklama getirebilmesi bu kuramın en büyük eksikliklerindendir. Sözünü ettiği bu eksikliği uluslararası ilişkileri tek başına toplum veya devlet odaklı değil; devlet-toplum karmaşık

²⁷ *Ibid.*, s. 19-20.

²⁸ Ceylan, “*Dünya-Sistemi Teorisinin Osmanlı Tarihi Çalışmalarına Yansımaları*”, s. 91.

²⁹ İlhan Uzel ve Nazan Bedirhanoglu, “*Eleştirel Bir Literatür Değerlendirmesi: Dışlamadan Sınırlı Tanımaya, Uluslararası İlişkiler Kuramları ve Marksizm*”, **Uluslararası İlişkiler**, C. 12., S. 46., (2015), s. 116.

yapısının kendisiyle açıklayarak aşmaya çalışmaktadır.³⁰ Dubrovnik Cumhuriyeti'nin 16. yüzyıl dünya sistemi içerisinde görmüş olduğu işlevin anlaşılması, tacirler ve ticaretin kendisi kadar, Osmanlı'nın devlet yapısı ve yöneticilerini de incelemeyi gerektirdiğinden Cox'un söz konusu önermesiyle çalışmanın kuramsal bütünlüğü sağlanmaya çalışılmaktadır.

Cox'un da eleştirisini sunduğu gibi Wallerstein'in kuramının fazlasıyla yapılar odaklanması,³¹ çalışmanın kuramsal yol haritasında aşılmaya çalışılacak bir sınırlılık teşkil etmektedir. Buna göre çalışma, kapsamı içindeki dönemde var olduğu ispatlanmaya çalışılan dünya sisteminin yapısal özellikleri kadar, aktörlerin gerek bu sistemin doğasından gerekse kendi devletlerinin iç dinamiklerinden etkilenecek yapının kendisine ne düzeyde ve nasıl etki etmiş olduklarının da inceleme merceğine dahil edilmesine özen gösterilmiştir.

Eleştirel Kuram'ın sağladığı bakış açısının teze sunduğu bir diğer katkı, inceleme alanına dahil ettiği sorunsal verili kabul ettiği bilgilerle açıklama yoluna giden diğer kuramların aksine; sorunsalın içkin olduğu düzenin nasıl ortaya çıktığıyla ilgilenmekte oluşudur.³² Zira şeylerin, duyumlamanın ötesinde derinlikli bir ontolojisi olduğu varsayımı Eleştirel Kuram'a (Ortodoks) Marksizm'den kalan oldukça köklü bir anlayıştır.³³ Böylece tarih, belirli düzenlilikler toplamından çıkarılarak, biricikliğiyle incelenmeyi gerekli kılmaktadır. Eleştirel Kuram'ın tarihteki değişimlere kendini daima açık tutması, tarihsel bir incelemede gerekli olan dinamizmin, Kuram'ın kendinden

³⁰ Robert W. Cox ve Timothy J. Sinclair, *"Social Forces, States, and World Orders: Beyond International Relations Theory"*, **Approaches to World Order**, Steve Smith (Ed.), New York, Cambridge University Press, 1996, s. 88-89.

³¹ Uzgel, *"Eleştirel Bir Literatür Değerlendirmesi"*, s. 120.

³² Cox, *"Social Forces, States, and World Orders"*, s. 88.

³³ Bkz. "şeylerin dış görünüşü ile özü birbirleriyle aynı olsaydı bütün bilim anlamsız olurdu", Faruk Yalvaç, *"Eleştirel Gerçekçilik: Uluslararası İlişkiler Kuramında Post-Pozitivizm Sonrası Aşama"*, **Uluslararası İlişkiler**, C. 6., S. 24., (2010), s. 23.

gelmesinden kaynaklanmaktadır. Bir başka deyişle, Uluslararası İlişkiler kuramları arasında tarih dışılıkla atfedilmeye en uzak bakış açılarından biridir.

Diğer taraftan Eleştirel Kuram, tarihsel bilgiyi verili kabul eden *Problem Çözücü Kuramları* da dışlamamakta, ancak onların belirli bir amaç ve ideolojiye içkin olduğunun farkındalığıyla mesafeli durmaktadır.³⁴ Dolayısıyla çalışmada Eleştirel Kuram ile tarih okuması yapılırken, uluslararası ilişkilerin hâkim kuramlarının tümüyle dışlanması gibi bir yaklaşım benimsenmemekte, onlara ait kavramlar ve açıklamalara da yer verilmektedir. Bu, Eleştirel Kuram'ın *problem çözücü* olarak adlandırıp yadsıdığı diğer kuramları da inceleme sahasına içkin görmesi nedeniyle olağandır. Örneğin çalışmada, 16. yüzyılın sonlarında Venedik ve Osmanlı'nın yakınlaşması konusunda (Yapısal) Realizm'in *güçler dengesi* anlayışından faydalanılmış, yine Osmanlı'nın 15. yüzyılda Dubrovnik üzerinde kurmuş olduğu üst otoritesinin Gramsciyan bir rıza anlayışı ile sağlandığı çıkarımına varılmıştır. Nitekim incelenen dönemin genel konjonktüründe, bir dünya sisteminin söz konusu olduğu tespit edilerek çalışmadaki olay ve olgular bu varsayım çerçevesinde anlamlandırılmıştır.

Bir başka husus olarak Osmanlı tarih yazımındaki kimi yaklaşımlar, Osmanlı Devleti'ni Avrupa'ya ve oradaki medeniyetlere yabancı olarak görme eğilimindedir.³⁵ Bu, Osmanlı Devleti'ne şarkiyatçı bir bakışla yaklaşan Max Weber'in eserlerinde de açıkça görülmektedir. Weber'in, kendi zihin dünyasında var ettiği Doğu-Batı karşıtlığının, yalnız Batı'da bulunduğunu varsaydığı akılcılıkla açıklaması³⁶ literatürde Maxime Radinson, Bryan Turner, Fernand Braudel gibi isimler tarafından çeşitli

³⁴ Cox, "Social Forces, States, and World Orders", s. 88-89.

³⁵ İnan, "Osmanlı Tarihi ve Dünya Sistemi: Bir Değerlendirme", s. 12.

³⁶ Max Weber, **Ekonomi ve Toplum**, C. 2, İstanbul, Yarı Yayınları, 2012.

eleştirilerle karşılaşmaktadır.³⁷ Osmanlı ile Batı'nın bir benzemez değil, yalnızca rakip olduklarını anlayabilmek için; Osmanlı'nın, Avrupa'nın ötekisi olduğu verili bilgisini tahayyül gücünün dışında bırakmak ve gerçekte var olan dünya sistemini anlamaya çalışmak gerekmektedir. Bu nedenle, Uluslararası İlişkiler disiplininin Siyasi Tarih'ten beslendiği geçmişe, eleştirel bir pencereden bakmak kaçınılmazdır.

Halil İnalcık da, Fernand Braudel üzerinden işaret ettiği Annales Okulu tarih yazımından önce “Osmanlıların Doğu Akdeniz'deki İtalyan ticaretini yok etmeyi değil, kontrol altına almayı ve bundan yararlanmayı amaçladıkları, bunun da Bizans'ın gerileme döneminde kurulmuş bulunan Latin egemenliği ve sömürsünün tasfiyesi anlamına geldiği üzerinde pek durulmuyor” oluşundan yakınmaktadır.³⁸ Dolayısıyla Eleştirel Kuram bakış açısıyla sağlanmaya çalışılan en önemli kazançlardan biri, Osmanlı'nın uzaklardan gelen ve Akdeniz sistemine yabancı bir öteki değil; pek çok medeniyet gibi Akdeniz'in kendinden çıkmış ve bölgedeki mevcut işleyişin devamını sağlamakta müstesna olduğunun açıkça görülebilmesidir.

Tez, -sorunsalının ana meselesi olan Dubrovnik'in Osmanlı ile kurduğu ilişkinin sürekliliğinin nedenini sorgularken- yine Eleştirel Kuram'ın “toplumsal ve ekonomik düzen sabit değildir fakat değişir”³⁹ önermesinin açık bir örneğini sunmaktadır. Cox'a göre pozitivist bir inceleme, “yapısal istikrar dönemlerine uygun bir epistemolojik yaklaşım” ortaya koyduğundan, dönüşüm kuvvetlerini açıklamakta oldukça sınırlı kalmaktadır.⁴⁰ Bu bağlamda, Dubrovnik ile Osmanlı Devleti'nin aralarında asimetrik

³⁷ Cenk Reyhan, **Osmanlı'da Kapitalizmin Kökenleri**, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2008, s. 31-40.

³⁸ Halil İnalcık, **Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi- I 1300-1600**, 3. B., İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2016, s. XL VIII.

³⁹ Cox, “*Social Forces, States, and World Orders*”, s. 89.

⁴⁰ Robert W. Cox ve Timothy J. Sinclair, “*Towards a posthegemonic conceptualization of world order: reflections on the relevancy of Ibn Khaldun (1992)*”, **Approaches to World Order**, Steve Smith (Ed.), New York, Cambridge University Press, 1996, s. 147.

bağlılık ilişkisinin kurulduğu dönem, Devlet'in ekonomik dönüşüm içerisinde bulunduğu bir dönem olmakta olup, Dubrovnik'in bu dönüşümdeki yeri ve payı titizlikle incelenmeye çalışılmaktadır. Zira, tabiiyetinin Dubrovnik açısından nedenleri sorgulandığı gibi Osmanlı Devleti açısından da bu tür bir sorgulama yapılması yerinde ve gereklilik arz etmektedir.

1.1 Dünya Sistemi Anlayışı ve Ticaret

Braudel'e göre; "büyük tüccarın faaliyet alanını çok sık değiştirmesinin nedeni büyük kâr alanlarının sürekli değişmesidir. Kapitalizmin özü konjonktürelidir."⁴¹ Osmanlı Devleti de Balkanları ele geçirmesiyle birlikte burayla ticaret yapan yabancılar için ülkesinin tüm sınırlarını kapsayacak biçimde muazzam bir pazar sunmuştur. Bu fırsat, sermayenin ve dolayısıyla tüccarların gözünden kaçmayacaktır. Dubrovnik'in önemi, jeoekonomik konumu ve gerek doğusundaki gerekse batısındaki devletlerle ortak kültür bağlarına sahip olmasından kaynaklanmaktadır. Osmanlı'nın bölgede yükselişinden önce Batı ile Doğu arasındaki ticaretin yalnız antreposu değil, müteşebbislerine sahip olma özelliğini de kendinde barındıran Dubrovnik, Osmanlı'nın bölgedeki yerel otoriteleri bir ele geçirmesinden sonra da girişimci tabiatını kaybetmemiş, aksine daha fazla kullanır hale gelmiştir. Dolayısıyla Dubrovnik Cumhuriyeti hakkında bir Uluslararası İlişkiler araştırması yapılırken devletlerin siyasi sınırlarının ötesinde bir inceleme yapmak kaçınılmaz olmaktadır.

Dünya-Sistemi anlayışının literatüre katkısı, şüphesiz toplumları incelerken siyasi sınırların ötesine geçebilme imkanı sunmasıdır.⁴² Braudel'in ifadeleri de, Dubrovnik

⁴¹ Fernand Braudel, **Kapitalizmin Kısa Tarihi**, 7. B., Çev: İsmail Yerguz. İstanbul, SAY Yayınları, 2013, s. 59.

⁴² Wallerstein, **Dünya Sistemleri Analizi: Bir Giriş**, s. 11.

tüccarının bir *Dünya-Sisteminin* neresinde olduğunu izah etmektedir; ona göre “Raguza iki hareketin buluşma noktasıdır; bunlardan biri Balkan yolları tarafından oluşturulmaktadır, diğeri ise denizin sınırsız imkanlarını kullanmakta ve 16. yüzyılda Raguzalıları istisnasız bütün Akdeniz ülkelerine, bazen Hindistan’a, sıklıkla İngiltere’ye ve bildiğimiz kadarıyla bir kez de Peru’ya kadar ulaşmaktadır.”⁴³ Tezin ileriki kısımlarında da detaylıca görülebileceği gibi Batı sermayesinin Dubrovnik aracılığıyla Doğu’da katettiği yol, Osmanlı’nın Adriyatik’in doğusuna hâkim oluşuyla birlikte bozulma göstermemiş, dahası savaş dönemlerinde Dubrovnik gümrük gelirlerinde olağan zamanlara göre artış yaşandığı görülmüştür.

Wallerstein’in Dünya-Sistemi anlayışı, yalnızca güçlü devletlerin zayıf devletleri kendi etrafında konumlandığı *merkez-çevre* ilişkisiyle sınırlı değildir; aynı zamanda *merkez devletler* arasındaki ilişkilerin de değerlendirilmesini gerektirir. Buna göre söz konusu *merkez devletler* birbirleriyle bir diğerrinin aleyhine rekabet halinde olmalarına karşın, tüm bir dünya sisteminin varlığından birlikte faydalanırlar. Dolayısıyla dünya sisteminin devamını sağlama konusunda ortak çıkara sahiptirler.⁴⁴ Osmanlı’nın, Venedik başta olmak üzere Batı devletleriyle savaş içinde olduğu zamanlarda dahi bu devletlerle ticaretini sürdüreceği bir liman olarak Dubrovnik’e özel önem göstermesi, Dünya-Sistemi Kuramı’nın burada bahsedilen sonsuz toplamı bakış açısıyla örtüşmektedir.

Braudel de Dünya-Sistemi anlayışına yakın durmakla birlikte; ekonomi dünyasının izlerini, Wallerstein’in işaret ettiği 16. yüzyılın çok daha öncesinde aramaktadır.⁴⁵ Bu tezde, Braudel’in işaret ettiği doğrultuda bir yaklaşım izlenerek İtalyan sermaye birikimi sayesinde Dubrovnik’in gelişimine yol açacak olan ekonomi dünyasının

⁴³ Fernand Braudel, **Akdeniz ve Akdeniz Dünyası I**, 3. B., Çev: Mehmet Ali Kılıçbay, Ankara, Doğu Batı Yayınları, 2021, s. 507.

⁴⁴ Wallerstein, **Dünya Sistemleri Analizi: Bir Giriş**, s. 105.

⁴⁵ Braudel, **Kapitalizmin Kısa Tarihi**, s. 79.

varlığı 13. yüzyıldan başlamak suretiyle incelemeye alınmıştır. Janet Abu-Lughod da 13. yüzyılda birbirleriyle kesişen 8 dünya sisteminin var olduğu görüşüyle bu anlayışı desteklemektedir.⁴⁶ Tezin amacı ve konusu dahilinde söylenebilecek belki de en önemli tespitlerden biri; Osmanlı İmparatorluğu'nun 16. yüzyılda ulaştığı sınırların, Janet'in 13. yüzyılda var olduğunu tespit ettiği dünya sistemlerinin beşini kapsadığıdır.

1.2 Dönemin Ekonomi Politik Yansıması

Ekonomi, her ne kadar sosyal bilimler içinde en fazla ilerleme kaydedilmiş akademik çalışma alanlarının başında gelse de toplumsal ve siyasi meseleleri açıklamada tek başına yetersiz kalabilmektedir. Bu sebeple bir dünya sistemini anlamaya çalışırken *ekonomi politiğin* daha kapsamlı ve disiplinlerarası özelliğinden faydalanmak tarih yazımında önem arz etmektedir. Zira *ekonomi politik*, pazar/piyasa olgusunu kendi başına ele almak yerine onu toplumsal ve siyasi meselelerle birlikte inceleme alanına dahil etmektedir.⁴⁷

Avrupa toplumlarının üretim biçimi, 9 ila 10. yüzyıldan başlamak üzere Orta Çağ sonuna kadar *feodalite* olagelmıştır.⁴⁸ *Feodalite*, tanımı üzerinde tarihçilerin pek bir uzlaşısı içinde olmadığı; iktisadi olduğu kadar siyasi de bir olgudur.⁴⁹ Tezin amacından sapmamak kaidesiyle *feodalitenin*, siyasi otoritenin merkezîyetçi olmadığı ve toprak mülkiyetini esas

⁴⁶ Janet L. Abu-Lughod, **Avrupa Hegemonyasından Önce: 1250-1350 Yılları Arasında Dünya Sistemi.**, Çev: Cansen Mavituna, İstanbul, Vakıfbank Kültür Yayınları, 2020, s. 70.

⁴⁷ Robert Gilpin, **Global Political Economy: Understanding The International Economic Orders**, New Jersey, Princeton University Press, 2001, s. 74-75.

⁴⁸ Mehmet Ali Kılıçbay, **Feodalite ve Klasik Dönem Osmanlı Üretim Tarzı**, Ankara, Teori Yayınları, 1985, s. 243.

⁴⁹ *Ibid.*, s. 203-2011.

alan bir üretim biçimi olduğu kabulüyle ilerlemek, Osmanlı Devleti ile Batı'nın *ekonomi politik* mukayesesini yapmak için yeterli olacaktır.

Karl Polanyi'ye göre, Batı Avrupa feodalizmi ömrünü tüketinceye değin tüm ekonomik sistemler *karşılıklılık* ve *yeniden dağıtım* temelleri üzerinde şekil almıştır. *Karşılıklılık*, kişinin emeğini metalaştırmadan kendi çıkarına olacak şekilde kullanması anlamına gelmektedir. Bu, mesela bir tür aile içi iş bölümünde kendini gösterebilmektedir. *Yeniden dağıtım* ise emeğin neticesinde üretilen fazladan değerin depolanması ve sonrasında bu değerin tekrar kullanılabilmesi anlamına gelmektedir. Bu, *karşılıklılıkta* olduğundan daha gelişmiş bir sosyal ilişkiler ortamı içerisinde belirginleşmektedir. Tarihteki hemen her gelişmiş ekonominin, *yeniden dağıtım* anlayışı vasıtasıyla iktisadi örgütlenmeye giriştiğini söylemek yanlış olmayacaktır. *Feodalizmin*, bahsi geçen iki temele dayanan varlığı ise 16. yüzyılla birlikte yerini *piyasa* anlayışına bırakmaya başlayacaktır.⁵⁰ Sosyoekonomik alanda yaşanan bu köklü değişim neticesinde, Osmanlı Devleti'nin Batı ekonomik sistemine eklemlenmeye başlaması süreci, Dubrovnik örneği üzerinden tezin tarihsel anlatısı içinde kendine sıklıkla yer bulmaktadır.

Batı'nın feodalizmine karşılık Osmanlı'nın üretim biçimine yönelik tartışmalar konusunda da literatürde bir uzlaşma söz konusu değildir. Kimi araştırmacılara göre Osmanlı'ya feodalizm, Asya tipi üretim biçimi, patrimoniyalizm gibi üretim biçimleri atfedilmiş olmakla birlikte; tezin yazımında, Osmanlı Devleti'nin klasik dönem üretim biçimi için *sui generis* bir nitelik taşıdığı varsayımıyla hareket edilmiştir. Devlet-i Aliyye'nin kendine özgü bir üretim biçimi olduğu anlayışı, kendi içerisinde de belirli nüanslarla ayrışmasına karşın; Fuad Köprülü, Halil İnalcık, Huricihan İnan, Mehmet Ali Kılıçbay, Mehmet Genç ve Ömer Lütfi Barkan gibi tarihçilerin genel görüşünü

⁵⁰ Karl Polanyi, **Büyük Dönüşüm: Çağımızın Siyasal ve Ekonomik Kökenleri**, B. 15., Çev: Ayşe Buğra, İstanbul, İletişim Yayınları, 2020, s. 85-100.

yansıtmaktadır.⁵¹ Tezin tarih anlatısında özellikle İnalçık ve Barkan'dan sıklıkla yararlanılmış olması, yöntemsel bir tutarlılık sağlama maksadını taşımaktadır.

Osmanlı Devleti üretim biçiminin, Batı feodalizminden kimi noktalarda ayrıştığı muhakkaktır. Osmanlılar, üreticinin elde ettiği fazladan değerın tümüne el koymamış, haklarını görece geniş tutmuştur. Her ne kadar, bu konu literatürde ihtilaflı olsa da kuruluşunda büyük bir rol oynamış olan *feodal sisteme* karşı Devlet, daima çatışma içinde olmuş ve zaman zaman ona meyil göstermiş olmasına rağmen Batı tipi feodalitenin dışında bir üretim biçiminde kendini konumlandırmıştır.⁵²

Ancak Devlet'in kuruluş dönemindeki ekonomi politiğı ile imparatorluk formunda eriştiğı ekonomi politiğı de birbirinden farklıdır. Ahilerin, pazardan büyük payı alabilmek için Devlet'in kurucu dinamikleri arasında yer alması ve yine bu dönemlerde iktidardan fazlasıyla pay almış olması, sonraları değişim gösterecektir. Zira ahilerin yönetimdeki ağırlığıyla Devlet'in merkezi otoritesini arttırması arasında ters ilişki mevcuttur. Önemli bir Türk soylusu olan Çandarlı ailesinin ilk yıllarda iktidarın oldukça içinde yer almasına karşın klasik döneme geçilirken iktidar tarafından tasfiye edilmesi buna sunulabilecek en güçlü örnektir. Böylece Devlet'in, başlangıçta var olabilmek için destek bulduğu elit adaylarını zamanla tasfiye etmiş olması, onu merkezileştirdiğı gibi *feodal* örgütlenme biçiminden de uzaklaştırmıştır.⁵³ Mehmet Genç'in ifadesiyle “Osmanlı Devleti; toprak,

⁵¹ Yahya Ayyıldız, “*Osmanlı Üretim Tarzı Tartışmaları*”, **Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, (İSMUS), C. IV., S. 1., (2019), s. 1-14. Ayyıldız'ın ilgili çalışmasında Osmanlı'yı feodal üretim biçimiyle ilişkilendirenler arasında İsmail Hüsrev Tökin, Mübeccel Belik Kıray, Behice Boran, Muzaffer İlhan Erdost vs. isimler yer almaktadır. ATÜT olduğu iddiasında ise Selahattin Hilav, Sencer Divitçioğlu, Muzaffer Sencer vs. bulunmaktadır. Patrimonyalizm yakıştırmaları M. Weber'in bir icadı olup yerli literatürde Şerif Mardin ve Metin Heper bu anlayışta eserler vermektedir.

⁵² Kılıçbay, **Feodalite ve Klasik Dönem Osmanlı Üretim Tarzı**.

⁵³ *Ibid.*, s. 316-359. Kılıçbay'a göre; Ahilerin Osman'ın yanında yer almalarının nedeni, bu pazarlama faaliyetini tekelleştirmek istemeleridir. Bu bağlamda kuruluş döneminde, Osmanlılara; kadı, kazasker ve vezir veren Candereli (Çandarlı) ailesinin Ahilerden olması anlaşılır bir nitelik kazanmaktadır. Ahiler,

emek ve sermaye üzerinde açık ve net bir kontrolü elinde bulundurmaya büyük bir ısrarla bağlı kalmıştır.”⁵⁴

Genç’in, *İaşe Politikası* olarak adlandırdığı sisteme göre Osmanlı’da öncelik, yerli talebin doyurulması olmuştur. Akabinde, ancak ihtiyaç fazlası ürünler ihraç edilmiştir. Ne var ki ithalata karşı çok daha bonkör davranılmıştır. Batı, *merkantilizme* geçişle birlikte ihracatı arttıran, ithalatı kısıtlayan korumacı bir ekonomi politikası izlerken 16. yüzyıldan itibaren Osmanlı Devleti bunun tersi bir anlayışı benimsemiş, ihracatta çeşitli gereklilikler ararken ithalatı kolaylaştırmıştır.⁵⁵ Ekonomi politik bir kavram olan *merkantilizm*, devletin zenginliğini hazinesinde bulunan kıymetli madenlerin fazlalığıyla ilişkilendirerek bu zenginliği sağlayabilmek adına mümkün olduğu kadar emtia satılıp yine mümkün olduğu kadar az emtiayla yurda dönülmesini gerekli kılmıştır.⁵⁶ Aynı dönemde Batı ile Osmanlı arasındaki görünürdeki bu farklılık, gerçekte tek bir ekonomik sistemin birbirini tamamlayan parçalarından başka bir şey değildir. Tez’in ikinci ve üçüncü bölümlerinde, Dubrovnik’in bu parçaları birleştirme işlevi aydınlatılmaya çalışılmaktadır.

15 ve 16. yüzyıllar için Polanyi şu ifadeleri kullanmaktadır;

“Aslında Merkantilist sistem, birden fazla soruna karşı oluşturulmuş bir tepkiydi. Siyasal açıdan merkezi devlet, Ticaret Devrimi’nin gerektirdiği yeni bir oluşumdu. Ticaret Devrimi, Batı Dünyasının ağırlık merkezini

merkezin zayıf olduğu ortamda egemenliklerini sürdürmüşler, merkez kentlere egemen olmaya başladığı zaman isyanlar çıkarmışlardır.

⁵⁴ Mehmet Genç, **Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi**, C. 1., İstanbul, Ötüken Neşriyat, 2021, s. 63.

⁵⁵ *Ibid.*, s. 50-58.

⁵⁶ Leo Huberman, **Feodal Toplumdan Yirminci Yüzyıla**, B. 13., Çev: Murat Belge, İstanbul, İletişim Yayınları, 2013, s. 136-150.

*Akdeniz'den Atlantik Kıyısına kaydırması ve böylece geniş tarım ülkelerinin geri halklarını ticaret yapmak üzere örgütlenmek durumunda bırakmıştı.*⁵⁷

Ne var ki Osmanlı'da ticarete makul görülen kâr oranlarının %5 ila %15 arası bir orana tekabül etmesi, bu sistem kapsamında ayrıca değerlendirilmeyi hak etmektedir. Söz konusu oranlar ile Devlet'in genel iktisadi anlayışı düşünüldüğünde özel teşebbüsün hacminin oldukça mütevazı kalmış olduğu sonucuna varmak mümkündür.⁵⁸ Bu durumda tarım toplumlarının ticaret yapmaya doğru yönelmesi ile Devlet'in, bir sermaye sınıfının ortaya çıkmasından imtina edişi görünürde birbiriyle çatışan iki husus olarak ortaya çıkmaktadır. Ancak tezin ilerleyen bölümlerinde detayları ortaya konulacağı gibi; Devlet'in doğrudan kendinde cereyan etmemesi için çaba sarf ettiği bir sermaye sınıfının ikamesini de keza Dubrovnik aracılığıyla Osmanlı ülkesine yönelen sermaye akışıyla açıklamak mümkündür.

1.3 Osmanlı Devlet Yapısı ve Dubrovnik'in Göstermiş Olduğu Rıza

Osmanlı bürokrasisi yerleşik kurallar etrafında çevrelenmiş olup kimi Batılı düşünürlerin hilafına devletin hukuki-rasyonel olanın aksine geleneksel bir tür yönetim biçimine denk düşen *patrimonyal* yönetim sistemine içkin olduğunu söylemek doğru değildir.⁵⁹ Max Weber'in, *patrimonyalizmin* ileri aşaması olarak gördüğü *sultanizm* de devlet yönetimini liderin keyfiliğiyle özdeşleştirilirken, buradaki devlet mekanizmasını anlamak için salt liderin davranışlarına bakmak gerekmektedir.⁶⁰ Oysa ki tezde, Osmanlı Devleti için bunu yanlışlar nitelikte pek çok örnek ortaya konmaktadır. Devlet'in,

⁵⁷ Polanyi, **Büyük Dönüşüm**, s. 111.

⁵⁸ Genç, **Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi**, C. 1., s. 71.

⁵⁹ İnalcık, **Osmanlılar**, s. 112.

⁶⁰ Max Weber, **Ekonomi ve Toplum**, C. 1, İstanbul, Yarı Yayınları, 2012, s. 351-352.

Dubrovnik sermayesi için cezbedici derecede büyük bir pazar sunmasının ötesinde belirli bir hukuksal güvence sağlayabilme yetisi göz ardı edilmemelidir. Sultan II. Bayezid'in 1486 tarihli anlaşmazlık usullerinde *kadının* rolüne işaret ettiği fermanı; Dubrovniklilerin haklarının, salt sultanın kişiliğine dayanan bir güvenden ziyade normatif bir devlet mekanizması içinde var olduğunu göstermektedir;

“Mefahiru'l-kudat (kadıların övünç kaynağı) ve'l-hükkam (hükümdarlar), şeriat ve hükümleri açıklayan Rumeli Kadıları, faziletiniz daim olsun. Yüce imzam ulaştığında biliniz ki daha önce merhum babam (Allah onun makamını yüceltsin) Dubrovnik tüccarlarına bir ferman vermişti ki mezkûr (bahsedilen) tüccarlar korunan memleketlere gelip alım-satım ve ticaret yapıp Müslümanlarla muamelede bulunsunlar. Bazen dava ve anlaşmazlık olup sahte şahitler ikamet edip gerçeğe aykırı haklar talep edecekler. Bunlarla Müslümanlar arasında alım-satım, ticaret, kefalet ve diğer şer'i işlerden her ne olursa olsun bu konuda kadı marifetiyle olup kadı sicillerine kaydedilip şer'i belge (hüccet) alınacak ve sonra anlaşmazlık olmayacak. Anlaşmazlık olursa sicillere veya belgeye bakılıp ona göre amel edilecek. Bu ikisinden biri olmayıp yalnızca sahte şahitler ikamet ederek dava etseler kabul edilmeyecek. Ancak sicillerde bulunup bir şer'i belgede kayıtlı ve yazılı olursa ona göre amel edilecek. Benden de buna göre hüküm talep ettikleri için buyurdum ki bundan sonra aynı şekilde amel edesiniz. Böyle bilesiniz, yüce mühre (alâmet-i şerîfe) itimat edesiniz.”⁶¹

Bab-1 Ali'de Dubrovnik bölgesinden maddi gelir elde eden ve bölgeyle yakın bağları bulunan saray elitleri olması, yine Dubrovnikliler ile ortak din ve kültürü paylaşan İstanbul'un saray çevrelerinin varlığı, Dubrovnik elçilerinin kendilerini olduğundan fakir

⁶¹ Orijinal hali için EK-1'e bkz. HR-DADU-7-2-1-32, (1-10 Şabân 891 / 2-11 Ağustos 1486).

ve güçsüz gösterecek şekilde devam ettirdikleri güçlü diplomasi kültürü ve belki de en önemlisi Devlet-i Aliyye'nin fethettiği yerlerde kendinden önceki asgari standartları uygulamaya özen gösteren devlet hafızası böylesi bir keyfiliğin söz konusu olmadığını ortaya koymaktadır. Sözün özü, Osmanlı sultanları için -her ne kadar kişiliklerinin ve şahsi kararlarının tarihin gidişatını etkilediği söylenebilirse de- Weberyen anlamda *sultanist* birer bağımsız karar vericiler olmadıklarını söylemek yerinde olacaktır. Böyle bir çıkarım, Devlet'in Dubrovnik üzerindeki hegemonik davranışlarını kuramsal bir temele dayanarak açıklamanın önemini bir kez daha açığa çıkarmaktadır.

Gramsci, kendi hegemonya kavramsallaştırmasında ekonomik altyapının beraberinde getirdiği bir tarihsel zorunluluktan çok insanların iradesine dikkat çekmektedir. Diğer bir ifadeyle bir toplumu yönetebilmek için o toplumun rızasının kazanılması kaçınılmazdır.⁶² Ona göre *güç* ve *rıza* koşullarına dayanan hegemonyanın sürekliliği için de rıza esastır.⁶³ Dolayısıyla kendisi de ayrı bir siyasal birim olan Dubrovnik Cumhuriyeti'nin Osmanlı üst otoritesini kabul edişi, yalnız askeri asimetrik güç farkına dayanmamakta, Dubrovnik'in kurulan bu ilişkiye rıza göstermiş olduğu varsayımından hareketle gösterilen rızanın nedenleri de çalışmanın sorunsalına dahil edilmektedir.

Gramsci, “hegemonyanın işçi sınıfının olduğu kadar burjuvazinin de yönetme tarzı olduğu sonucuna ulaşmıştır.”⁶⁴ Bunun anlamı, Yeni-Marksizm'de açıklanmaya elverişli bir mesele olarak, Dubrovnik Cumhuriyeti'nin Devlet-i Aliyye'ye tabiiyetinin Dubrovnik

⁶² Antonio Gramsci, **Hapishane Defterleri**, C. 1., Joseph A. Buttigieg (Ed.), Çev: Ekrem Ekici, İstanbul, Kalkedon Yayınları, 2011, s. 193.

⁶³ Robert W. Cox ve Timothy J. Sinclair, “Gramsci, Hegemony, and International Relations: Essay in Method”, **Approaches to World Order**, Steve Smith (Ed.), New York, Cambridge University Press, 1996, s. 127.

⁶⁴ Betül Duman, “Ortodoks Marksizmden Kopuş: Gramsci ve Hegemonya Kavramı Üzerine”, **Doğu'dan Batıya Düşüncenin Serüveni 4. Cilt**, Bayram Ali Çetinkaya (Ed.), İstanbul, İnsan Yayınları, 2015, s. 761.

ve Osmanlı elitlerinin ortak çıkarı ile mümkün olabilmiş olduğudur. Bu, *sultanizmin* tarif ettiği gibi kararların yalnız Sultan'ın keyfiliğinde alınamayacağı çıkarımını doğrulamaktadır. Nitekim, padişah fermanlarında da sıklıkla görülen, belirli bir hukuksal anlayışla şekillenmiş olan teamüllerin sürekliliğinin esas olduğudur. Kanuni Sultan Süleyman'ın 1527 tarihli fermanı, Dubrovnik tüccarının belirli bir hukuk anlayışı içinde korunmakta olduğunu gösteren pek çok örnekten biridir;

“Biliniz ki, Dubrovnik Beyleri'nin şu anda huzuruma gelen elçileri şöyle arz ettiler: Dubrovnik'e bağlı bazı tüccarlar, memleketimize ticaret için gelip ticaret yaparlarken, bazı levend taifesinden kişiler tarafından soyulup esir ediliyor ve satılarak saldırıya uğruyorlarmış. Böyle bir durumun vuku bulması halinde, memleketimize ticaret için gelen Dubrovnik'e bağlı tüccarların, levend taifesinden kişiler tarafından soyulup esir edilerek satıldıkları ve saldırıya uğradıkları tespit edilirse, bu tüccarların Dubrovnik'e bağlı oldukları şer'le (şeriatla) sabit ve açık olduktan sonra, bu kişileri geri alarak mezkûr tüccarlara teslim ediniz. Bu konuda şeriata aykırı bir şekilde kimseyle tartışmayınız ve temerrüd edenleri yazıp bildiriniz. Şerif işaretime güveniniz.

Evveli'r-Rebî'ayn ayının başlarında, dokuz yüz otuz dört (934) yılı.”⁶⁵

Kuramsal ilerleyiş içinde belirtilmesi gereken son husus, Gramsci'ye göre kurumların varlığıyla kaba güç kullanımı arasında ters ilişki bulunduğuudur.⁶⁶ Osmanlı'da uc birimlerinin etkisinin azalmasıyla vakıfların ortaya çıkışı arasındaki ilinti bu görüşü doğrulamaktadır. Bu, Devlet'in coğrafi sınırları arasında ufak bir toprak parçası olarak kalan Dubrovnik'in, niçin hiçbir zaman doğrudan fethedilmediğinin; Devlet'in sivil

⁶⁵ Orijinal hali için EK-2'ye bkz. HR-DADU-7-2-1-133, (1-10 Rebî'ü'l-evvel 934/25 Kasım-4 Aralık 1527).

⁶⁶ Cox, “Social forces, states, and world orders”, s. 99.

toplumundaki dönüşümüne işaret eden açıklamasını oluşturmaktadır. Daha açık bir ifadeyle, Devlet merkezileştikçe Bab-ı Ali ile *uc* akıncılarının arası açılmış, sınır boylarında fethetmeye hazır bekleyen *ucların* etkinliklerinin kaybolmasıyla da Devlet'in vakıflar vasıtasıyla sivil toplumunun gelişmesi birlikte ilerlemiştir.

BÖLÜM II

TARİHSEL SÜREÇ İÇİNDE DUBROVNIK

Kadim bir Akdeniz şehri olan Dubrovnik; Alp Himalaya dağ kuşağının, iç bölgeleri kıyılardan ayırdığı Adriyatik'te ilkin Latin bir liman şehri olarak kurulmuş olup zamanla Hırvat ağırlıklı nüfusuyla Doğu ile Batı'nın etkileşiminde önemli pay sahibi olmuş bir ticaret merkezi olarak yükselmiştir. Şehir, Slav dilinden gelme olan Dubrovnik adının yanında Latince bir ifade olan *Ragusa* adıyla da anılmaktadır. Diğer Slav ve Helenistik kökenli Balkan topluluklarının aksine kent halkının Katolik mezhebini benimsemesi de ayırt edici özellikleri olmasının yanı sıra Batı ile kopmaz bağlar taşıdıklarını göstermektedir.

Üzerinde taşıdığı Bizans kültür mirasının yanında, Türklerin bölgede yükselişine kadar Venedik etkisine de maruz kalmış olan şehir,⁶⁷ Hristiyan Katolik inancını doğrudan Batı'dan edinmiştir. Bosna ve civarlarına Orta Avrupa vasıtasıyla yayılım gösteren Katoliklik, şehre diğer Adriyatik kıyılarına olduğu gibi Batı uygarlığından, Venedik ve Cenovalılar tarafından deniz yoluyla getirilmiştir.⁶⁸ Bu, coğrafyanın dağlar vasıtasıyla Balkan içleri ile Adriyatik kıyıları arasına kurduğu bariyerin en net şekilde gözüktüğü

⁶⁷ Jovan, Cvijić, “*The Zones of Civilization of the Balkan Peninsula*”, *Geographical Review*, C. 5., S. 6., (Haziran 1918), s. 471-472.

⁶⁸ *Ibid.*, s. 477-478.

ayrımından biridir. Bu ayrım, bölgedeki farklılıkların sadece din ve mezhep farklılıklarından ibaret olmadığını da tarih boyunca gösterecektir. Tez, konusu gereği Dubrovnik'in özel konumunu mercek altına alırken; şehrin, etrafındaki merkezlerden hangi konularda ve niçin ayrıştığını da açıklama gayreti içerisinde.

Erken dönem çalışmalar Dubrovnik'in 7. yüzyılda kurulmuş olduğuna kanaat getirmekteyse de yakın dönem arkeoloji bulguları şehrin ortaya çıkışının çok daha eskiye uzandığını kanıtlamaktadır.⁶⁹ Oluşumu geç Antik Çağ'a kadar uzanan Dubrovnik,⁷⁰ Venedik üst egemenliği altında olduğu 1295-1358 döneminde de kendi meclisini ve yönetimini yüksek ayrıcalıklarla korumayı başarmıştır.⁷¹ Daha önceleri Bizans'a bağlı bir birim olarak var olmaktadır, diplomatik çabaları sayesinde doğrudan işgal edilmemiş fakat 13. yüzyıl başlarından 14. yüzyıl sonlarına kadar Venedik'e tabi olmuştur. Bu dönemde, bir denizci devleti olan Venedik'in Balkan hinterlandındaki kara ticaretini yürütme işlevi de böylece Dubrovniklilere kalmıştır.⁷² 1359 yılına gelindiğinde siyasi varlığı Macaristan Krallığı bünyesine dahil olmakla birlikte, cumhuriyet rejimini benimsediğini resmen ilan etmiştir. Dubrovniklilerin Anadolu'yla kurduğu ticari bağlarının temelleriyse Türk Beylikleri ve Anadolu Selçuklu dönemine kadar geriye götürülebilmektedir.⁷³

⁶⁹ Jović Gazić, Vedrana, “Urban Development From Late Antiquity To The Middle Ages: Dubrovnik, Split, Trogir, Zadar - The State Of Research”, **Archaeologia Adriatica**, C. 5., S. 1., (2011), s. 162.

⁷⁰ *Ibid.*, s. 152.

⁷¹ Bariša Krekić, “Courier Traffic between Dubrovnik, Constantinople and Thessalonika in the First Half of the Fourteenth Century”, **Dubrovnik, Italy, and the Balkans in the Late Middle Ages**, London, Variorum Reprints, 1980, s. 1.

⁷² Mladen Glavina, “17. yüzyıl başında Osmanlı İmparatorluğu ile Dubrovnik Cumhuriyeti İlişkileri”, **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı, 2009, s. 7-8.

⁷³ Yemişçi, Cihan, **Dubrovnik'te Osmanlılar**, Editör Ali Karahan, İstanbul, Değişim Yayınları, 2023, s. 15-16.

2.1 Avrupa Şehirlerinin Yükselişi

Hristiyan Batı Coğrafyası, yaklaşık MS 1000 yılından itibaren “İber Yarımadası'nın yarısını, bugünkü Fransa'nın tamamını, Elbe Nehri'nin batısında yer alan Almanya'yı, Bohemya, Avusturya, İtalya anakarası ve İngiltere”yi kapsayan bir alanı ifade etmektedir. Bu bölgenin çevresinde ise Hristiyanlıkla tanışmış, ancak kültürel olarak daha az gelişmiş kabul edilen İrlanda, İskoçya ve İskandinav krallıkları bulunmaktadır. *Avrupa* terimi 10. yüzyılda ilk kez kullanıldığında tam olarak bu coğrafyayı tanımlamaktadır.⁷⁴

10. yüzyılın ortalarına kadar Avrupa kentleri genel olarak toprak organizasyonu ile varlıklarını sürdüren birer dinsel yahut siyasi birimler olarak varlık göstermiştir. Ancak ticaretin bu dönemde yaşadığı yükseliş, kentlerin dönüşümünü başlatacak ilk ateşi de yakacaktır. Buna göre korunaklı kaleleri ile her bir kent, uzun yolculuklarda bir sonraki kente gitmede önemli bir eşiği oluşturmasıyla gelişmiş ve genişlemiştir.⁷⁵ 10. yüzyılı şehirler arası ticaretin dönüm noktası yapan unsur ise, kısa zaman önce tarımda teknolojik gelişmeler sağlamış olan Avrupa'nın, zenginleşen köylüsünden aldığı vergi yoluyla şehirlerin güvenlik ihtiyaçlarını karşılayabilmesinden ileri gelmektedir.⁷⁶

12. yüzyıla gelindiğinde ticaretin yükselen ivmesiyle Batı Avrupa'da kentler artık geri dönülemez biçimde dönüşmeye başlamıştır. Bundan böyle, toprak üretiminden ziyade bir ticaret ve para ekonomisinin varlığı anlamında *kent* kavramından söz etmek mümkündür.⁷⁷ Dolayısıyla toplumsal tarih incelendiğinde şehirlerin yeri, ancak 12. yüzyılın sonlarından itibaren merkezi bir görev üstlenmeye başlamıştır. Bu dönemden

⁷⁴ J. M. Roberts, **Dünya Tarihi**, C. 1., Çev: İdem Erman, İstanbul, İnkılap Kitabevi, 2017, s. 398.

⁷⁵ Henri Pirenne, **Ortaçağ Avrupası'nın Ekonomik ve Sosyal Tarihi**, 11. B., Çev: Uygur Kocabaşoğlu, İstanbul, İletişim Yayınları, 2023, s. 52-53.

⁷⁶ Sander, **Siyasi Tarih: İlkçağlardan 1918'e**, s. 70, 72, 75.

⁷⁷ Henri Pirenne, **Orta Çağ Şehirleri Kökenleri ve Ticaretin Doğuşu**, Çev: Gonca Gül Kurtulmuş, Ankara, Dorlion Yayınları, 2021, s. 79-80.

önce coğrafi konumları gereği tüccarları çekebilme yetisine sahip olan oldukça az sayıda şehir, sonraları civar şehirler için bir nevi lokomotif görevi görecektir.⁷⁸

Hayatta kalabilmek için dışarıyla yaptığı ticarete bağımlı birimler olan modern şehirlerin bir diğer ortak özellikleriyse ilk örneklerinin limanlarda ve önemli kesişim noktalarında ortaya çıkmış olmasıdır.⁷⁹ Keza Dubrovnik, bunun yegâne örneklerinden biridir.⁸⁰

Detayına inilecek olursa, modern anlamda kentler, topraktan gelir elde eden ilkel kentlerden farklı olarak ticaretin kendilerine katma değerli ürün üretebilme olanağı sağlamasıyla ortaya çıkmıştır.⁸¹ Henri Pirenne'nin onlar için kullandığı "Avrupa şehirleri, ticaretin ve endüstrinin çocuklarıdır" ifadesi, kentlerin yükselişiyle kapitalizmin ortaya çıkışı arasındaki ilişkiyi özetler niteliktedir.⁸² Zira kapitalizmin, yalnızca modern çağa özgü bir olgu olmadığını gösteren izleri, 12. yüzyıldaki İtalyan şehir devletlerine kadar geriye götürülebilmektedir.⁸³ İtalyan şehir devletleri arasından da Venedik ve Ceneviz, diğerlerinin aksine Osmanlı Devleti'yle yalnız ticari değil, siyasi münasebetlerde bulunmalarıyla ayrılmaktadır.⁸⁴ Bu nedenle, Cenova ve Venedik başta olmak üzere İtalyan şehir devletlerinin tarihsel gelişimi ile bu kentlerin Dubrovnik ve bilhassa Osmanlı Devleti ile olan mazisi, üzerinde ayrıca durulmayı hak etmektedir.

⁷⁸ Henri Pirenne, **Kapitalizmin Toplumsal Tarihinin Aşamaları**, Çev: Figen Kıyak, Ankara, Dorlion Yayınları, 2021, s. 25.

⁷⁹ Pirenne, **Orta Çağ Şehirleri**, s. 100-101.

⁸⁰ Lovro Kunčević, **Myth of Dubrovnik (Ragusa): Civic Identity of an Adriatic City-State in the Late Medieval and Early Modern Period**, Slavica Stojan (Ed.), Dubrovnik, Ogranak Matice Hrvatske u Dubrovniku Branch of Matice Hrvatska in Dubrovnik, 2022, s. 27.

⁸¹ Pirenne, **Ortaçağ Avrupası'nın Ekonomik ve Sosyal Tarihi**, s. 56.

⁸² Pirenne, **Kapitalizmin Toplumsal Tarihinin Aşamaları**, s. 18.

⁸³ *Ibid.*, s. 9.

⁸⁴ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, C. 1., B. 10., Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2011, s. 225.

2.1.1 Şehir Devletleri Venedik ve Ceneviz'in Doğu ile Münasebetleri

Kuruluş dinamikleri 6. yüzyıla kadar uzanan Venedik, kurulduktan sonra bugünkü İstanbul merkezli Bizans ile yakın ilişkiler kurarak Akdeniz'deki devletlerarası bağlantının sürdürücüsü olmuştur. 7. yüzyılda İslam uygarlığının yükselişi ve genişlemesiyle Doğu-Batı etkileşimi artmış; bu bağlantının kesişiminde yine Venedik, Ceneviz gibi İtalyan kıyı devletleri yer almıştır. İslam'ın ilerleyişi, Haçlı Seferleri üzerinden Güney ve Kuzey Avrupa'yı *Batı* çatısı altında daha yekpare bir şekle büründürürken dünya ticaretine de yeni bir dinamizm katmıştır.⁸⁵ Burada bahsedilen ve kolları çok daha uzaklara erişen dünya ticaretinin Doğu kapısı İstanbul iken,⁸⁶ Batı kapısı Adriyatik ve Tiren kıyıları olmuştur.

Ceneviz ya da diğer adıyla Cenova ise bir yerleşim yeri olarak benzer yüzyıllarda ortaya çıkmasına karşın, 10. yüzyıl dolaylarından itibaren bir şehir devleti olarak varlık göstermiştir. Tıpkı Venedik gibi bir ticaret şehri olmasıyla nam kazanan Ceneviz; esas zenginliğini, yine Venedik'le benzer şekilde, Batı'nın haçlı seferlerine sağladığı insan gücünü gemileriyle taşıması sayesinde elde etmiştir.⁸⁷

Venedik ve Ceneviz, Batı ile Doğu ekonomilerinin birleştiği bir tür geçiş görevi üstlenmişlerdir. Elbette Doğu'ya açılmadaki ortak gayeleri bu iki devleti birbirleriyle kaçınılmaz bir rekabet içine de sokmuştur.⁸⁸ Ceneviz'in İtalyan yarımadasının batısında bulunmasına karşın Venedik'in doğu kıyısında yer alması, bu iki rakibe birbirlerinden farklı jeopolitik üstünlükler tanımıştır. Akdeniz'in içlerine hâkim olmak Venedik'i güçlü kılarken, Ceneviz'e düşen daha çok Atlantik yolu olmuştur.⁸⁹ Venedik'in, Ceneviz'in

⁸⁵ Abu-Lughod, *Avrupa Hegemonyasından Önce*, s. 82-83.

⁸⁶ *Ibid.*, s. 86.

⁸⁷ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. 1., B. 10., Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2011, s. 229-233.

⁸⁸ Abu-Lughod, *Avrupa Hegemonyasından Önce*, s. 160.

⁸⁹ *Ibid.*, s. 516.

aksine Doğu pazarına daha hâkim olması Bizans'la olan etkileşimiyle beraber ilerlemiştir.⁹⁰ 1352'de Osmanlı tarafından Ceneviz'e tanınmış olan ilk kapitülasyon da keza, Venediklilere karşı Ceneviz ile işbirliğine açık olmasından kaynaklanmıştır. Gerçekten de Osmanlı-Ceneviz işbirliği, İstanbul'un fethedildiği yıl Galata'nın da ele geçirilmesine kadar genel itibarıyla olumlu seyretmiştir.⁹¹ Dolayısıyla, Venedik'in Doğu'ya erişmede Ceneviz'e üstün gelmesini coğrafi konumunun bir sonucu olarak düşünmek ve Ceneviz'in -Haçlı Seferleri'ndeki istekliliğine rağmen- Doğu'ya erişmek için Türklerle ortaklığa açık olduğu sonucuna varmak uzak bir çıkarım olmayacaktır. Söz konusu çıkarım, Bizans ile yakın ilişkilere sahip ve Osmanlı Devleti ile mütemadiyen çatışma halinde olan rakibine karşın, Cenova'nın tarihsel süreçte niçin Osmanlılarla daha uzlaşmacı olduğunu açıklar niteliktedir.

William McNeill'in ifadesiyle "Avrupa'nın Menteşesi" olarak tasvir edilen Venedik'in,⁹² Dalmaçya sahillerini 11. yüzyılda fethetmeye başlamış olmasına karşın, bölgeye olan ilgisi 13. yüzyıldan sonra artmıştır. Özellikle Sırp bölgesinde 13. yüzyılda başladığı bilinen kıymetli madenciliğin Batı'ya Dubrovnik üzerinden taşınması, şehrin Orta Çağda eriştiği zenginliğinin ana kaynaklarından biri olmuştur. Şehrin bir diğer zenginlik kaynağının altında ise yine Venediklilerin Doğu'ya yaptıkları deniz yolculuklarında bu limana sıkça uğramaları yatmaktadır.⁹³ Yine, 10-12. yüzyıllar arasında Akdeniz'in doğusu ve batısında para olarak farklı madenler kullanılmaktayken; zamanla Doğu'nun baskın gelmesiyle altın, 13. yüzyılla birlikte Avrupa da dahil olmak üzere hâkim para birimi olmaya başlamıştır. Dolayısıyla, 13. yüzyılda bir dünya sisteminin

⁹⁰ *Ibid.*, s. 164.

⁹¹ İnalcık, **Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi**, s. 234.

⁹² Abu-Lughod, **Avrupa Hegemonyasından Önce**, s. 159.

⁹³ Krekić, "Italian Creditors in Dubrovnik (Ragusa) and the Balkan Trade, Thirteenth through Fifteenth Centuries", **Dubrovnik, Italy, and the Balkans in the Late Middle Ages**, s. 241-242.

varlığından söz etmek mümkündür.⁹⁴ Dubrovnik'in yüzyıllar boyu ticarete oynadığı başat rol, tam da onun bu sistem içindeki coğrafi konumuyla yakından ilgilidir. Özellikle Dalmaçya sahilleri için deniz ve dağ ekonomilerini birbirinden ayrı düşünmek mümkün değildir. Zira buralarda deniz, hiçbir zaman kıyı halkının tüm ihtiyaçlarını karşılayarak kapalı bir ekonomi oluşturmalarına elverecek zenginlikte olmamıştır.⁹⁵ Gerçekten de Türklerin gelişiyle birlikte siyasi anlamda dönüşüm yaşayan Balkan coğrafyasının Batı ile kurmuş olduğu bağına devam ettirebilmesi, kimi zaman aralarında yaşanan çatışmalara rağmen, Dubrovnik'in Doğu-Batı arasında gördüğü birleştirici görevi sürdürmesiyle mümkün olmuştur.

13. yüzyıl başları ile 14. yüzyıl ortaları arasında Dubrovnik'te Venedik üst siyasi hakimiyetinden söz etmenin mümkün olduğundan daha önce bahsedilmiştir. Bu bağlamda, Dubrovnik'in 13. yüzyıldaki ekonomik yükselişi Venedik sermaye birikiminin şehre gelişiyle birlikte ilerlemiştir. İtalyan sermayesi sayesinde zenginleşen Dubrovnikli aristokratlar, zenginliklerini meydana getiren bu sermayeyi civar tüccarları sayesinde Balkan içlerinde işletmiş, böylece borçlarını ödeme imkânı bulmuşlardır.⁹⁶

Tarım yapılabilecek gerekli toprak yapısı ve yüzölçümünden yoksun olan Dubrovnikliler için⁹⁷ ticaret, daha detaylı ifadesiyle Doğu'daki zenginliğin Batı'ya taşınması, hayatlarını kazanabilmelerinin yegâne yolu olmasının yanında 13. yüzyıl ve sonrası için yüksek refahın da kapısını aralamıştır. Kendileriyle benzer dilleri konuşup uzak akrabalıkları bulunan Boşnak ve Sırp larla yürütülen ticarete Batılılara aracılık etmeleri, şüphesiz İtalyan ortaklarının da işlerini kolaylaştırmıştır. Bu ticaret akışından Dubrovniklilere kalan sermaye birikimi, gelecek yüzyıllar için onları işletecekleri bir saha

⁹⁴ İnalçık, **Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi**, s. 331.

⁹⁵ Braudel, **Akdeniz ve Akdeniz Dünyası I**, s. 238.

⁹⁶ Krekić, *“Italian Creditors in Dubrovnik (Ragusa) and the Balkan Trade”*, s. 242-243.

⁹⁷ Glavina, *“17. yüzyıl başında Osmanlı İmparatorluğu ile Dubrovnik Cumhuriyeti ilişkileri”*, s. 1.

bulmaya çalışmalarına da yol açacaklardır ki Osmanlı Devleti ile kurdukları bağ, tam da bu noktada bulunmaz bir fırsat olarak karşılarına çıkmaktadır.

Özetle Dubrovnik, 13. yy’dan sonra büyük gelişmeler gösteren İtalyan kent devletleri için Balkanların içlerinden çıkarılan değerli madenlerin akışının sağlanması konusunda son derece önemli bir geçiş güzergahı olmuştur.⁹⁸ Bu bağlamda, Venedik etkisi altında kaldığı süreçte şehrin Levant ticaretinden ziyade Balkan hinterlandına yayılarak kara ticaretinde Sırbistan ve Bosna’daki zenginlikleri limanına taşıdığını söylemek mümkündür.⁹⁹ Orta Çağ’da kendine yeni sahalar açmaya çalışan İtalyan Kapitalizmi, Balkan anakarasının içlerine girmek ve burada yürüttüğü ticaretin yanında yerel madenlere erişmek için elverişli kara güzergahına sahip bir liman şehri olan Dubrovnik’i kullanmış, bu da hem Dubrovnik’in hem de İtalyan devletlerinin gelişiminde büyük rol oynamıştır.¹⁰⁰ Bu sayede Dubrovnik, sermaye birikimi sağlamış ve sınıfsal olarak Balkan içlerindeki şehirlerden giderek ayrılmıştır.

2.1.2 Dönemin Dünya Sistemindeki Bozulmanın Venedik ve Ceneviz’e Etkisi

“Batı Avrupa’nın Uzakdoğu dünyası ile ilk doğrudan teması”nın gerçekleştiği,¹⁰¹ öyle ki 1257’de Champagne’de Çin ipeğinin dahi satılır olduğu 13. yüzyıl dünya sistemi;¹⁰² 14. yy.’a gelindiğinde veba salgını başta olmak üzere kimi nedenlerle bozulmaya başlamış, Venedik ve Ceneviz’in görkemli günlerinin son bulmasıyla sonuçlanmıştır. Bu yüzyıldan sonra Ceneviz, geri dönülemez biçimde gerileme dönemine

⁹⁸ İnalcık, **Osmanlı İmparatorluğu’nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi**, s. 309.

⁹⁹ Krekić, “*Courier Traffic between Dubrovnik, Constantinople and Thessalonika*”, s. 1.

¹⁰⁰ Krekić, “*Italian Creditors in Dubrovnik (Ragusa) and the Balkan Trade*”, s. 254.

¹⁰¹ Abu-Lughod, **Avrupa Hegemonyasından Önce**, s. 217.

¹⁰² *Ibid.*, s. 249.

girerken Venedik yüzyılın zorluklarını görece atlatmayı başarmıştır. Bu farkın başlıca sebebiyse Venedik'in tüccarların güvenliğini teminat altına alan -tıpkı dönemin Osmanlı'sında olduğu gibi- devletçi yaklaşımı olmuştur.¹⁰³ Yine de dünya ekonomisindeki gerileme Dubrovnik şehrini yakından ilgilendirmiştir. Öyle ki 1331'de Venedikli sermayedarların Dubrovnik'e sağladığı kredi 11.000 Duka civarında olup 1335'te 27.000 Duka'nın üzerine çıkmış, ancak 1339'a gelindiğinde çarpıcı bir düşüşle 500 Duka'nın altına düşmüştür.¹⁰⁴ Böylesi çarpıcı bir gerilemenin, Floransa finansal krizi gibi mikro sebepleri de olabileceği göz önünde bulundurulmalı ve fakat dünya ticaretindeki makro bozulmanın payı unutulmamalıdır.

Dubrovnik'in 14. yüzyılda bozulmaya başlayan parasal istikrarı, bir daha ancak 15. yüzyılın ortalarında, Osmanlı Devleti'nin üst otoritesini kabul etmesiyle istikrara kavuşmuştur. Yine de 1450'lere gelindiğinde Dubrovnik'te artık uzun süredir işlemekte olan bir para ekonomisinin var olduğuna şüphe yoktur.¹⁰⁵ Dubrovnik'e geçmişten kalan böylesi bir miras, gelecek dönemde Osmanlı Devleti ve Dubrovnik'in birbirlerine karşılıklı gereksinim duyarak, Dubrovnik'in Devlet nezdindeki ayrıcalıklı konumuna niçin sahip olduğunu açıklayan son derece önemli bir meseledir.

Diğer taraftan Venedik hakimiyetinde geçen yıllar, ticaretle gelişen bir şehir için oldukça önemli bir sorun olan ticaret güvenliği konusunda pek çok aksaklıları da içinde barındırmıştır. Zira 14. yüzyılın Venedik Levant hakimiyeti fazlasıyla pragmatisttir. Venedik denizcilerinin başına buyrukluğu, özellikle yüzyılın ikinci yarısında Dubrovniklilerin can ve mal güvenliklerini tehdit etme konusunda önümüze çeşitli vakalar sunmaktadır.¹⁰⁶ Bu dönemde, Dubrovnik'teki Venedikli tacirlerin sahip olduğu

¹⁰³ *Ibid.*, s. 198, 201.

¹⁰⁴ Krekić, "Italian Creditors in Dubrovnik (Ragusa) and the Balkan Trade", s. 245.

¹⁰⁵ *Ibid.* s. 249-253.

¹⁰⁶ *Ibid.* s. 126.

ticari imtiyazlara karşılık Venedik'te bulunan Dubrovniklilerin sıkı kontrollere tabi tutulması,¹⁰⁷ iki taraf arasındaki merkez-çevre ilişkisinin gerçekliğini de ortaya koymaktadır. Bu husus, Dubrovnik'in, zenginliklerini korumaya alacak bir askeri ve hukuki güce gereksinim duymuş olduğu düşüncesini de destekler niteliktedir. Dolayısıyla Dubrovnik'in 15. yüzyılda Osmanlılara gösterdiği rıza; yalnız Venedik'in düşüşüyle ilgili değil, zenginleşen toplumun kendini daha özgür hissedeceği bir eksen kayması olarak da düşünülmelidir. Bir başka ifadeyle, büyük ordularıyla Osmanlı Devleti'nin Balkan içlerini fethederek Doğu'da yükselişi, Dubrovnik'in de Doğu'nun zenginliklerini Batı'ya taşıyarak zenginleşmekte ve elindeki sermaye birikimini işletecek toprak ile bunun hukuki güvencesini sağlama ihtiyacını hissettiği bir zamana rastlamıştır.

2.2 Osmanlılar ile İlk Temaslar

Osmanlı'nın 14 ve 15. yüzyıllarda Balkanlara hâkim oluşu, salt askeri gücüyle açıklanamayacak kadar etraflı bir konudur. Her şeyden önce, çeşitli Türk boyları, henüz Osmanlı Devleti Balkanlar'da ilerlemeye başlamamışken bu bölgeye nüfuz etmiş olduğundan Balkanlar'ın Osmanlı öncesi dönem için de çeşitli Türk topluluklarını içinde barındıran bir yer olduğunu söylemek mümkündür.¹⁰⁸ Bölgedeki Türk yerleşimlerinin yanında, Osmanlı öncesi Balkan memleketlerinde toprak meselesi de ciddi sorun teşkil etmektedir. Malikane sahipleri ve Kilise'nin toprak üzerinde gittikçe artan tahakkümü bu sorunun başlıca nedeni olarak kabul edilebilir. Devlet'in gelişiyi birlikte Beylerin elindeki toprakları zaten kiralamakta olan toprak işçileri aynı sınıfsal pozisyonlarını sürdürmüş, fakat bu defa kiracı konumuna erişmiş ve muhatap oldukları taraf devletin

¹⁰⁷ *Ibid.* s. 385.

¹⁰⁸ Ömer Lütfi Barkan, **Osmanlı Devleti'nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi: Osmanlı Devlet Arşivleri Üzerinde Tetkikler-Makaleler**, C. 1., İstanbul, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi, 2000, s. 321.

kendisi olmuştur.¹⁰⁹ Kısacası, Devlet'in Fatih Sultan Mehmet (II. Mehmet) dönemine kadarki toprak örgütlenmesi; toprak soylularından ele geçirdiği arazileri kendi tekeline alarak önceden burada efendilerinin altında köle olarak çalışan Balkan köylülerine kiralamak şeklinde olmuştur.¹¹⁰ Buradan hareketle, geniş ve ekilebilir toprakları olmayan Dubrovnik için Osmanlı'nın vaat edeceklerinin, tipik Balkan ülkelerindeki gibi toprak işçisinin üzerindeki yükü kaldırmak olmayacağı açıktır. Ancak, sermaye doygunluğuna erişmiş olan Dubrovnikli tacirler için sunacağı pazar, Dubrovniklilerin ilgisini epey erken tarihlerde çekmiş gözükmetedir.

Devlet-i Aliyye'nin fethettiği yerlerdeki Feodal Beylerin nüfuzunu kırması ve toprak organizasyonunu kendi tekeline alması Balkanlardaki köle ve işgücünü oluşturan kimselerce Devlet'in giriştiği fetihleri meşrulaştırmıştır.¹¹¹ Dolayısıyla Osmanlı Devleti'ni, yalnızca askeri gücü ile işgaller yapan ve toprak kazanan bir devlet yapısından çok daha fazlası olarak düşünmek gerekmektedir. Sürekli olarak bir iskân ve kolonizasyon ile fethettiği yerlerin demografisine ve üretimine doğrudan etki yapmış olması,¹¹² elbette ki sultanların aldığı kararlarda yalnızca Devlet'in kaba gücünün değil, ekonomi-politiğinin de araştırılmasını gerekli kılmaktadır. Ömer Lütfi Barkan'ın ifadesiyle "Türklerin imparatorluk kurmak teşebbüsü, büyük ölçüde bir *kolonizasyon hareketi* idi."¹¹³ Dolayısıyla girişimcileri, önceleri Balkan içlerinde madencilikle iştigal olup altın, gümüş ihracatı yapmakta olan Dubrovnik'in; Belgrad, Sofya, Saraybosna, Yeni Pazar, Prokuplje, ve Provadia'yı resmen kolonisi haline getirmiş olması,¹¹⁴ bu

¹⁰⁹ *Ibid.*, s. 334.

¹¹⁰ Yakup Akkuş, "*Osmanlı ve Avrupa'nın İktisat Politikaları Üzerine, Karşılaştırmalı Bir Analiz*", **Maliye Araştırma Merkezi Konferansları**, S. 52., (2009), s. 110.

¹¹¹ Barkan, **Osmanlı Devleti'nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi**, C. 1., s. 335.

¹¹² *Ibid.*, s. 320.

¹¹³ *Ibid.* s. 317.

¹¹⁴ Kursar, "*The Diplomatic, Religious, and Economic Presence of the Republic of Dubrovnik*", s. 310.

hinterlandı fethederek ilerleyen Osmanlı'yla uzlaşma yolunu aramasını yalnızca ekonomik bir fırsat değil bir nevi zorunluluktan da kaynaklandırmıştır. Fakat bu tatlı sert yakınlığın gerek Dubrovnik'in gerekse Osmanlı'nın 16. yüzyılda altın çağını yaşamasının da önünü açmış olduğunu söylemek mümkündür.

Devlet idaresinin iyice oturmaya başladığı I. Bayezid dönemi, *uc beyleri* ile akınlar yürüten ve mümkün olduğunca etrafındaki devletleri kendi vassalı haline dönüştüren Osmanlı'nın merkeziyetçi bir devlet anlayışına geçmeye başladığı bir dönemdir. Hatta bu sebeple, *uc* anlayışına fazlasıyla bağlı odakların sarayla görüş ayrılığına düşmeye başladığını söylemek mümkündür. Diğer taraftan Devlet'in, Bayezid'in merkeziyetçiliğine olanak sağlayan bir sosyo-ekonomiye sahip olduğu da aşıkardır. Bu dönemde önemli Osmanlı şehirleri artık ticaret güzergahlarının antrepoları haline gelmiş ve merkezileşme adımları, tüccarların desteğini kazanmıştır¹¹⁵ Bu yıllar, Dubrovnik'in Osmanlı Devleti'yle kayda geçen ilk etkileşimlerinin başladığı yıllara tekabül etmektedir. Girişiminin sonucu hakkında herhangi bir kayıt bulunmasa da 1388 yılında Dubrovnik yönetimi tarafından Osmanlıların maksadını öğrenmek için Rumeli Beylerbeyi Şahin'e halktan bir kimsenin gönderildiği bilinmektedir. Yakın tarihlerdeki bir başka girişim olan, "Gümrük vergisinin düşürülmesi şeklinde gerçekleştirilen ilk teşvikler de 1398 ve 1399 yıllarında '*Vilayet-i Üskub*' kumandanı tarafından verilmiştir." Böylece Üsküp'te mültezim olmaya başlayan Dubrovnikliler, 20 yıl sonra iltizamları için Sultandan doğrudan Berat almalarına varacak olan Osmanlı topraklarındaki yatırımlarının ilk adımını atmışlardır.¹¹⁶

Osmanlıların Balkanları haraca bağlaması fetret devri adı verilen otorite boşluğunda kesintiye uğramıştır. Bu dönemde, Devlet-i Aliyye'ye tâbi pek çok devlet

¹¹⁵ İnalçık, **Devlet-i Aliyye**, s. 69-70.

¹¹⁶ Glavina, "*17. yüzyıl başında Osmanlı İmparatorluğu ile Dubrovnik Cumhuriyeti ilişkileri*", s. 13-15.

bağımsızlıklarını geri kazanmıştır. Bu ülkelerin Osmanlı egemenliğini tekrar kabul etmeleri ancak Çelebi Mehmet'in tek hükümdar olarak başa geçmesiyle mümkün olmuştur.¹¹⁷ Oğlu II. Murat tahta çıktığında, ülkesinin siyasi bütünlüğünü sağlamakla meşgul olmak zorunda kalmıştır. Düzeni sağlayıp otoritesini garanti altına aldığı anda ise savaştığı diğer ülkeler ve Anadolu'da bağımsızlığını kazanmaya çalışan kimi beyliklerle uzlaşma yoluna giderek iktidarını barışçıl bir şekilde sonlandırmayı amaçlamıştır. Bu amacını, Haçlı ittifakına karşı tekrar başa geçmek zorunda kaldığı ikinci dönemine kadar da korumuştur.¹¹⁸ II. Murat'ın başlangıçtaki iç siyasi bütünlüğü sağlama gayesiyle büründüğü uzlaşmacı tavrı, birbirlerinin konumunu çok daha erken fark eden iki taraftan Osmanlı'nın bu dönemlerde niçin Dubrovnik üzerine fetih planları yapmadığını açıklar niteliktedir.

Yine de II. Murat'ın başta olduğu 1430 yılında Dubrovnikliler, Pierre Lukarević ve Žuho Gućetić/Corci de Goci/Gozze adlı soylularını göndererek Osmanlı ile bir anlaşma imzalamışlardır. Böylece Devlet'in, Ragusalı tüccarların kendi topraklarındaki güvenlikleriyle seyahat, ticaret özgürlüklerini garanti altına almış olduğunu söylemek mümkündür.¹¹⁹ İşin gerçeği, II. Mehmet dönemine değin bu karşılaşmalar ve neticesinde varılan anlaşmalar pek bir süreklilik göstermemiştir.

1440 yılında Osmanlı Sultanı Dubrovnik'in Devlet hakimiyetini (süzerenliğini) ve yıllık haraç vermeyi kabul etmesini isteyince Dubrovnikliler önce bunu reddetmiştir. Bunun üzerine Osmanlı topraklarındaki Ragusalı tüccarların tutuklanması ve mallarına el konulmasının ardından 1442 senesinde Osmanlı tabiiyeti ve yıllık haraç verilmesine rıza gösterilmiştir. Bu anlaşmanın, bir öncekine göre daha detaylıca hazırlandığını söylemek mümkündür. Serbest ticaret ve seyahat özgürlüğünü içeren bir önceki anlaşmaya ilaveten

¹¹⁷ İnalçık, **Devlet-i Aliyye**, C. 1., s. 86.

¹¹⁸ *Ibid.*, s. 105-107.

¹¹⁹ Kursar, *"The Diplomatic, Religious, and Economic Presence of the Republic of Dubrovnik"*, s. 304.

bu sefer toprakları, insanları ve mallarıyla birlikte tüm bir Dubrovnik'in güvenliği garanti altına alınmıştır. Bunun yanında, satılacak mallara %2 vergi uygulaması getirilmiştir. Bu durum; Müslümanlara %3, gayrimüslimlere %4, diğer yabancılara %5 vergi tarifesinde uygulandığı düşünüldüğünde Dubrovniklilere verilmiş önemli bir ayrıcalık olarak karşımıza çıkmaktadır.¹²⁰

Anlaşma, Dubrovnikli tüccarlara güvenceler veren ince düşünülmüş detaylara da sahiptir. Örneğin, anlaşma gereğince hiçbir Dubrovnikli tüccarın bir diğerinin borcundan sorumlu tutulmaması öngörülmüştür. Yine, Dubrovnikli tüccarlara, öldüklerinde mallarını diledikleri kişiye miras bırakma hakları verilmiştir. Bir Dubrovniklinin varisi olmadan ölmesi durumunda, Dubrovnik yönetimi onun eşyalarını alma hakkını haiz kılınmıştır. Ayrıca anlaşma, Dubrovniklilere iç anlaşmazlıkları konusunda hukuki özerklik hakkı da tanımıştır. Osmanlı gayrimüslimleriyle açılan davalarda Dubrovnikli tanıkların ifadeleri geçerli kabul edilmiştir. Ancak, karşı tarafın Müslüman olması durumunda meselenin kadı önünde çözülmesi esası geçerli olmuştur. Anlaşma gereğince, başlangıçta Dubrovnik yıllık 1000 Duka haraç ödemeyi kabul etmiştir.¹²¹ Fakat bu dönemde, kendini haraçgüzar konumuna indirgememek için keskin bir diplomasi hamlesiyle Dubrovnik tarafından Sultan'a haraç değerinde hediye gönderilmiş ve Sultan'ın bu hediye kabul etmesi sağlanmıştır.¹²² Böylece kimi yorumlara göre Dubrovnik'in haraçgüzarlığı esas itibarıyla daha geç bir tarih olan 1458 yılında başlamıştır.¹²³

Verilmesi kararlaştırılan yıllık haraç, sözü edildiği gibi düzenli ödenmemiş; hatta 1444'te Dubrovnik, Macar öncülüğündeki Osmanlı karşıtı koalisyonun bir parçası

¹²⁰ *Ibid.*, s. 304-305.

¹²¹ *Ibid.* s. 305.

¹²² Cihan Yemişçi, **Hilal ile Haç'ın Arasında Osmanlı Dubrovnik İlişkileri (1326-1592)**, İstanbul, Efeakademi Yayınları, 2023, s. 110.

¹²³ *Ibid.* s. 118.

olmuştur. Osmanlı 1444'te Varna Savaşı ile Haçlıları mağlup edip 1453'te İstanbul'u fethedince Dubrovnik ile Osmanlı arasında yeni bir anlaşma yapılmasının da yolu aralanmıştır.¹²⁴ Nitekim 1458 yılına gelindiğinde, içeriği 1442'dekine oldukça benzer bir Ahidname'yi bu sefer Fatih Sultan Mehmet çıkarmış ve yıllık 1500 altın haraç olarak ödenmeye başlamıştır.¹²⁵ 1458 Anlaşması'yla Osmanlı'ya tabiiyeti kesinleşmiş olan Dubrovnik, bu özelliğini 1808'e kadar sürdürecektir.

II. Mehmet'in Bizans'ı ortadan kaldırmasının ardından hızlıca giriştiği fetihler, bir bakıma kendisini haiz gördüğü *kayzerlik* iddiasında bulunan başka kimse bırakmamak istemesiyle açıklanabilmektedir.¹²⁶ Zira II. Mehmet, bir Osmanlı Sultanı olarak Bizans'ı almakla kendini Roma'nın da varisi görmektedir. Bu, onun gayrimüslim toplumlara yaklaşımını ve Devlet bünyesi içinde onları gözetmesini anlamak bakımından son derece önemlidir. Nitekim İstanbul'un fethine kadar Türk töreleri ve İslam'ın fetih anlayışıyla meşruiyet zemini bulan Osmanlı yayılmacılığı, İstanbul'un fethiyle tekrar şekillenmiştir. Söz konusu hadiseyle birlikte cihan imparatorluğu gayesine erişmiş olan Sultan, bunu Hristiyan dünyasının düşmanı değil, hükümdarı olarak başarabileceğinin de farkındadır.¹²⁷ Bu yüzden Hristiyan devletlerle savaş halinde olsa dahi arka perdede esas amaç onları bozguna uğratmak değil, halklarını hegemonyası altına alabilmek olmuştur. Doğu ile Batı arasında bir geçiş yolu kurmak bu nedenle de çok önemlidir.

Diğer Taraftan Dubrovnik, Doğu ve Batı pazarlarını birleştirmek için yalnızca Osmanlı Sultanının himayesini/korumasını kazanmakla kalmamış, Batı'dan Papa IV. Eugene'den de "Doğu kesimlerinde serbest dolaşım ve eylem izni" (*Privilegium Navigationis ad Partes Orientis*) almıştır. Bu izinle birlikte Doğu-Batı arasındaki ticarete

¹²⁴ Kursar, "The Diplomatic, Religious, and Economic Presence of the Republic of Dubrovnik", s. 305-306.

¹²⁵ Glavina, "17. yüzyıl başında Osmanlı İmparatorluğu ile Dubrovnik Cumhuriyeti ilişkileri", s. 19.

¹²⁶ İnalçık, **Devlet-i Aliyye**, C. 1., s. 112.

¹²⁷ *Ibid.* s. 111.

köprü görevi görmesinin önünde hiçbir engel kalmamış olan Dubrovnik'in, köprünün iki tarafından da geçiş iznini almış olarak yorumlanması mümkündür. Daha açık bir ifadeyle, Doğu-Batı ticaretinin gerçekleşebilmesi için hem Doğu'dan hem de Batı'dan meşruiyet sağlamış bulunmaktadır.¹²⁸ Son olarak değinilmesi gereken bir husus, sözü edilen 15. yüzyıl Dubrovnik-Osmanlı yakınlaşmasının, her iki tarafın da ortak rakibi olan Venedik'in aleyhine gerçekleşmiş olduğudur.¹²⁹

2.3 Osmanlı Devleti Nezdinde Dubrovnik'in Hukuksal ve Fiili Durumu

İslam Hukuku, yani Şeriat, dünyayı *Darül-İslam* ve *Darül-Harp* olmak üzere iki kısma ayırmaktadır. Ancak Ebu-Hanife gibi düşünürlerin aksine kimi İslam düşünürleri bu iki kutbun arasında bir geçiş bölgesi olabileceğini öne sürmüşlerdir. Ebu-Şafi ve El-Maverdi'nin başını çektiği bu anlayış, teslim olma ve haraç ödemeyi kabul etme şartıyla *Darül-Harp* bölgesinin bir anlaşmayla *Darül-Ahd* sayılabileceği iddiasına dayanmaktadır.¹³⁰

Darül-Ahd anlayışının haraç alınmasını koşul olarak öne sürmesi önemlidir zira bu sayede *Darül-Ahd'e* dahil edilmiş olmak, kişilerin ve mallarının *Darül-İslam* coğrafyasında serbestçe hareket etmesine olanak sağlamaktadır. İslam hukuku bağlamında sürekli antlaşmalar, *Darül-Harp'teki* kimselerin İslam hâkimiyetini kabul ederek barış statüsüne geçmelerini sağlamaktadır. Bu bağlamda haraç, İslam

¹²⁸ Kursar, “*The Diplomatic, Religious, and Economic Presence of the Republic*”, s. 304.

¹²⁹ Glavina, “17. yüzyıl başında Osmanlı İmparatorluğu ile Dubrovnik Cumhuriyeti İlişkileri”, s. 15.

¹³⁰ Halil İnalcık, “*DAR AL-AHD*”, *Encyclopedia of Islam Volume-II*, (Ed. B. Lewis vd.), Leiden, E. J. Brill, 1991, s. 116.

hâkimiyetinin sembolü olarak var olmaktadır.¹³¹ Dolayısıyla onu, *Darül-Harp* topraklarının fethedilmeksizin *Darül-İslam*'da meşrulaştırılması için bir araç olarak görmek mümkündür. Bu, onun hazineye doğrudan katkı sağlama işlevinin yanında farklı ekonomik sistemlerin bir arada yaşamasına olanak sağlayacak hukuki anlayışın somut koşulu olarak da düşünülebileceğini ortaya koymaktadır.

Darül-Harp bölgesiyle geçici bir barış ortamı sağlanıp buranın *Darul-Sulh* kabul edilmesiyle o bölgeden tüccarların Osmanlı topraklarında bulunanlarına *müstemin* denilmektedir. Bu sayede, söz konusu kimselerin geçici olarak korunmakta olduğu malum olmaktadır. Bu statü sayesinde söz konusu kimseler İslam toplumu içerisinde ücretsiz ikamet, iş kurma, yargısal özerklikler gibi büyük ayrıcalıklar kazanmanın yanında gayrimüslimlerden alınması gereken Cizye vergisinden de muaf tutulmaktadır. Ancak unutulmaması gereken husus; bu ayrıcalıkların daimî değil, geçici bir hak olarak görülmüş olduğudur.¹³²

İslam topraklarında belirli bir süre bulunma ayrıcalığına sahip olan *müsteminlerden* farklı olarak; Devlet'in, zimmetinde sayarak koruması altına aldığı *Darül-Harp*'ten kopma kimselere ise *zımî* statüsü verilmektedir. Bu kimseler Devlet toprakları içinde dâimi yaşama hakkına sahip olmakla birlikte; kimi noktalarda *müsteminlerin* üstünde, gayrimüslimlerininkine benzer haklar elde etmektedirler.¹³³ Ancak *Darü'l-Ahd*'den gelen *zımî* ile *Darü'l-İslam*'dan gelen *zımî* arasında da belli nüanslar

¹³¹ Ahmet Özel, “Klasik İslâm Devletler Hukukunda Ülke Kavramı ve Günümüzdeki Durum: İbn Teymiyye'nin Mardin Fetvası ile Benzeri Diğer Bazı Fetvalar”, **Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, S. 43, (2012/2), s. 46.

¹³² Mladen Glavina, “An Overview of the Formation and Functioning of the Institute of Capitulations in the Ottoman Empire and the 1604 Dubrovnik Capitulation”, **Prilozi za orijentalnu filologiju**, S. 58., (2009), s. 139-140.

¹³³ Gülnihal Bozkurt, “İslam Hukukunda Zimmilerin Hukuki Statüleri”, **Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 3., S. 1-4, (1987).

vardır. Buna göre *Darü'l-Ahd'den* gelen *zımmının* içinde bulunduğu özel yönetim, topladığı haraçları dolaylı olarak  derken, *Darü'l-İslam'dan* gelen *zımmi* ise tüm klasik İslami vergilere tabi olmaktadır.¹³⁴ Sözü edilen hukuki  er eve içerisinde Ragusalıların; Osmanlı'nın *Darül-Ahd'den* gelen bir tür vatandaşı, yani *zımmi* statüsünde olup belirli bir haraç vermeleri suretiyle imparatorluk sınırları içinde pek çok haklara sahip olduğunu söylemek mümkündür.

Söz konusu düzenleme belirli bir hukuki anlayış içinde açık ve makul görünse de Dubrovnikli tüccarların *zımmi-müstemin* sınıflandırmasında hangisine dahil olacağına dair karışıklıklar zaman zaman uygulamada sorunlar çıkarmıştır. Yine de *zımmi* statüleri ile onlar, Osmanlı topraklarında mülk edinemeyen ve %5 vergi vermek zorunda olan *m steminlerden* (yabancılardan) ayırımışlardır.¹³⁵ Bu, elbette ki onlara ticaretlerinde oldukça avantaj sağlayan bir hak olarak ortaya çıkmaktadır.

Diğer taraftan, yapılan ikili anlaşma, genel hükümler içerip fazla detay barındırmamasından dolayı pek çok günlük sorunun çözümü için de fermanlar gerekli olmuştur.¹³⁶ Dolayısıyla, hukuki olarak tanınan ve Dubrovniklileri ticaretlerinde gayrimüslim ve hatta kimi durumlarda Müslüman tebaanın   n ne koyan ayrıcalıklar dışında, pratik hayatta karışılaşılan pek çok sorun, nihai olarak padişahın fermanına konu olmuştur.

Sultan III. Mehmet dönemine ait günlük hayatta karışılaşılıp padişah fermanında çözümü aranan bir meseleye  rnek;

¹³⁴ Yavuz Ercan, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Gayrimüslimlerin  dedikleri Vergiler ve Bu Vergilerin Do urdu u Sosyal Sonuçlar”, **BELLETEN**, C. 55., S. 213, (Ağustos 1991), s. 371-392.

¹³⁵ Kursar, “*The Diplomatic, Religious, and Economic Presence of the Republic*”, s. 307-309.

¹³⁶ *Ibid.* s. 308.

“Mütevazı hakimlerin ve hükümdarların iltifatlarının artan sevgisiyle, Rumeli Vilayeti Kâdılarına, fazilet sahibi olduğunu bildirmek isterim.

Dubrovnik Elçileri önceki zamanlarda, yerler ve bağlar, dükkânlar ve evler satın alıp işletmişlerdir. Bu satın almalar ve işletmeler, tamamen defter ve kanunlara uygun olarak gerçekleşmiştir. Ancak, memleketimizdeki valiler ve yöneticiler, diğer vatandaşlar gibi, gümrük ve ek vergi talep etmekte ve tehdit etmektedirler. Bu nedenle, Dubrovnikli diğer vatandaşlar gibi, vergilendirilmiş vatandaşlardır ve onlara zulmetmek ve tehdit etmek yasalara, kanunlara ve imzalanan antlaşmalara aykırıdır.

Sultan Murad Han'ın ruhu şad olsun, zamanında memleketimizdeki evler, dükkânlar, bağlar ve yerlerin satın alınması ve defter ve kanunlara uygun olarak vergilerin ödenmesinden sonra, valiler ve yöneticiler, bu durumun yasalara ve kanunlara aykırı olduğunu iddia ederek ek vergi ve gümrük talep ederlerse, bu haksızlık ve tehditlere izin vermemelisiniz. Dubrovnik halkıyla yapılan antlaşmalar gibi, bu hususlarda verilen imzalı belgeler neyse, aynı şekilde geçerlidir. Dubrovnikli diğer vatandaşlar gibi, vergi ödeyen ve vergiye tabi olan vatandaşlardır ve onlara zulmetmek ve tehdit etmek yasalara, kanunlara ve imzalanan antlaşmalara aykırıdır.

Yasalara aykırı davrananları yazıp bildirmelisiniz. Bu konuda şikayette bulunmayı ihmal etmemelisiniz. Bu emir doğrultusunda hareket etmeli ve bundan sonra kanunlara aykırı davranışlara müsamaha göstermemelisiniz.”¹³⁷

¹³⁷ Orijinal hali için Ek-3'e bkz. HR-DAD-7/2.1.439, (1-10 Zilhicce 1003 / 7-16 Ağustos 1595).

Yine de günlük hayatta karşılaşılan bir sorunun, Bab-ı Ali'ye ulaşmadan önce çeşitli yollarla çözülmeye çalışılması esas uygulama olmuştur. 1458 Anlaşması'na göre bir Ragusalı ile Osmanlı arasındaki anlaşmazlıkların kadı önünde çözülmesi kararlaştırılmıştır. Tez'in birinci bölümünde sunulmuş olan, Sultan II. Bayezid'in 1486 yılında çıkardığı ferman da bunu tasdikler niteliktedir. Diğer taraftan Dubrovnik Senatosu, Cumhuriyet'e sığınan vatandaşları hakkında Osmanlı kadı mahkemesinin kararını uygulamakla görevli kılınmıştır.¹³⁸ Tacirlerin, ahidnamelerle korunmuş olmalarına karşın Osmanlı topraklarında serbestçe dolaşmalarıysa pratikte hala çetin bir iştir.

1509 tarihli bir fermanla Sultan II. Bayezid'in şu sözleri, Dubrovnik tacirinin Osmanlı topraklarındaki seyahati sırasında yaşadığı kılık kıyafet sorununa Bab-ı Ali'nin müdahalesini göstermesi bakımından önemli bir örnektir;

“Tüccarların ticaret için getirdikleri yün kumaşlar ve diğer mallar ile ilgili olarak bazı kişiler, tüccarları durdurup ‘Kıyafetleriniz yetersiz, ve getirdiğiniz mallar hoş değil, bindiğiniz atlar da yeterince iyi değil.’ diyerek onları incitiyorlarmış. Haksız yere paralarını alıyorlarmış. Şimdi buyurdum ki her birinizin yönetimi altında, Dubrovnik tüccarları ticaret eşyaları ve diğer mallarını satmak istediklerinde, onları engelleyenleri getirip sorgusuz sualsiz ticaretten men edin. Eğer hizmetlerinden memnuniyetle ayrılmışlarsa ve ellerinde kesin hükümler varsa, yaptıkları engellemelerin cezası kesin olup ellerindeki hükümleri uygulasinlar. Ve eğer atlarını ellerinden almak isterlerse, haklarınızı kullanarak bu isteklerini reddedin. Eğer haksızlık ederlerse, bana bildirin ve tüm bu insanları incitmeden ve şikayetlerini

¹³⁸ Kursar, “The Diplomatic, Religious, and Economic Presence of the Republic”, s. 312-313.

dinlemeden bırakmayın. Böylece, bu şer'i hükmü ellerinizde kabul edip yüce alâmete güvenin, ”¹³⁹

Sultan'dan veya yerel kadıdan aldıkları özel izin belgesi ile seyahatini güvenceye almakta olan bu tacirler, kimi zaman Müslümanlar gibi giyinip kuşanabilmeleri için ayrıca yazılı izin almışlardır. Zira Ahidname kapsamına girmeyen bir gayrimüslimin ülke toprakları içinde esir alınıp köleleştirilmesi çoğu zaman bir hak olarak görülmektedir.¹⁴⁰

Dubrovniklilerin Devlet-i Aliyye ile kurduğu bağlantıda *Haraç Poklisarları* (Haraç Elçileri) de önemli bir yere sahiptir. Onlar, haraç toplamalarının yanında Dubrovniklilerin İstanbul'daki kurumsal temsilcileri olmuşlardır. Kendilerinin de yerel halktan olması, Dubrovniklilerin çıkarlarını korumalarını kolaylaştıran bir unsurdur. *Haraç Poklisarları'nın* başlıca görevleri, Bab-ı Ali ile Dubrovnik arasındaki resmi ilişkilerden sorumlu olan sadrazamla tanışma, haraç teslimi ve hediyeler, Türk buğdayının Cumhuriyet'e ihracı ile ilgili önemli belgelerin alınması, Dubrovnik kara ve deniz ticaretinin korunması, Dubrovnik kölelerinin azat edilmesi, komşu Bosna-Hersek hükümeti ile işbirliği ve iyi ilişkilerin sürdürülmesi ve güncel sorunların çözümünden oluşmaktadır.¹⁴¹

Dubrovniklilerin Bab-ı Ali ile kurdukları diplomaside dikkate değer bir aşama da Bosna Beylerbeyleri ve Hersek Sancakbeyleri olmuştur.¹⁴² Uygulamada, Dubrovnik'in Bab-ı Ali ile ilişkilerine giden yol çoğunlukla Beylerbeyi ve Sancakbeyi gibi yerel otoritelerden geçmiştir. Buna göre Dubrovnik'teki Osmanlı'yı alakadar eden meselelerin çözümünde öncelikle ilgili Beylerbeyi yahut Sancakbeyi'ne gidilmekte, buradan da sonuç

¹³⁹ *Orijinal hali için Ek-4'e bkz. HR-DADU-7-2-1-85, (1-10 Muharrem 915 / 21-30 Nisan 1509).*

¹⁴⁰ İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, s. 23.

¹⁴¹ Miović, *Dubrovačka diplomacija u Istambulu*, s. 295-296.

¹⁴² Miović, Vesna, “*Beylerbey of Bosnia and Sancakbey of Herzegovina in the Diplomacy of the Dubrovnik Republic*”, *Dubrovnik Annals* 9, (2005), s. 68.

alınamazsa ancak o zaman konuyla Bab-ı Ali doğrudan ilgilenmektedir. Durbovniklilerin gelişkin diplomasi gelenekleri, Bab-ı Ali'ye giden yolda Sancakbeyi'ni memnun ettiği gibi Sancakbeyi'ne giden yolda da Kethüda'ya hediyeler verecek denli ince işlenmiştir. Dubrovnikliler, haraç ve ticaret güvenliği konusundaki kaygıları nedeniyle de Sancakbeyi'ne zamanla kimi ödeme ve hediyeler sunma adeti geliştirmişlerdir.¹⁴³

2.3.1 Dubrovnik Cumhuriyeti'nin Literatürdeki Tartışmalı Bağlılığı

Osmanlı'da bir devleti kendine tabi kılmak, Aydınogulları'ndan Umur Bey'in Sakız Adası'nı 14. yüzyıl başlarında *Dârü'l-İslam* yapmasına kadar götürülebilecek oldukça eski bir devlet anlayışıdır. Bu bağlamda “*Dârü'l-İslâm*’a dahil olan yerlerin savunması Müslüman devlet için bir ödev” olduğundan, bir bakıma tabi kılınan devletin düşmanları da himaye edenin düşmanları olmaktadır.¹⁴⁴ Dolayısıyla Dubrovnik'in Osmanlı'ya bağlılık sözü vermesi, yalnız bir pazar güvenliği ve ticaret kolaylığı değil, *Dârü'l-Harp'ten* ayrılması anlamında devletlerarası güçler dengesinde kendini Osmanlı Devleti'ne karşı güvende hissetmesi anlamına gelmektedir.

Kimi yorumlara göre Dubrovnik, bir başka devlet egemenliği altında olmayan bir *self-government*'tir. 1526/7 tarihine kadar Osmanlı ile birlikte Macar Kralı'na da haraç ödemesi bunun bir göstergesidir. Diğer taraftan Dubrovnik'in statüsü hakkında farklı görüşler de vardır. Örneğin, Rusya'nın 18. yy. sonlarında yaşayan eski Dubrovnik konsolosu Antun Gika, bunu egemenlik ve vassallığın kombinasyonu olarak tanımlamaktadır.¹⁴⁵

¹⁴³ *Ibid.*, s. 39-42.

¹⁴⁴ İnalçık, **Osmanlılar**, s. 4.

¹⁴⁵ Miović, **Dubrovačka diplomacija u Istanbulu**, s. 293-294.

Dubrovnik, Devlet-i Aliyye'ye göre şüphesiz bir vassal eyalettir. Fakat diğer vassal eyaletleri olan Eflak ve Boğdan'dan ayrılan özelliklerinin de mevcut olduğu muhakkaktır. Örneğin, sultan tarafından onaylanarak göreve gelen Transilvanya yöneticisi Osmanlı'nın dostlarıyla dost, düşmanlarıyla düşman olmak durumundayken Dubrovnik için böyle bir zorunluluk yoktur. Zira savaş zamanlarında Venedik-Osmanlı ticaretinin devam edebilmesinin, esir takası yapılabilmesinin yolu bu müsamahadan geçmektedir. Bu noktada Dubrovnik'in tartışmalı statüsünün hem Batı hem Doğu için gördüğü işlevle ilintili olduğunu söylemek mümkündür. Ancak Dubrovnik'in savaş durumlarındaki yansızlığı gibi özel ayrıcalıkları onun, savaş zamanında her iki taraf için de düşmanla işbirliği yapmakla suçlanması tehlikelerine de gebe olduğunu göstermiştir.¹⁴⁶

Dubrovnik Cumhuriyeti'nin özel birtakım anlaşmalar yoluyla Devlet'e bağlılığını özetlemek gerekirse; Saray, Dubrovnik'in iç işlerine müdahil olmamış ve bu bölgeye yapılacak geçişlerdeki keyfiliğin önüne geçerek ülke sınırlarına özen göstermiştir.¹⁴⁷ Buna karşılık Dubrovnik, Devlet-i Aliyye'ye haraç ödeme yoluyla yalnız idari işleyişini sürdürebilmekle kalmamış; aynı zamanda kolları ülke toprakları dışına uzanan ticari varlığını garanti altına almıştır.¹⁴⁸

Bağlılıklarını ifade etmelerinin ardından kendilerine verilen Ahidname ile, Osmanlı hukukuna göre *aman* (eman) sahibi olmuş ve *Darül-Harp'ten* ayrılarak ayrıcalıklı bir konum edinmişlerdir.¹⁴⁹ Devlet'in kendilerine tanıdığı Ahidname, esasen kelimenin ecnebi dilindeki karşılığı olan kapitülasyona denk düşmesine karşın; bu konuda oluşabilecek kafa karışıklıkları, ayrıca bir açıklama yapılmasını gerektirmektedir.

¹⁴⁶ *Ibid.* s. 294-295.

¹⁴⁷ Yemişçi, **Dubrovnik'te Osmanlılar**, s. 45.

¹⁴⁸ Braudel, **Akdeniz ve Akdeniz Dünyası I**, s. 541.

¹⁴⁹ Yemişçi, **Dubrovnik'te Osmanlılar**, s. 22.

İnalcık'a göre "kapitülasyon, yabancı tüccarın ülkede serbestçe ticaret yapmasını, canlarını ve mallarını güvence altına almasını garanti eden, yeminle berkitilmiş bir belge"dir.¹⁵⁰ Ahidname veya *aman* olarak da bilinen kapitülasyonlar, 18. yüzyıldan sonra karşılıklı anlaşmalar haline bürünmüştür. Bunun öncesindeyse tek taraflı verilen birer imtiyazlardan ibarettir. Buna göre *aman* sahiplerinin İslam coğrafyasında hareket ederken yalnız canları ve malları değil, ticari uygulamaları da güvence altına alınmış olmaktadır.¹⁵¹

Osmanlı'nın, *Darül-Sulh* ile *Darül-Ahd* sınıfından milletlerle yaptığı kapitülasyonlar da birbirinden farklı anlamlara gelmektedir. Birinci grupta yapılanlar simetrik ve karşılıklı mutabakatı temsil ederken diğer grupta yapılanlar tek taraflı ve asimetrik bir mutabakat anlamına gelmektedir. Fransa ve Venedik ilk gruba girerken Dubrovnik, Erdel ve Moldovya ikinci kategoriye örnek gösterilebilir.¹⁵²

Kapitülasyonlar ilk defa 14. yüzyılda İtalyan deniz devletlerine verilmiştir. Fakat 16. yüzyıldan itibaren Osmanlı coğrafyası ve Akdeniz bölgesinin jeostratejik önemini yitirmeye başlamasıyla verilmeye başlanan kapitülasyonlar bundan oldukça farklıdır.¹⁵³ Dolayısıyla 18. yüzyıla kadar verilen ve Sultan'ın tek taraflı olarak tanıdığı birer lütuf olarak görülen¹⁵⁴ kapitülasyonları sonraki dönemin devletlerarası münasebetlerinde karşılıklı kurulmuş ve Devlet'in aleyhine sonuçlanmış olanlardan ayırabilmek adına tezde, Dubrovnik'e verilenler Ahidname adıyla bahis olunacaktır.

¹⁵⁰ İnalcık, **Osmanlılar**, s. 26.

¹⁵¹ *Ibid.* s. 261.

¹⁵² Glavina, "An Overview of the Formation and Functioning of the Institute of Capitulations" s. 142.

¹⁵³ *Ibid.*, s. 144.

¹⁵⁴ İnalcık, **Osmanlılar**, s. 26.

Ahidnameler, belirtildiği üzere *Darül-İslam* ile *Darül-Harp* arasında asimetrik bir ilişkiyi temsil etmektedir.¹⁵⁵ Ahidnamelerin kurduğu tek taraflı ilişki biçimi; söz konusu yabancı milletlerin İstanbul'daki diplomatik ve konsolosluk temsilcilerinin Bab-ı Ali tarafından yabancı bir devletin resmi temsilcileri olarak değil, taife (topluluk) temsilcileri olarak görüldüğü anlamına da gelmektedir.¹⁵⁶ Dolayısıyla Dubrovnik Cumhuriyeti yüzyıllar boyu kendi meclisi ve yönetici elitini korumayı başarmış ve Devlet-i Aliyye ile kurduğu ilişki bakımından pek çok özgürlüğe sahip olmuşsa da İstanbul nezdinde yabancı bir devlet olmadığı aşikardır. Uluslararası İlişkiler disiplininin hâkim görüş olarak egemen-eşitlik kavramının ortaya çıktığını kabul ettiği Westphalia Barışı öncesi dönem için böylesi bir muğlaklık esasında olağandır. Bu noktada tezin maksadı gereği irdelenmesi önem arz eden konu; Dubrovnik'in ne düzeyde bağımsız bir devlet olduğundan ve Osmanlı Devleti ile kurduğu tabiiyet ilişkisinin esnekliğinden ziyade, böylesi bir karşılıklı rızanın niçin kurulmuş ve korunmaya çalışılmış olduğudur.

2.3.2 Dubrovnik'teki Osmanlı, 'Emin'

Gümrük, Mukataa adı verilen sisteme tâbi olarak işletilen ve geliri doğrudan merkeze intikal ettirilen yıllık gelir kaynağıdır. Buna göre her bir mukataa işletmesi gibi gümrüklerin de gelirlerinden sorumlu *Emin* olarak adlandırılan bir devlet görevlisi vardır.¹⁵⁷ Dubrovnik bölgesinde daimi ikamet etme hakkına sahip tek Osmanlı idarecisi de başka pek çok vazifesinin yanında esas itibarıyla bir tür gümrük memuru olan *Emin* olmuştur.¹⁵⁸ Bir yanı dağ, diğer yanıysa denizle çevrelenmiş olan Dubrovnik surlarının

¹⁵⁵ Glavina, "An Overview of the Formation and Functioning of the Institute of Capitulations" s. 141.

¹⁵⁶ *Ibid.* s. 144.

¹⁵⁷ Mübahat S. Kütükoğlu, **Osmanlı'nın Sosyo-Kültürel ve İktisadi Yapısı**, 2. B, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2020, 298-299.

¹⁵⁸ Yemişçi, **Dubrovnik'te Osmanlılar**, s. 45-46.

kalan iki ucu istikametinde bulunan Ploce ve Ston bölgelerine atanan *Eminler*,¹⁵⁹ böylece şehrin köşe başlarını tutmuş olmaktadır.

Kentin *eski şehir* bölgesi olarak da bilinen sur içine daha yakın bir noktada bulunan Ploce'de, *Eminin Hanı* olarak bilinen bir yapı bulunmaktadır ki burası Bosna-Hersek bölgesinden gelen ticaret yolunun son bulduğu nokta olması dolayısıyla da önemli bir konumdur. Hanın hemen bitişiğinde *Lazeretto* olarak adlandırılan bir karantina merkezi olması da şehrin ticari yönünü gösteren önemli yapılardandır. Salgın hastalığın bulunduğu bir ülkeden gelen tüccarlar ile seyyahların Ploce'deki Lazaretto'larda karantina altına alınmasının sorumluluğu da keza *Emin'e* aittir. Karantinaya alınma konusunda kimi tüccarlar itaatsizlik gösterdiği ve karara uymamaya çalıştığı için, *Emin'in* bu doğrultudaki raporları son derece önem arz etmiştir.¹⁶⁰

Eminlerin diğer yetkileri arasında; Dubrovnikliler ile Osmanlı temsilcileri arasındaki konuları müzakere etmek, suçluları yakalamak gibi görevler bulunmaktadır. Dubrovnik'te yakalanan bir Osmanlı temsilcisinin, *Ploce Emini'ne* veya Babı-Ali'nin yasal bir temsilcisine teslim edilmesi uygulamasına gidilmiştir. Osmanlı tebaasından olan sanık, *Emin* tarafından yalnızca tutuklanabilmekle kalmamakta, aynı zamanda gözaltına alınabilmekte ve sorgulanabilmektedir. *Emin'in* açıklamaları resmi beyan kabul edilmekte ve yazdıkları raporlar mahkemelerde geçerlilik arz etmektedir. *Emin'in* bir başka görevi de Dubrovnikliler ile Osmanlı tebaası arasındaki anlaşmazlıklara arabuluculuk yapmak olmuştur. Benzer şekilde, her iki taraf arasındaki borçlara ilişkin ödemelere de şahitlik yapma yetkisine sahip olmuşlardır.¹⁶¹ Özetle, bölge dilini konuşup yerel halktan gelme olan ve fakat bir Osmanlı idarecisi konumundaki *Emin*,

¹⁵⁹ Vesna Miović, “*Emin (Customs Officer) as Representative of the Ottoman Empire in the Republic of Dubrovnik*”, **Dubrovnik Annals** 7, (2003), s. 81

¹⁶⁰ *Ibid.* s. 86-87.

¹⁶¹ *Ibid.* s. 83-86.

Dubrovnikliler ile Osmanlı ülkesinden gelen tebaanın işlerini kolaylaştırmış, her iki taraf için de faydalı bir mercii olmuştur. Ana görevi gümrük idaresi yürütmek gibi gözükse de esasında Osmanlı üst otoritesine bağlı Dubrovnik'in yüksek ayrıcalıklarının, Osmanlı hukuku ve işleyişi altında korunmasını sağlamış; bunu yaparken de Osmanlı idari işleyişini Dubrovnik ülkesinde yürütme vazifesi görmüştür.

2.3.3 Elçiler ve Diplomasinin Önemi

Yerel dilde *Poklisar* olarak adlandırılan Haraç Elçileri, Dubrovniklilerin Osmanlı Devleti ile kurduğu bağlantıda önemli bir yere sahiptir. Haraç toplamalarının yanında Dubrovnik'in İstanbul'daki kurumsal temsilcisi olma görevini üstlenmişlerdir. Kendilerinin de yerel halktan olmaları dolayısıyla, Dubrovnik'in çıkarlarını koruma gayesi içinde olmuş olduklarını söylemek mümkündür. Haraç Poklisarları'nın başlıca görevleri; Bab-ı Âli ile Dubrovnik arasındaki bürokratik ilişkilerin resmi sorumlusu olan sadrazamla tanışma, haraç teslimi ve hediyeler sunma, Türk buğdayının Cumhuriyet'e ihracı ile ilgili önemli belgelerin alınması, Ragusa kara ve deniz ticaretinin korunması, Ragusa kölelerinin azat edilmesi, komşu Bosna-Hersek hükümeti ile işbirliği ve iyi ilişkilerin sürdürülmesi, ve sorunların çözümünden müteşekkil olmuştur.¹⁶² Özellikle hediye sunma meselesi, Dubrovnik diplomasinin oldukça üzerine düştüğü bir mesele olarak karşımıza çıkmaktadır. Dubrovnikli Poklisarlar, Sultan'a hediye götürecekleri zaman bu hediyelerin ne olacağına büyük bir titizlikle karar vermiş, yalnızca sultana değil saray ahalisine de onları memnun edecek hediyeleri temin etmeye çabalamıştır.¹⁶³ Bu diplomatların, arzularına ulaşmak adına Bab-ı Ali'de gözyaşı dökerek içinde bulundukları durumu dramatize etmede uzman oldukları da bilinen bir gerçektir. Bu, onların anlık

¹⁶² *Ibid.* s. 295-296.

¹⁶³ Miović, *Kavşaktaki Bilgelik*, s. 33.

duygu durumu değişimlerinden çok, amaçlarına ulaşmak için planlı ve talimatlı birer stratejileridir.¹⁶⁴

Dubrovnikli Haraç Poklisarları'nın yürüttükleri planlı diplomasi o denli ince işlenmektedir ki; görevleri, Sultan'a kendilerini fakir gösterebilmek için İstanbul'da daima mütevazı bir hayat yaşayacak kadar günlük hayatlarını etkilemiştir.¹⁶⁵ Bu durum, altı çizilmesi gereken bir husustur zira İstanbul'daki Rum sermayedarların da döneminde bilinçli olarak çok kötü giyindiği bilinmektedir.¹⁶⁶ Gerçekten de elde ettikleri avantajlı konumlarını korumada, Dubrovnikli diplomatların başarıları göz ardı edilmemelidir. Söz konusu başarıları, tek tek her birinin üstün şahsi özellikleri olmaktan ziyade, Dubrovnik Cumhuriyeti'nin planlı ve programlı çabalarında yatmaktadır. Zira elçilerini eğitmek ve yola çıkmadan önce çeşitli ritüellerle uğurlamak, Dubrovnik elitlerinin üzerine dikkat kesildiği bir mesele olmuştur. Böylece, günden güne zenginleşmekte olan Dubrovnik, bir şekilde Bab-ı Ali'de kendini olduğundan farklı göstermeyi başarmış ve istediği kimi tavizleri de bu yolla elde edebilmiştir.

Dubrovniklilerin Babı-Ali'de kurdukları güçlü bağlantıyı elverişli kılan unsurlardan biri de aynı ana dile sahip oldukları Bosna-Hersekliilerin Osmanlı Devleti'nde önde gelen konumu olmuştur.¹⁶⁷ Aralarındaki dayanışmanın karşılıklı olduğu çıkarımına varmak zor değildir. Vesna Miović'in ifadesiyle; "Dubrovnikliler Bab-ı Ali'de Hersekli Katoliklerin haklarını başarıyla korumuşlardır."¹⁶⁸ Gerçekten de İstanbul'daki ortak dil lobileri, elçilerin arzularına ulaşmada son derece büyük önem arz etmektedir.

¹⁶⁴ Miović, "From Tears to Poison", s. 279.

¹⁶⁵ Miović, **Kavşaktaki Bilgelik**, s. 32.

¹⁶⁶ Braudel, **Akdeniz ve Akdeniz Dünyası II**, s. 500.

¹⁶⁷ Miović, **Dubrovačka diplomacija u Istambulu**, s. 298.

¹⁶⁸ Miović, **Kavşaktaki Bilgelik**, s. 20.

Dubrovnikliler de İmparatorluğun Bosna'ya tanıdığı Beylerbeyliği statüsünden faydalanmayı bilmiş, ortak dillerinin getirisi olan yakınlığı kullanmışlardır.

Diğer taraftan, Dubrovniklilerin her yıl düzenli bir şekilde haraçlarını ödemesi yalnızca onları Babı-Ali'nin gözünde güvenilir kılmakla kalmamış, güvenilirliğin arkasında şikayetlerini sıklıkla dile getirme ve pozisyonlarında avantaj kazanma fırsatları da doğurmuştur.¹⁶⁹ Kısaca ifade etmek gerekirse Dubrovnik'in, İstanbul'dan kendi lehine gelişmelerle dönebilmemesinin belki de en önemli nedenlerinden birini, haraç ödeme konusundaki anlaşmasına bağlılığı oluşturmıştır.

2.4 Karşılaştırma: İstanbul'un Fethi Sonrası Pera ve Fethedilemeyen Roma Sonrası Dubrovnik

Günümüzün İstanbul sınırları içerisinde bulunan ve *Galata Kulesi* ile simgeleşmiş olan Pera, tarihte Konstantinapol (Konstantiniyye) şehrinin sınırlarını çizmiş olan sur içinin hemen yakınlarında bir Ceneviz kolonisi olarak ortaya çıkmıştır. Bizans'ın başkenti olan Konstantinapol şehrinin Venedik ile yakınlığı karşısında Osmanlı Devleti'nin Cenevizlilere verdiği imtiyazlar düşünüldüğünde, İstanbul'un fethindeki dinamikler daha fazla anlam kazanmaktadır.

Pera, fethinin öncesinde ve sonrasında, Osmanlı'dan İtalya'ya ulaşan Doğu-Batı ticaretinin önemli bir geçiş noktası olarak *antrepo* görevi görmüştür. Öyle ki, Pera için İncalcık'ın ifadesiyle "İstanbul'un Avrupa'ya açılmış penceresi" benzetmesini yapmak yanlış olmayacaktır.¹⁷⁰ Bu anlamda Pera'nın, Dubrovnik'in Devlet-i Aliyye açısından önemine oldukça benzer bir işleve sahip olduğu çıkarımında bulunmak mümkündür.

¹⁶⁹ Miović, **Dubrovačka diplomacija u Istambulu**, s. 298.

¹⁷⁰ İncalcık, **Osmanlılar**, s. 185-186.

Yine İncalcık'ın tespitlerine göre;

*"I. Murad Cenovalıları Pera'dan yapılan ihracat ve ithalat için gümrük vergisinden muaf tutuyor; buna karşılık malların değerinin yüzde 8'i oranında bir 'pazar resmi' ödenmesini şart koşuyordu. Bu, Osmanlı sultanının Ceneviz Pera'sını yabancı bir ülke saymadığı anlamına geliyordu. Bu çerçevede Pera'da, 'Pazar bac'ı gelirinden sorumlu bir Osmanlı temsilcisi de yerleştirilmişti."*¹⁷¹

Fetihten çok önce Pera'nın yabancı bir ülke görülmemesi ile buraya bir Osmanlı idarecisinin atanmış olması Pera ile Dubrovnik'in benzeşen yönlerini teşkil etmektedir. Gerçekten de Osmanlı, İstanbul'un fethi sonrası gerekli şartlar oluşana kadar burayı yavaşça kendi potasında eriterek mevcut düzeni yıkmadan her iki tarafın da en yüksek faydayı sağlayacağı şekilde idare etme yolunu seçmiştir.

Galata'nın Devlet'e olan bağımlılığının ne denli güçlü olduğunu, 1423 yahut 1424 yılında yaşanmış olan bir hadiseden çıkarmak mümkündür. Buna göre Pera'daki Cenevizliler, surlar üzerine inşa edilecek yeni bir burca kendi arma alametlerini yerleştirmesi karşılığında Devlet'ten inşaat için maddi destek alma arzularını II. Murat'a iletmişlerdir.¹⁷² Nitekim, Dubrovnik sur içindeki *Sponza Palace*'nin hemen üstünde yer alan ve Osmanlı'yı temsilen yapıldığı düşünülen sarık şeklindeki taşın yapının da benzer bir niyetle yapılmış olması, iki örnek arasındaki benzerliğin simgesel olan bir başka detaydır.

Yine de Peralıların doğrudan Osmanlı sınırları içine dahil olmayı çabucak ve oldukça hevesle kabul ettiklerini söylemek, gerçeğin üstünü kapamak olacaktır. Gerçekte, İstanbul'un fethi sırasında buradaki Cenevizliler, Bizans'ın düşmesinin ardından sırada kendilerinin olduğu korkusuyla hareket etmişlerdiyse de Osmanlı Devleti ile ilişkilerini

¹⁷¹ İncalcık, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, s. 273.

¹⁷² *Ibid.* s. 273.

bozmamak adına Bizans'a açıktan destek olmamışlardır. İstanbul'un fethinden birkaç gün sonra II. Mehmet, Pera'dakilere şehirlerinin surlarına dokunmayacağına ve yaşayış biçimlerine karışmayacağına dair bir Ahidname vermiştir. Gerçekte, Ahidnamenin yazılmasının üzerinden fazla zaman geçmeden şehrin surlarının bir kısmı yıktırılmış; şehir, hukuksal ve askeri olarak Osmanlı idaresi altına sokulmuştur.¹⁷³ Böylece bir Ahidname ile Osmanlı üst egemenliğini kabul eden Pera'ya, Sultan'a tabi olacak biçimde savunma kaynaklarından arındırılarak kadı ve subaşı ataması yapılmıştır. Fakat panik halindeki Peralıların İmparatorluk için öneminin farkında olan Devle-i Aliyye yöneticileri, buradaki örgütlenmenin dağılmasını önlemek adına şehrin meclisinin bir süre daha devamına izin vermişlerdir.¹⁷⁴ Bu durum, çalışmanın konusu bağlamında düşünüldüğünde ortaya iki sonuç çıkmaktadır. Birincisi, özellikle II. Mehmet dönemi için Osmanlı'nın başlangıçta sunduğu bir Ahidnameyi, şehrin sosyoekonomik düzeninin bozulmayacağına ikna olduğu bir konjonktürde lağvedebileceğidir. Daha açık bir ifadeyle şehri mevcut işleviyle kendi bünyesine katana kadar Ahidnameyi geçici bir statüko beyanı olarak kullanabilmektedir. Elbette ki bu durum, Dubrovnik için aynı şekilde seyretmemiştir ve bunun nedenlerinden biri, Dubrovnik'i imparatorluk potasında eritmeye götürecek ideanın Roma'yı ele geçirme arzusunun peşi sıra gelecek olmasıdır. Zira Pera için böylesi bir seyir, İstanbul'un ele geçirilmesinden sonra gerçekleşmiştir. İkincisi ise, Osmanlı Devleti'nin karakteristik özelliğinin tipik bir vandalizmle mevcut işleyen düzenleri bozmak değil, mevcut bulunan işleyişleri kendi tahakkümüne almakla halkın rızasını kazanma yolunu seçmek olduğudur. İleride Pera'yı tümüyle devlet bünyesinde eritecek olmaları ile Dubrovnik'i hiçbir zaman kendi bünyelerinde tam

¹⁷³ İnalçık, **Osmanlılar**, s. 266.

¹⁷⁴ Halil İnalçık, **Rönesans Avrupası: Türkiye'nin Batı Medeniyetiyle Özdeşleşme Süreci**, 16. B., İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2022, s. 46.

anlamıyla eritmemiş olmalarının, Doğu Roma İmparatorluğu'nun başkenti olan Konstantinapol'un alınıp da Batı Roma'nın alınamamış olmasında yatması muhtemeldir.

İstanbul'un fethini takip eden yıllarda da Devlet'in Pera'nın hayat tarzına ve ticari işleyişine dokunmadığını söylemek mümkündür.¹⁷⁵ İstanbul'un fethi, ticari düzenin yıkımına yol açmamış, hatta fethin ertesi yılında Venedik ile bir anlaşma yapılarak Venediklilerin İstanbul limanında %2 gümrük vergisiyle ihracat yapmalarına olanak sağlanmıştır. Elbette ki, İstanbul'un fethedilmesi ile iki devlet arasında yapılan anlaşmaların, uzun bir birliktelik kurulduğu anlamına gelmeyeceği de açıktır. Zira kendini Doğu Roma'nın mirasçısı olarak gören II. Mehmet, son döneminde zayıf düştüğü için uzlaşma yolunu seçen Bizans'ın aksine Doğu'daki zenginliği Venedik ile paylaşmak niyetinde olmamıştır. Bu kızışma, nihayetinde Mora'nın fethinde patlak vermiş ve iki devlet arasında 1463-1479 savaşları başlamıştır.¹⁷⁶

Bu ve sonraki yüzyılda gerçekleşecek olan Osmanlı-Venedik savaşları çalışmanın konusuyla yakından ilgilidir. Zira, ileride değinilecek olan makroekonomik göstergelerde, iki taraf arasındaki savaş durumlarından Dubrovnikliler'in faydalandığı görülecektir. Böylece Dubrovnik, Osmanlı Devleti'nin Batı ile mütemadi savaşında yalnız kendi varlığını değil Batı ile yürütülen ticareti de sürdürebilme özelliği göstermiştir.

Diğer taraftan, Glavina'nın yerinde tespitine göre;

“1463'te Dubrovnik Cumhuriyeti sınırlarında toplanan Osmanlı ordusundan büyük bir korku duyuldu. Dubrovnikliler şehir duvarlarını

¹⁷⁵ İnalçık, **Osmanlılar**, s. 185.

¹⁷⁶ İnalçık, **Rönesans Avrupası**, s. 40-41.

güçlendirip yenilemek için hızlı bir inşaat faaliyetine giriştiler. Bu gelişme Dubrovnik'te tam bir panik havasının esmesine neden oldu.”¹⁷⁷

Dolayısıyla, Dubrovnik'in II. Mehmet zamanındaki haraçgüzar konumunun kalıcı olmayacağını düşünülüyor söylenebilir. İstanbul'un fethini izleyen yıllarda gözüken, hazırlıkların buna göre yapılmış olduğu şeklindedir. Öyleyse, Dubrovnik'in Devlet-i Aliyye'ye bağlılığındaki sürekliliği ele alırken, onun Osmanlılardan tehdit algıladığı II. Mehmet dönemi ile bundan sonrasını ayrı değerlendirmek gerekmektedir. Böyle bir iddiayı kanıtlayacak yeterli veri mevcutta olmamakla birlikte, Fatih'in beklenmedik ölümünün, Devlet'in tıpkı İstanbul'un fethi sonrası Pera'yı bünyesine katmış olması gibi Roma'nın fethi sonrası Dubrovnik'i aynı şekilde sindirme düşüncesine sekte vurmuş olabileceği akılda tutulması gereken bir varsayımdır.

2.5 II. Mehmet Sonrası Dönemde Şehrin Bağlılığında Görülen Süreklilik

Şehirleri köylerden farklı kılan temel unsur, üretim organizasyonlarındaki farklılıktır. Modern anlamda şehirler, tarımsal üretimden ziyade katma değer üreten ve ticaret yapan birimlerdir. Dolayısıyla varlıklarını devam ettirebilmek için çevre bölgelerden temel mallar edinmeye muhtaçtırlar. Bu bağlamda İstanbul gibi bir şehrin kendi yaşamsal devamlılığı için kurduğu bağımlılık, İmparatorluk sınırlarının da ötesine uzanmaktadır.¹⁷⁸

Mehmet Genç'in tespitlerine göre fetihten hemen önce 10.000 ila 40.000 arası bir nüfusa sahip olduğu varsayılan İstanbul, bundan 25 yıl sonra iki katı kalabalıklaşmış, yüz

¹⁷⁷ Glavina, “17. yüzyıl başında Osmanlı İmparatorluğu ile Dubrovnik Cumhuriyeti ilişkileri”, s. 20.

¹⁷⁸ Kütükoğlu, **Osmanlı'nın Sosyo-Kültürel ve İktisadi Yapısı**, s. 21.

yıl içerisinde ise 500.000'e ulaşan muazzam bir büyüme gerçekleştirmiştir.¹⁷⁹ Böyle hacimli bir şehri besleme ihtiyacı, şüphesiz Devlet'i kendi iç pazarının ötesinde kaynaklar aramaya sürüklemiştir.¹⁸⁰ Özetle, Osmanlı Devleti'nin İstanbul'u fethetmeden önceki ve sonraki planları ile zorunluluklarını birbirinden ayırmak gerekmektedir. İstanbul'un alınması sonrası Devlet'in temel gayelerinden birisi böylesi bir merkezi besleyebilmek ve bu pazarı işletebilmek olmuştur. Nitekim, Osmanlı'nın fetih dinamizminden belirli bir statüko arayışına geçişinin en somut örnekleri, II. Mehmet'in ani ölümü sonrası oğlu II. Bayezid'in tahta geçmesiyle görülmektedir.

II. Mehmet'in vefatıyla Devlet, kendini pek çok zorluğun içinde bulmuştur. Bunlar arasında belki de en önemlileri olarak II. Bayezid ve kardeşi Cem arasındaki taht mücadelesi, askeri ayaklanmalar¹⁸¹ ve toplumun bir süredir ekonomik olarak yıpranmış olması sayılabilir. II. Mehmet'in oğullarından Cem, babasının fetih dinamizmine daha yakın durmaktayken uzun savaşlardan yorulmuş olan devlet erkânı tarafından kardeşi Bayezid kendisine yeğ tutularak başa geçirilmiştir. II. Bayezid döneminde Devlet, Batı'ya karşı saldırgan tutumunu kaybettiği gibi içeride gerçekleştirilen reformlarla katı merkeziyetçi yapı da yerini tekrar bir vakıf ve emlak aristokrasisine bırakmaya başlamıştır. İleride, etkisi daha etraflıca incelenecek olan bu reformlar bir yana, Şehzade Cem'in Papalık'ın eline geçmesi nedeniyle, kendisinin vefat ettiği 1495 tarihine kadar Sultan II. Bayezid Batı ile iyi geçinmeye özen göstermiştir.¹⁸² Böylece Devlet'in Katolik

¹⁷⁹ Genç, **Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi**, C. 1., s. 314-316.

¹⁸⁰ *Ibid.*, s. 353.

¹⁸¹ Bkz. "Sultan Mehmet'in ölümünden dolayı imparatorluğu iki büyük tehlike bekliyordu: İki parçaya ayrılması ve yeniçerilerin dizginlenemeyen hakimiyeti." Johan W. Zinkeisen, **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi**, C. 2., Erhan Afyoncu (Ed.), Çev: Nilüfer Epçeli, İstanbul, Yeditepe Yayınevi, 2011, s. 340.

¹⁸² İnalçık, **Devlet-i Aliyye**, C. 1., s. 129-131. Kılıçbay, **Feodalite ve Klasik Dönem Osmanlı Üretim Tarzı**, s. 351-353. Kılıçbay; iktidarı süresince yerel odaklarla uzlaşi içinde olmak durumunda kalmasına karşın II. Bayezit'in, yine de şehzade Cem ile olan iktidar mücadelesinde merkeziyetçiliğin tarafında olduğu savını kuvvetli delillerle ortaya koymaktadır.

Batı dünyasıyla diplomasi kanalları açılmaya başlamıştır. Bu, Dubrovnik'in istihbarat sağlama özelliğinin öneminin arttığı anlamına da gelmektedir.

Gerçekten de Dubrovnik'in, ticari rolünün ötesinde, siyasi ve istihbarat sağlama özelliklerinin II. Bayezid dönemiyle birlikte önemi artmıştır. Bir başka ifadeyle, Devlet'in istihbarat ihtiyacının artması, İtalya'da bulunan tahtın bir diğer varisi Cem Sultan'ın akıbetinin takip edilmesi dönemiyle örtüşmektedir.¹⁸³ Dubrovnik'in öteden beri yetkin olduğu bu özelliğinin giderek daha fazla önem arz etmiş olması, 16. yüzyıl boyunca da önemini arttırmıştır. Dubrovnik'in bu yüzyılda hem Hristiyan Batı hem de Osmanlı için yürütmüş olduğu casusluk faaliyetleri her iki tarafça bilinmesine karşın taraflar buna bir tür müsamaha göstermişlerdir.¹⁸⁴

II. Mehmet'in otoriterliğinin aksine daha ılımlı bir Sultan olan II. Bayezid, henüz şehzade iken II. Mehmet'in katı mali politikalarından rahatsız olanları etrafında toplamıştır.¹⁸⁵ Bu, onun niçin sonraları da egemenliğini farklı çıkar gruplarını dengelemesiyle koruduğunu göstermektedir. Böylece II. Mehmet'in merkeziyetçi kişiliğinde toplanan devlet otoritesi, tekrar farklı çıkar gruplarına dağılmakta ve fakat bunlar eskiden var olan *uc beylerinin* fütühatçılık anlayışını törpülemektedir. II. Bayezid döneminde Devlet-i Aliyye ile Batı arasında bir süreliğine durulan sular, Şehzade Cem'in ölmesiyle büyük bir dalga etkisi yaratmıştır. 1499'da Venedik ile girişilen savaşta başta Papalık olmak üzere çeşitli İtalyan devletlerinin aralarındaki güç ilişkileri nedeniyle Osmanlıları teşvik etmesi de bunda önemli rol oynamıştır.¹⁸⁶ Fakat bu dönemde önemli bir konu, daha önce de değinildiği üzere Osmanlı'nın artık Batı emtialarına eskisinden

¹⁸³ Glavina, "17. yüzyıl başında Osmanlı İmparatorluğu ile Dubrovnik Cumhuriyeti ilişkileri", s. 23.

¹⁸⁴ *Ibid.*, s. 31.

¹⁸⁵ İnalçık, **Devlet-i Aliyye**, C. 1., s. 122.

¹⁸⁶ *Ibid.*, s. 132.

daha bağımlı oluşudur. Osmanlı-Venedik savaşının başladığı yıl Floransa'nın İstanbul'da konsolosluk açmasının nedeni de burada aranmalıdır.

II. Mehmet zamanında getirilmiş olan, karayolundan liman gümrükleri ederinde vergi alınması kuralı bu dönemde II. Bayezid tarafından değiştirilmiş, karayolundan mal geçiren Müslüman ve haraçgüzar gayrimüslim tüccardan vergi alınmaması uygulamasına geçilmiştir.¹⁸⁷ Yine Glavina'nın tespitlerine göre II. Bayezid, “Dubrovnik'in haracını 15.000'den 12.500'e” geri indirmiş, ayrıca “gümrük vergisini de %5'ten %2'ye” düşürmüştür.”¹⁸⁸ Sultan Bayezid'in 1500 tarihli fermanı da Dubrovniklilerin ödemekte olduğu gümrükte bir düşüş yaşandığına işaret etmektedir. Buna göre Dubrovnik'in, ödediği gümrüğün savaş koşulları içinde ödenen gümrüğe denk olduğu şikâyeti Bayezid tarafından haklı bulunarak yeni bir *olağan* döneme geçilmiştir.¹⁸⁹

İnalcık'ın bu tezi destekler ifadelerine göreyse, “1510'da Müslümanlar hala yüzde 3, yabancılar ise yüzde 5 gümrük öderken, Raguzalılara olabilecek en düşük yüzde 2 oranı” kabul görmüştür.¹⁹⁰ Tüm bunlara binaen, tıpkı İstanbul'un fethi gibi büyük bir idea peşinde olan ve bu inanç doğrultusunda kararlı adımlarla yürüyen II. Mehmet'in aksine, oğlu II. Bayezid'in daha uzlaşmacı yaklaşımı, devletlerarası ticareti kolaylaştırıcı kararları beraberinde getirmiş ve bu durum Dubrovnik'in çıkarına olmuştur. II. Mehmet döneminde, her ne kadar kendilerine Ahidname verilmiş olsa da İstanbul'dan tehdit algılamakta olan Dubrovnik için, yeni ve daha güvenli bir dönemin başlamış olduğunu söylemek mümkündür.

Burada unutulmaması gereken hususlardan biri, Fatih'ten II. Bayezid'e dönüşümün bir tesadüf değil, babasına fazlasıyla benzer özellikler gösteren Cem Sultan

¹⁸⁷ İnalcık, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, s. 239.

¹⁸⁸ Glavina, “17. yüzyıl başında Osmanlı İmparatorluğu ile Dubrovnik Cumhuriyeti ilişkileri”, s. 22.

¹⁸⁹ *Orijinal hali için Ek-5'e bkz.* HR-DADU-7-2-1-60, (12 Ramazân 905 / 11 Nisan 1500).

¹⁹⁰ İnalcık, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, s. 316.

aleyhine olacak şekilde devlet dinamiklerinin Bayezid'e alan açmasıyla gerçekleşmesidir. İlkiyle bağlantılı olan bir diğer önemli husus da Bayezid'in aldığı kararların, kendisini kardeşine karşı başa getiren güç odaklarıyla uzlaşmasının birer neticeleri olduğudur. Bu nedenle, Devlet'in Dubrovnik ile kurmuş olduğu bağın zamanla organikleşip de bu bölgeyi kendi toprak sahası içinde eritmesine engel olmuş olan; toprak organizasyonu, yerel odakların rolü ve Devlet'in ekonomik dönüşümü gibi yapısal meseleler çalışmanın bir diğer ana başlığı altında detaylıca incelenmektedir.

Bayezid'in oğlu Sultan I. Selim (Yavuz), planlarını daha çok doğuya göre kurduğundan, batıda Venedik ve Macaristan ile sağlanan sükuneti devam ettirmekten yana olmuştur. Doğuda 'Bereketli Hilal'i ele geçiren Yavuz, böylece bir yandan kendi ülkesinin Batı'daki durumunu muhafaza ederken diğer yandan Doğu'daki ticaret yollarının ana arterlerini de ele geçirmiş olmaktadır.¹⁹¹ Nihayetinde, tamamına ermiş olduğu söylenebilecek bir *Pax Turcica'nın* ortaya çıkışından bir ticaret şehri olan Dubrovnik'in hoşnut olmayacağını düşünmek pek makul gözükmemektedir.

II. Mehmet'in kullanmaktan memnun olduğu *Kayzer-i Rum* mirasını geliştirecek olan Padişah ise Kanuni Sultan Süleyman (I. Süleyman) olmuştur. Batı'ya dönük fetih anlayışını tahta çıktığı ilk yıllardan itibaren devam ettirmiş olan Kanuni, seleflerinin bıraktığı imparatorluk mirasını bir tür *Avrupa İmparatorluğu* ideasına dönüştürmüştür. Özellikle Venedik'te yaptırdığı *kayzer tacı* ve Macaristan fethi sonrası sıradaki rakibi olarak kendine Kutsal Roma-Cermen İmparatorluğu'nu görmesi bunun göstergelerindendir. Nitekim İnalcık'a göre bu dönemdeki Mohaç yengisi bir mihenk niteliğindedir. Bu muharebeden başlamak üzere Sultan, artık sadece Macaristan üstünde değil, bütün bir Hristiyan Avrupa üzerinde hak iddia etmektedir. Böylece Macaristan'ın ele geçirilmesinden sonra Habsburglar ile uzun yıllar sürecek mücadelenin başlamasıyla

¹⁹¹ Yemişçi, *Hilal ile Haç'ın Arasında Osmanlı Dubrovnik İlişkileri*, s. 147-149.

birlikte 1538’de Papa’nın öncülüğünde Osmanlı’ya karşı Habsburgların da içinde olduğu Kutsal İttifak kurulmuştur.¹⁹²

Osmanlı’nın bu dönemde fetih yönünün Orta Avrupa’ya dönmüş olması önemlidir. Zira 16. yüzyılla birlikte Devlet’in fetih dinamizmini sağlayan ve alt kolu Dubrovnik sınırlarının bulunduğu Adriyatik’ten geçen *uclardan* artık yalnızca bu orta kol atılğanlığını korumaktadır.

Tüm bu gelişmeler çerçevesinde, Kanuni Sultan Süleyman döneminde 1521’den başlamak üzere kendi gümrüklerinin mültezimleri haline gelmeyi başarmış olan Dubrovniklilerin,¹⁹³ artık Osmanlı pazarları için girişimci olmalarının da ötesinde önemli yatırımcılar olduğunu söylemek mümkündür. Diğer taraftan, 16. yüzyıl Dubrovnik limanının gümrük gelirleri incelendiğinde, en yüksek artışların Venedik ile yapılan savaş yıllarında olduğu görülmektedir.¹⁹⁴ 1538-1540’taki Kutsal Liga ile girişilen savaş, Dubrovnik’in gümrük gelirlerini arttırmış olması bakımından güzel bir örnektir. Savaş süresince ticaretin daima devam ediyor oluşu, hemen her seferinde Dubrovnik’in önemini arttırmıştır.¹⁹⁵ Bunun da payıyla, 15. ve 16. yüzyıl yalnızca Osmanlı Devleti’nin değil, zenginleşen Dubrovnik’in de altın çağları olmuştur.¹⁹⁶ Neticede, Devlet-i Aliyye ile kurmuş olduğu bağların, genel bir yükseliş içindeki 16. yüzyıl konjonktüründe, Dubrovnik’e büyük bir güven ve konfor alanı yaratmış olduğunu söylemek yerinde olacaktır.

Kanuni Sultan Süleyman döneminde Dubrovnik önceden beri tanımakta olduğu bir diğer üst otorite olan Macar tabiiyetinden de tam anlamıyla kurtulmuştur.¹⁹⁷ Bu

¹⁹² İnalçık, **Devlet-i Aliyye**, C. 1., s. 149-155.

¹⁹³ Glavina, “17. yüzyıl başında Osmanlı İmparatorluğu ile Dubrovnik Cumhuriyeti ilişkileri”, s. 27.

¹⁹⁴ İnalçık, **Osmanlı İmparatorluğu’nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi**, s. 316.

¹⁹⁵ Miović, **Kavşaktaki Bilgelik**, s. 103.

¹⁹⁶ *Ibid.* s. 117.

¹⁹⁷ Yemişçi, **Hilal ile Haç’ın Arasında Osmanlı Dubrovnik İlişkileri (1326-1592)**, s. 152.

dönemle birlikte gümrük gelirlerini iltizam usulüyle ödemeye başlayarak giderlerini sabitleştirmiş olan Dubrovnik için,¹⁹⁸ mesele artık yalnızca belirli ve sabit bir bedel karşılığında Osmanlı ülkesine ekonomik olarak entegre olmanın faydalarına erişmekten ibarettir. Osmanlı tarafında ise *Gümrük Emini'nin* Dubrovnik limanındaki yabancı - Durbovnikli olmayan- tüccardan gümrük almaya devam ettiğini söylemek mümkündür.

Osmanlı'nın Balkanlar'a hakim olması, Dubrovnik tarafından daha önce kasıtlı olarak dışlanan Bosna bölgesinin de ticaret güzergahının ayrılmaz bir parçası olarak tekrar sisteme dahil olmasını sağlamış ve böylece bölgenin yüzyıl boyunca refahını arttırmıştır.¹⁹⁹ Osmanlı'nın Dubrovnik vasıtasıyla, doğrudan yönetmekte olduğu Bosna'yı tekrar sisteme dahil etmesi önemlidir zira bu durum Bosnalıların yüzyılın sonlarında Split limanı üzerinden Venedik ile doğrudan bir bağ kurmaya çalışarak zamanla kendilerinin Dubrovnik'i sistemden elimine etmeye başlamasıyla sonuçlanacaktır.

16. yüzyıl Akdeniz yükselişinin bir göstergesi de nüfus olgusudur; zira bu dönemde Anadolu, Balkanlar ve Avrupa'da nüfus sürekli artış halinde olmuştur. Öyle ki yüzyıl sonunda Akdeniz coğrafyasında yaşayan insan sayısının iki katına çıktığı tahmin edilmektedir.²⁰⁰ Osmanlı'nın İtalyan şehir devletleriyle dönemsel nüfus artış oranlarının birbirine yakın olması da²⁰¹ dünyada artan refahın karşılıklı bağımlılıkla ilgili olduğu düşüncesini destekler niteliktedir.

Nüfus artışı, tarihte sıklıkla gelişmişlik göstergesi olarak ele alınmaktadır.²⁰² Buna göre 1520-1580 arası Osmanlı nüfus artışı oranı kimi bulgulara göre %59 olarak

¹⁹⁸ *Ibid.* s. 159.

¹⁹⁹ İnalcık, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, s. 322.

²⁰⁰ Braudel, *Akdeniz ve Akdeniz Dünyası II*, 2022, s. 93.

²⁰¹ *Ibid.* s. 103.

²⁰² Fernand Braudel, *Uygurlıkların Grameri*, Çev: Mehmet Ali Kılıçbay, İstanbul, Say Yayınları, 2024, s. 47.

varsayılmaktadır. Aynı dönemde büyük şehirlerdeki artışın ise %83'ün üzerinde olduğu düşünülmektedir. Yine kimi hesaplamalara göre 1520-1535 arası dönemde Osmanlı nüfusunun 12 milyon civarı olduğu düşünülmektedir. Yüzyılın sonuna ilişkin bazı hesaplamalar 22 milyona işaret etse de dönem nüfusunun 30 milyonun üzerinde olduğunu düşünen araştırmacılar da mevcuttur. 1600'e gelindiğinde Osmanlı'nın idaresindeki Balkan nüfus yoğunluğu bugünkü Türkiye olarak da düşünülebilecek Osmanlı Asya'sının yaklaşık iki katıdır.²⁰³ Dolayısıyla artan refahın nüfus üzerinden takip edilebilen izleri daha çok Balkan coğrafyasına işaret etmektedir.

Buna mukabil, Dubrovnik'in nüfusu 16. yüzyıl boyunca hiçbir zaman 15. yüzyıl sonundaki seviyesine ulaşamamıştır; ancak buradaki ana sebepler, 15. yüzyılda Devlet'in Bosna içlerine ilerlemesiyle şehrin o dönem için Hristiyan mülteci nüfusunun artmış olması ve sonrasının bitmek bilmeyen salgın hastalıklarıdır.²⁰⁴ Dolayısıyla Dubrovnik özelinde, refah gelişimi ile nüfus artışının aynı düzeyde ilerlememiş olması muhtemeldir.

Binaenaleyh, II. Mehmet'ten I. Süleyman devrine kadar söylenebilecek olan; Devlet'in, Fatih'in Otranto seferinden Kanuni'nin 1538'deki Korfu saldırısına kadar İtalya yarımadasına herhangi bir atılım yapmamış olduğudur. Bunun belki en önemli sebebi Akdeniz egemenliği konusunda bu tarihe kadar donanma gücüne yeterince güvenilmiyor oluşudur.²⁰⁵ Fakat bu dönemde, yani 1538'de Kutsal İttifak'a karşı alınan galibiyet, Osmanlılara Akdeniz'de 1571'deki İnebahtı yenilgisine kadar koruyacakları bir üstünlük tanımıştır.²⁰⁶

²⁰³ İnalçık, **Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi**, s. 322.

²⁰⁴ Nenad Vekarić, "The Population of the Dubrovnik Republic in the Fifteenth, Sixteenth, and Seventeenth Centuries", **Dubrovnik Annals** 2, (1998), s. 7

²⁰⁵ İnalçık, **Osmanlılar**, s. 23-24.

²⁰⁶ İnalçık, **Devlet-i Aliyye**, C. 1., s. 157.

Böylesi bir dönemde Osmanlı askeri ve hukuki/idari korumasına tabii olmakla Dubrovnik, hem büyük bir gelişim göstermiş hem de Osmanlı Devleti'nin savaş halinde olduğu zamanlarda yüksek ayrıcalıkları sayesinde Doğu-Batı ticaretinin sürdürücüsü olmuştur. Hatta savaş dönemlerinden, daha yüksek gümrük gelirleri elde ederek kârlı çıkmış olduğunu söylemek mümkündür.

BÖLÜM III

KARŞILIKLI MEMNUNİYET

Osmanlı dönemiyle birlikte Dubrovnikli tüccarlar ticaretlerini yalnız Venedikliler ve bölgenin yerel halkıyla yapmakla kalmamış, Yahudi ve Müslümanlarla da iş yapmaya başlamışlardır.²⁰⁷ 15. yüzyıl sonları ile 16. yüzyıl dolaylarında Türk tüccarının da Osmanlı'nın ticari faaliyetlerinde aktif yer aldığı muhakkaktır.²⁰⁸ Bu, hem kara hem deniz yolunun gelişmesine neden olan 16. yüzyıldaki refah artışıyla birlikte ilerlemiştir.²⁰⁹ 15 ve 16. yüzyıllarda Akdeniz'in başat aktörlerinin Milano, Floransa, Cenova ve Venedik olduğu hesaba katıldığında,²¹⁰ Osmanlı'yla kurduğu bağ ile Dubrovnik'in, 16. yüzyıl dünya sisteminde ne denli bütünleştirici bir işlev gördüğü de anlaşılmaktadır.

“Gerçekten de yüzyılın ortasıyla birlikte eski baharat yolu yeniden canlanmış ve gelişmeye başlamıştır.”²¹¹ Bu konjonktür içerisindeki “Venedikli tüccarlar

²⁰⁷ Kursar, “*The Diplomatic, Religious, and Economic Presence of the Republic*”, s. 314.

²⁰⁸ Metin Ziya Köse, “*Osmanlı Devleti'nde Uluslararası Ticarete Türk Tüccarların Rolü (XVI-XVII. Yüzyıllar)*”, *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, C. 6, S. 12, 2008, s. 96-97.

²⁰⁹ Braudel, *Akdeniz ve Akdeniz Dünyası I*, s. 465.

²¹⁰ Braudel, *Akdeniz ve Akdeniz Dünyası II*, s. 70.

²¹¹ *Ibid.*, s. 305.

Nuremberg’den Hürmüz’e kadar dünyanın her tarafına yayılmışlardır.”²¹² Nitekim, I. Süleyman’ın 1530 tarihli fermanı Dubrovniklilerin Osmanlı’nın en Doğu’suna kadar yol katetmekte olduklarını kanıtlar niteliktedir;

*“Asil yöneticilerin lideri, büyük ve güçlü, saygınlık ve itibar sahibi, yüce ve ihtişamlı, Meliki-Allam’ın yardımıyla Şam Beylerbeyi, artı üstünlüğü ve asil yöneticilerin açık bir şekilde saygı gösterdiği ve Meliki-Allam’ın yardımıyla özel muamele gören Arab Vilayetleri Beyleri, onların itibarı ve kadıların özellikle seçilmişleri, faziletleri daim olsun. Biliniz ki şu anda Dubrovnik Beylerinin elçileri, kapıma gelerek tüccarlarımızın Arap Vilayeti’ne ticaret yapmak üzere varıp, miri gümrükleri ödedikten sonra mallarını ve diğer eşyalarını izinsiz çıkarmak istediklerinden bahsettiler. Şimdi buyurdum ki bahsi geçen Dubrovnik tüccarları Şam, Halep ve diğer Arab Vilayetlerine varıp ticaret yapabilirler ve miri gümrükleri ödedikten sonra bu malları ve diğer eşyaları izinsiz çıkarmamalarını, incitmemelerini sağlayınız. Böyle biliniz.”*²¹³

Böylece Dubrovnik’ten geçerek Venedik üzerinden Londra’ya kadar uzanan Doğu Akdeniz mallarının Doğu’daki güzergahı gün yüzüne çıkmaktadır.²¹⁴ Elbette ki bu ticaret sisteminden faydalanan yalnız Babı-Ali veya Dubrovnik değildir. Braudel, ustaca bir ifadeyle “sarmaşık, yapıştığı ağaçlardan beslenir” derken; Venedik’i sarmaşık, Osmanlı Devleti’ni ise ağaca benzetmektedir.²¹⁵

Tam bu noktada tezin araştırma konusuyla ilintili olan; Dubrovnik’in çift taraflı siyasi bağları, geçmişten gelen ticari tecrübesi ve sermaye birikiminin de ötesinde böylesi

²¹² *Ibid.*, s. 76.

²¹³ *Orijinal Hali için Ek-6’ya bkz.* HR-DADU-7-2-1-132, (20 Ramazan 936 / 18 Mayıs 1530 – Çarşamba).

²¹⁴ Braudel, **Akdeniz ve Akdeniz Dünyası II**, s. 54.

²¹⁵ Braudel, **Akdeniz ve Akdeniz Dünyası I**, s. 547.

bir güvenin nasıl tesis edilebilmiş olduğudur. Bunun, yalnızca dönemin devletlerarası güçler dengesi veya Devlet-i Aliyye'nin Dubrovnik üzerindeki tahakkümüyle açıklanabilecek bir olgu olmadığı açıktır. Burada, Devlet'in güven tesis ederken uyguladığı yöntem, kendi hükmünü aynı coğrafyadaki geçmiş birikimlerin üzerine inşa etmek olmuştur.

Örneğin, “yüzde 2 veya 2.5 oranındaki bir gümrük vergisinin, Roma döneminden itibaren Akdeniz ülkelerindeki en temel düzenli vergi niteliğine büründüğü anlaşılmaktadır.”²¹⁶ Bunun anlamı, Bab-ı Ali'nin Dubrovnik'e -yalnızca gayrimüslim değil Müslüman tebaanın da aleyhine gözüken şekilde- %2 gibi oldukça düşük gümrük vergisi anlayışı güderken, esasında bölgeye Roma döneminden miras kalmış olan bir anlayışın devamını sağlamış olduğudur.

Dolayısıyla Glavina'nın haklı tespiti, bahsedilen örnekte bir kez daha karşımıza çıkmaktadır. Buna göre; “Osmanlı hükümeti uluslararası ilişkilerde Dubrovnik'in rolünü belirlediğinden bu yana belirli şartlar uluslararası ilişkilerin mantığıyla ve hatta İslâmî yasalarla çeliştiğinde bile bu rolü üzerinde ısrar etmiş ve onu savunmuştur. Dolayısıyla Osmanlı hükümeti Dubrovnik'le olan ilişkilerini sadece İslâmî yasalar üstüne değil pragmatik temeller üzerine kurmuştur.”²¹⁷ Bu, Dubrovnik'in Osmanlı'ya gösterdiği rızayı anlamada önemli unsurlardan biridir.

Dahası, Gümrük vergisinin geleneksel anlayışta devam ettirilmesinin Dubrovnikiiler lehine olan ticari avantajı görüldüğünden de fazladır. Zira Osmanlı'da bir kere gümrük vergisi alınmış olan ithal malların iç pazardaki satışlarında bir tür pazar

²¹⁶ İnalçık, **Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi**, s. 242.

²¹⁷ Glavina, “17. yüzyıl başında Osmanlı İmparatorluğu ile Dubrovnik Cumhuriyeti ilişkileri”, s. 26.

resmi olan *Bac vergisi* alınmaması uygulaması hakimdir.²¹⁸ Özetle, düşük gümrükle pazara aktarılan mal, içerideki satışta da avantajlı bir fiyata sahip olmuştur.

Diğer taraftan, Osmanlı Devleti'nden sağladığı imtiyazlar sayesinde Dubrovnik, yüzyıl içindeki hemen hiçbir tahıl krizinden etkilenmemiştir.²¹⁹ Bu dönemde Dubrovnik denizciliği, transit buğday taşımacılığında önemli bir konuma erişmiştir.²²⁰ Bununla birlikte Batı da Osmanlı coğrafyasından gelen buğdaydan yüzyılın ortalarından itibaren yararlanmaya başlamıştır.²²¹ Örneğin İtalya yarımadasında yüzyılın ikinci yarısında baş gösteren üretim krizi, Dubrovnik üzerinden sağlanan Osmanlı buğdayıyla aşılmaya çalışılmıştır. Bu yolla temin edilen buğday meselesi o dereceye ulaşmıştır ki sürekli artan buğday fiyatları nedeniyle Osmanlı Devleti, 1555'ten sonra buğday ihracına çeşitli engellemeler getirmek zorunda dahi kalmıştır.²²² Dolayısıyla kendi varlığını sürdürmek için ticarete ihtiyaç duyan ve yaşamsal devamlılığını sağlayacak tarımsal üretim alanlarından yoksun olan Dubrovnik için Osmanlı buğdayının sağladığı güven, göz ardı edilmemesi gereken bir memnuniyet kaynağıdır.

Dubrovnik'in kendine özgü, yani *sui generis* durumunun en önemli getirilerinden biri de şüphesiz savaş zamanında, şehrin ticaret gelirlerinin artması olmuştur. Devlet-i Aliyye'nin Batı devletleriyle giriştiği savaşlar sırasında düşman devletlere mal ihracatını yasaklamak üzere *yasak* adıyla bilinen fermanlar çıkardığı bilinmektedir.²²³ Dubrovnik ise buna rağmen düşman devletleriyle ticari ilişkilerini sürdürebilecek bir özerkliğe sahip olmuştur. Buna göre, 1535-1537 döneminde 17.000 Düka Altın olan Dubrovnik gümrük gelirleri, Venedik ile savaş halinde olunan 1538-1541 döneminde 52.000 Düka Altın'a

²¹⁸ İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, s. 248.

²¹⁹ Yemişçi, *Hilal ile Haç'ın Arasında Osmanlı Dubrovnik İlişkileri (1326-1592)*, s. 128.

²²⁰ Braudel, *Akdeniz ve Akdeniz Dünyası II*, s. 357.

²²¹ *Ibid.*, s. 359.

²²² *Ibid.*, s. 371, 373.

²²³ Miović, *"Beylerbey of Bosnia and Sancakbey of Herzegovina"*, s. 60.

kadar çıkmış; 1560-1569 döneminde 26.000 Düka Altın olan bu gelirler, yine Venedik savaşlarının olduğu 1570-1572 yıllarında 106.000 Düka Altın'a ulaşmıştır.²²⁴ Buradan, Venedik ile savaş halinin Dubrovnik'in faydasına olduğu çıkarımına varmak mümkündür.

Dahası, Osmanlı'nın Venedik ile giriştiği savaşların Dubrovnik'e faydası yalnız gümrük gelirlerindeki artışla da sınırlı olmamıştır. Örneğin, 1463-1479 yıllarında Venedik'in Osmanlı Devleti ile savaş halinde olması, Osmanlı sınırları içindeki Venedikli tacirlerin yerini yavaş yavaş Dubrovniklilere bırakmasına sebebiyet vermiştir.²²⁵ Bunun anlamı, gerçekleşen savaş koşulları neticesinde zamanla Türk topraklarından dışlanan Venedikli girişimcilerin yerini Dubrovniklilerin doldurmuş olduğudur.

Yine de en az Bab-ı Ali kadar Dubrovnik Cumhuriyetinin de çalışmaya konu olan memnuniyetine rağmen; hiçbir sorun yaşanmadığı, kurulan ve işleyen düzenin mükemmel denebilecek biçimde yolunda gittiği gibi bir düşünceye kapılmak gerçeklikten kopma tehlikesi taşımaktadır. Dubrovniklilerin özellikle 17. yüzyıldaki paşalarla sıklıkla sorun yaşamış, hatta şehrin korunmasına özen göstermediğini düşündüklerini Bab-ı Ali'deki nüfuzlarını kullanarak yerlerinden etmiş olduğu bir gerçektir.²²⁶

Tezin kapsamakta olduğu dönem olan 15. yüzyılın ikinci yarısı ile 16. yüzyılın büyük bölümünde bu sorunlar nispeten daha az göze çarpmışsa da Dubrovnik yönetiminin Osmanlı idarecileri ile bu dönemde hiç sorun yaşamadığı düşünülmemelidir. Zira işlerin görece yolunda gittiği 16. yüzyıl dolaylarında yaşanan sorunlara çeşitli örnekler sunmak mümkündür. Örneğin 1550'lerde Ledenice Emin'i olan Mahmut Paşa'nın kendisine borçlu olan Dubrovniklilerin borçlarını diğer Durbovniklilerden tahsis

²²⁴ İnalçık, **Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi**, s. 316.

²²⁵ Yemişçi, **Hilal ile Haç'ın Arasında Osmanlı Dubrovnik İlişkileri**, s. 131.

²²⁶ Miović, *"From Tears to Poison"*, s. 283.

etmesi bölgede rahatsızlık yaratmıştır. Bu örnek, yapılanın açıkça Ahidnameye aykırı olması, yani Ragusalıların haklı olması açısından önemlidir. Bunun sonucunda Dubrovnikliler haklarını önce Hersek Sancakbeyi ve kadısı önünde, sonuç alamamaları üzerineyse İstanbul’da aramışlardır.²²⁷ Mahmut Paşa ve işbirlikçisini yok etmek üzerine Dubrovnikliler kendi planlarını ortaya koymaktan geri durmamışsa bile; Mahmut Paşa, neticede İstanbul’da hapse atılmış ve sorun çözülmüştür.²²⁸ Burada altı çizilmesi gereken, Durbovnik’in, Devlet’in merkezi olan Bab-ı Ali’den çok, bölgenin yerel idarecileriyle sorunlar yaşamış olduğudur. Yaşananlar, her ne kadar pek çok kere Dubrovnik’i zor durumda bırakmışsa da Başkent’e bu denli uzak ve doğrudan idare edilmeyen bir kent için Bab-ı Ali’den çıkan fermanların da genel itibarıyla verilen güvencelere uygun ve hakkaniyet çerçevesinde olduğunu söylemek mümkündür.

Örneğin II. Mehmet zamanında çıkarılan 1595 tarihli bir fermanla, Dubrovnik’in Orsad adlı elçisinin şikâyeti üzerine yollarda yaşanan bir haydutluk vakasında Hersek Sancak Beyi’nin ihmali tespit edilmiş olup Devlet bu ihmalden kendi idarecisini sorumlu tutmuştur.²²⁹

Keza, I. Süleyman’ın 1552’de yayımlamış olduğu ferman da Dubrovniklilerin Hersek Beylerbeyi’yle yaşadığı bir başka sorunda devlet yönetiminin bu tür konulardaki tutum ve duruşuna örnek teşkil etmektedir;

“Değerli emirlerin önderi, büyüklerin dayanağı, kadri ve saygınlığı yüksek, Melik-i Allam’ın özel iltifatına mazhar olan Hersek Sancağı Beyi, izzeti daim olsun. Yüce tuğramızın varacağı üzere bilinmelidir ki, şu anda Dubrovnik Beylerinin saadet kapıma gelen elçileri, eski zamanlardan beri

²²⁷ *Ibid.*, s. 288.

²²⁸ *Ibid.*, s. 288.

²²⁹ *Orijinal hali için Ek-7’ye bkz. HR-DAD-7/2.1.428, (1-10 Şevval 1003 / 9-18 Haziran 1595).*

tüccarlarımız memalik-i mahruseden (korunan topraklardan) ne isterlerse paralarıyla yiyecek ve diğer önemli ihtiyaçları alıp götürürlerdi, kimse engel olmazdı. Şu anda bu âdet ve kanuna aykırı olarak Hersek Beyi ve voyvodaları ve diğerleri engel oluyorlar diye bildirdiler. Bu konuda hüküm talep ettikleri için buyurdum ki, Dubrovnik tüccarları eski zamanlardan bugüne kadar yiyecekten ve diğer şeylerden şimdiye kadar alıp geldikleri şeyleri paralarıyla alıp götürdüklerinde şeriata ve kanuna aykırı ve eski zamanlardan gelen âdet ve kanuna aykırı olarak kimseyi müdahale ettirmeyesiniz, müdahale etmek isteyenleri engelleyip defediniz. Bu hükmümü ellerinde bulundurup şerif işaretime güvenesiniz. 959 yılı Cemaziyelevvel ayının sonlarında yazılmıştır.”²³⁰

3.1 Görünürdeki Getiri Olarak Haraç

Osmanlı ülkesinde Müslüman olmayan yurttaşlardan yerlerinde kalmalarına karışılmaması karşılığında alınan verginin adı cizyedir. Haraç ise, tek tek şahıslardan alınan cizyenin toplu halde alınan şeklidir.²³¹ Dubrovnik’in iç işlerindeki özerkliği ve Devlet-i Aliyye nezdindeki hukuki nezaketi gereği, buradan cizye yerine haraç alınması oldukça doğal bir işleyiş olarak ortaya çıkmaktadır. Keza, büyük fetihler öncesi o bölgeyi haraca bağlamak, Osmanlı Devleti'nin yüzyıllarca sürdürdüğü bir teamül olmuştur. Burada üzerinde durulacak olan mesele; Dubrovnik’in gördüğü işlevin, ödediği haraç bedelinden çok daha büyük olmasıdır. Zira Dubrovnik’in ödediği haraç, zenginliğine ters orantılı biçimde, Bab-ı Ali gelirleri içinde oldukça ufak kalmaktadır.

²³⁰ *Orijinal hali için Ek-8'e bkz.* HR-DADU-7-2-1-194, (20-29 Cemaziyelevvel / 13-22 Haziran 1552).

²³¹ Kütükoğlu, **Osmanlı'nın Sosyo-Kültürel ve İktisadi Yapısı**, s. 303.

1442 yılı anlaşmasının içerdği haraç miktarı 1.000 Duka iken,²³² özellikle II. Mehmet döneminde bu miktar düzenli olarak artmış, ölümünden bir yıl önce 15.000 Duka'ya kadar çıkmıştır.²³³ Mukayese etmek gerekirse, haraç tutarı olarak 12.500 Duka ödendiği dönemde Bosna haracının 50.000 Duka civarında olduğunu söylenebilir.²³⁴ Dubrovnik ile benzer tabiiyete sahip Eflak da 1535-1545 arasında 20.000 Duka Altın'ın biraz altında haraç ödemekteyken 1545-15560 arası dönemde bunu 50.000 Duka'ya kadar çıkartmış, sonraki on yılda gerçekleşen görece azalmaya mukabil, 1570'lerde ve 1580'lerin başlarında yaklaşık 100.000 Duka Altın haraç ödemiştir.²³⁵ Görünen odur ki Miović'in de ifade ettiği gibi, "Osmanlı Devleti'ne ödedikleri haraç Dubrovnik Cumhuriyeti tarihinin en iyi yatırımlarından biri olmuştur."²³⁶

Dubrovnik'in, ödediği görece düşük haraç miktarlarını Bab-ı Ali'ye kabul ettirmesini diplomatik başarılarının da bir neticesi olarak kabul etmek gerekir. Bu konuda kendi haraç elçilerini özellikle eğitmiş; onlar da İstanbul'da gösterişten uzak, mütevazı bir yaşam sürdürmeye özen göstermişlerdir.²³⁷ Ancak, Şehrin bu denli bir iltiması uzunca sürdürebilmesinin, fertlerin başarılarının da ötesinde bir nedeni olduğu açıktır.

Devlet'in 1528 yılı toplam cizye geliri 46 milyon akçenin biraz üzerinde olup bunun 42 milyon civarı Rumeli bölgesinden karşılanmıştır.²³⁸ Aynı mali yıl için, Dalmaçya bölgesi hariç tutulduğunda Rumeli Beylerbeyliğinden sağlanan toplam gelir ise 94 milyon akçenin üzerindedir.²³⁹ Yine 1527-1528 mali yılı bütçe cetveline göre

²³² Kursar, "The Diplomatic, Religious, and Economic Presence of the Republic" s. 304-305.

²³³ Yemişçi, **Hilal ile Haç'ın Arasında Osmanlı Dubrovnik İlişkileri**, s. 132-133.

²³⁴ Momčilo Spremić, "XV. Yüzyılda Venedik Cumhuriyeti'nin Şarkta Ödediği Haraçlar", Çev: Mahmut H. Şakıroğlu, **Belleten**, C. 47, S. 185, 1983, s. 386.

²³⁵ İnalçık, **Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi**, s. 78.

²³⁶ Miović, **Kavşaktaki Bilgelik**, s. 23.

²³⁷ *Ibid.*, s. 32.

²³⁸ İnalçık, **Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi**, s. 77.

²³⁹ *Ibid.*, s. 94.

toplam devlet gelirleri -Mısır'ın da dahil edildiği biçimiyle- yaklaşık 538 milyon akçe olup bu gelir içinde padişah haslarının yeri ise 277 milyon akçedir.²⁴⁰ Sözü edilen dönemin mali verileri incelendiğinde Balkanlar ve Anadolu'nun gelirleri Diyarbakır, Mısır, Halep ve Şam bölgelerinden sağlanan gelirlere göre çok daha yüksek kalmış, ve fakat mukayese edilen bölgelerin aksine bütçe açığı verdiği tespit edilmiştir.²⁴¹ Kısacası, örnek olarak sunulan mali yılda Balkanlar'ın, imparatorluk için ekonomik hacmiyle ön plana çıkmış olduğunu söylemek mümkündür. Bu görevi, bütçe açığı verme pahasına görüyor oluşu ise, bu dönemde Devlet'in kendi geleneksel ekonomi anlayışının dışına çıkmaya başladığının bir işareti niteliğindedir.

Dubrovnik'in, 16.yy'nın sonuna değin Adriyatik'te uluslararası ticarete açık ve tarafsız tek ticaret limanı olması ise²⁴² tam da bu bağlamda tartışılmaya değerdir. Zira görece cüzi bir miktar haraç ödeyerek kendine pek çok güvence ve ayrıcalık sağlamış olan şehir; buna karşılık İmparatorluk için çok daha önemli olan emtia, sermaye ve müteşebbis akışını sağlamıştır.

Tıpkı haracın Devlet'e sağladığı görünürdeki getirisini, esasen Dubrovnik tüccarını imparatorluğa bağlayan bir yatırım olarak görmek gerektiği gibi gümrük getirileri de zamanla benzer bir hale bürünmüştür. Yemişçi'nin tespitlerine göre; gümrük gelirlerinin iltizam usulüyle toplanmaya başlandığı I. Süleyman döneminde gerçekte 33 milyon akçenin üzerinde olan Dubrovnik tüccarının kârı, yıllık 5 milyon akçe olarak kaydedilmiş ve bu tutardan %2 gümrük vergisi alınması dolayısıyla hazine yaklaşık 6 kat zarar etmiştir.²⁴³ Dolayısıyla Dubrovnik'in Osmanlı tabiiyetine gösterdiği rıza kadar

²⁴⁰ Ömer Lütfi Barkan, **Osmanlı Devleti'nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi: Osmanlı Devlet Arşivleri Üzerinde Tetkikler-Makaleler**, C. 2, İstanbul, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi, s. 729.

²⁴¹ İnalçık, **Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi**, s. 97.

²⁴² Yemişçi, **Dubrovnik'te Osmanlılar**, s. 50.

²⁴³ Yemişçi, **Hilal ile Haç'ın Arasında Osmanlı Dubrovnik İlişkileri**, s. 160-161.

Osmanlı Devleti'nin de gerçekte potansiyelinin oldukça altında bir getiri elde ettiği Dubrovnik'in ayrıcalıklı konumunun devamına göstermiş olduğu rıza dikkate değerdir.

Diğer taraftan, Osmanlı Devleti'nin 15. ve 16. yüzyıllarda devletlerarası ilişkilerdeki konumu gereği, tüm bir Doğu Akdeniz coğrafyasında hegemonya sahibi olduğunu vurgulamak gerekir.²⁴⁴ Öyle ki fetret devrinde oluşan güç boşluğu dahilinde Venedik dahi, Balkanlardaki hakimiyetini koruyabilmek adına Osmanlı'ya haraç ödemeye rıza göstermiştir. Ödediği haraçların kaynağını doğrudan kendi hazinesinden değil, kolonilerinden elde ettiği gelirlerle sağlayan Venedik'in; haraç ödemediği zamanlarda bu tutumunu, bölgenin güvenliğinin sağlanabilirliğiyle meşrulaştırmaya çalışması²⁴⁵ üzerinde durulması gereken bir detaydır. Buradan çıkarılacak sonuç, Osmanlı'nın haraçgüzarlığındaki anlamın, Venedik'in de arzusu olan ve ticaretin sorunsuz işleyebilmesini sağlayan, bölge güvenliğinin tesis edilmesinden ibaret oluşudur. Bu, haraç tahsis eden konumundaki Devlet'i Aliyye'nin yaptığı uygulamaya meşruiyet kazandırmaktadır.

Venedik için olduğu kadar Dubrovnik için de haraçgüzarlığın, güvenliklerinin sağlanmasıyla meşruiyet kazanmakta olduğunu II. Bayezid'in 1489 tarihli fermanından anlamak mümkündür. Sultan'ın, haraç toplamasına atıf yaparak asayıştan sorumlu olduğunu belirtmesi, haraç ile esas kazanılanın bir tür siyasi erk olduğunu ispatlar niteliktedir;

“Yüce ferman ulaştığında biliniz ki şu anda Dubrovnik Elçisi Knez Francesko, sığınağıma gelip şöyle dile getirdi: Hersek İli'nin ahır sahipleri, kâfir ve Müslümanlardan gelenleri Dubrovnik Vilayeti'nden kaçırıp esir alıp satıyorlarmış. Şimdi şer'i hüküm gereğince önlem alıp benzer işler yapanları

²⁴⁴ Braudel, **Akdeniz ve Akdeniz Dünyası I**, s. 224.

²⁴⁵ Spremić, “XV. Yüzyılda Venedik Cumhuriyeti'nin Şarkta Ödediği Haraçlar”, 1983, s. 371.

bulup (...) şeklinde haklarından gelmek ve kaçırdıkları kişileri bulup alıp serbest bırakmak gerekmektedir. Dubrovnik, haraç topladığım yerdir, bundan sonra hiç kimse Dubrovnik Vilayeti'ne saldırmaya ve tecavüz etmeye kalkışmamalıdır. Bundan sonra kimse böyle bir şey yapmazsa, bu şekilde bilesiniz, alâmet-i şerîfe güvenin."²⁴⁶

3.2 Köle Talebindeki Değişim

Osmanlı'nın yükselişine kadar Dubrovnik, köle ticaretinde de önemli bir geçiş noktası olagelmiştir. Özellikle Mısır ve Kırım civarından toplanan köleler, buradan İtalya'ya geçirilmektedir. Devlet'in bu güzergâh üzerinde hakimiyet kurmasının ardından köle geçişlerinin azalmasıyla İtalya'daki köle fiyatları da pahalalanmıştır. Hatta, Batı'nın 16. yüzyıldan sonraki hümanizm yanlısı görünümünde bu kırılmanın önemli yer tuttuğu dahi söylenebilmektedir²⁴⁷ Özetle, şehrin Osmanlı Devleti ile tabiiyet ilişkisi öncesi gördüğü bir işlevi zamanla yitirdiği görülmektedir. Bu, Dubrovnik'in Osmanlı sonrası dönüşümündeki önemli başlıklardan biri olarak ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla burada incelenmeye değer olan, Osmanlı Devleti'nin 15-16. yüzyıllarda büyüyerek bir imparatorluk formuna erişmiş olmasına rağmen, Dubrovnik'in bir tür köle antrepoğu görme özelliğinden niçin faydalanmamış olduğudur.

Toprak, Orta Çağ'ın köle efendi ilişkisindeki belki tek ayırt edici unsurdur. Dolayısıyla insanlara, "toprak sahibi olup bir efendi olmaktan ya da toprağı işleyip köle olmaktan başka seçenek" bırakmamıştır.²⁴⁸ Ancak Osmanlı Devleti'nin kölelik anlayışı ile Batı'nın kölelik anlayışı arasında da ciddi farklar bulunmaktadır. Osmanlı toprak

²⁴⁶ *Orijinal hali için Ek-9'a bkz.* HR-DADU-7-2-1-39, (20-29 Rebî'ül-âhir / 23 Mart-1 Nisan 1489).

²⁴⁷ İncalcık, **Osmanlılar: Fütühat, İmparatorluk, Avrupa ile İlişkiler**, s. 170.

²⁴⁸ Pirenne, **Orta Çağ Şehirleri**, s. 158.

işleyişi, temelinde *kul* sistemine dayanmaktadır. Esasen *kullar*, “toprağa yerleştirilmiş esirler”dir.²⁴⁹ Yine, toprak organizasyonu ve üretimde emeğin verimli kullanılması amacıyla -tümüyle hür olmasalar da- çalışma ve yaşam koşulları bakımından kimi özgürlüklere sahip toprak işçileri esirlere *ortakçı* denilmektedir.²⁵⁰

Ortakçılık ve *kulluk*, Devlet’in ilk dönemlerinde sıklıkla görülmekteyken; bunların sayıları ilerleyen dönemlerde giderek azalmıştır. Bilhassa *kul* uygulaması, önemini 16. yüzyılın başlarında kaybetmeye başlamıştır.²⁵¹ Osmanlı toprak organizasyonunun yürütücüleri olan *kullar* ile Batı’daki toprak organizasyonunun temel taşları olan *kölelerin* mukayesesini yapmak, Osmanlı Devleti’nin köle emeğine olan gereksinimini nasıl dönüştürmüş olduğunu anlamak açısından önemlidir.

Osmanlı’da üzerinde tarım yapılan topraklar tapulu toprak statüsünde kabul edilip tahrir defterlerinde kaydı tutulmaktadır. Bunlar hukuksal açıdan sahipliği Devlet’e ait, fakat çiftçinin tasarrufunda olup yaptığı üretime karşılık vergi verdiği topraklardır.²⁵² Tasarrufu kendilerine ayrılan tımarlarla Devlet’in asker ihtiyacını karşılayan ve asayiş sağlayan sipahiler, Batı’daki lordlar gibi merkezden kopuk ve başlarına buyruk siyasi birimler olmamışlardır. Toprağın doğrudan sahibi olmamalarının yanında bir köyden birkaç sipahinin hisse sahibi olabilmesi de siyasal erklerini bağımsızca kullanamamalarında önemli rol oynamıştır.²⁵³ Tüm bunlar, Osmanlı Devleti’nde toprak aristokrasisinin neden var olmadığını açıklar niteliktedir. Bu durum Sultan’ın mutlak otoritesinin de nedenlerinden biridir.

²⁴⁹ Ömer Lütfi Barkan, **Osmanlı Devleti’nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi**, C. 1, s. 140.

²⁵⁰ *Ibid.*, s. 141-142.

²⁵¹ *Ibid.*, s. 163-165.

²⁵² İnalçık, **Osmanlı İmparatorluğu’nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi**, 2016, s. 128.

²⁵³ *Ibid.*, s. 136.

Niccolo Machievelli'nin *Prens* adlı eserinde de Fransız ile Osmanlı devlet anlayışı mukayese edilerek aynı sonuca varılmaktadır. Machievelli'ye göre, Türk Devleti iktidarı yerel odaklarla paylaşmaması sebebiyle daha mutlak bir otoriteye sahipken, Fransa'da iktidar farklı güç odaklarının paylaşımında olan daha esnek bir yapıdadır.²⁵⁴

Gerçekten de Osmanlı'daki *kul* anlayışı, toprağı işleyerek hayatını geçinen kitlelerin birkaç efendi yerine tek bir otoriteyle bağ kurmasını sağlamış, bu da onların kısıtlanmışlığını görece azaltmıştır. Yine de *kul sistemi* nedeniyle Osmanlı'da da kelimenin tam karşılığıyla köle olmadığı anlaşılmamalıdır.

Özellikle 15-16. yüzyıl Türkiye topraklarında bu anlamda bir esir bolluğu olduğu anlaşılmaktadır. II. Mehmet döneminde gerçekleştirilen fetihlerden elde edilen insan unsurunun çoğunluğu toprak kölesi olarak yerleştirilmek yerine *zımî* olarak yerinde bırakılmış yahut askere alınmıştır.²⁵⁵ Buradan, döneminde Osmanlı Devleti'nin köle talebini azalttığı anlaşılmaktadır. Bunun sebebi içerideki köle emeğinin bolluğu veya ucuzluğu değil, toprak işletme biçimindeki dönüşümdür.²⁵⁶ Zira Barkan'ın da dediği gibi; "Bu devirde yeni fütihat dolayısı ile veya ticaret yolu ile Türkiye'ye ithal edilmiş olan esirin miktarı ne olursa olsun, kölenin büyük bir imparatorluğun zirai hayatında mühim bir rol oynayacak kadar bol ve ucuz bulunmadığı anlaşılmaktadır."²⁵⁷

Osmanlı'da kölelik, değişmez bir statü değildir. Sahibinin isteği sonucu veya kölenin gerekli ücreti karşılması karşılığında âzad olunması mümkündür.²⁵⁸ Dolayısıyla, II. Mehmet'in Müslüman köle ticaretini yasaklamış olması,²⁵⁹ 15. yüzyıl sonrasında dışarıdan bir köle ithali gerçekleşmedikçe, içerideki köle miktarının giderek azalmasını

²⁵⁴ Niccolo Machiavelli, *Prens*, Çev: K. Atakay, 25. B., İstanbul, Can Yayınları, 2019, s. 51-52.

²⁵⁵ Barkan, *Osmanlı Devleti'nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi*, C. 1, s. 143-144.

²⁵⁶ *Ibid.*, s. 144.

²⁵⁷ *Ibid.*, s. 165.

²⁵⁸ Kütükoğlu, *Osmanlı'nın Sosyo-Kültürel ve İktisadi Yapısı*, s. 3.

²⁵⁹ İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, s. 275.

kaçınılmaz kılınıştır. Dışarıdan yaratılan kaynak ise, daha çok Kefe limanı ve Mısır olmuştur. Bir başka ifadeyle Orta Doğu ve Küçük Asya'nın köle ihtiyacı, döneminde zaten kuzey-güney limanlarından arz edilmektedir.²⁶⁰ Bunun için Akdeniz kıyılarından ek bir kaynak yaratma ihtiyacına gerek duyulmamıştır.

Devlet'in mevzu bahis dönemde köle talebinin düşük olması ile *ortakçılık sisteminden* uzaklaşmaya başlaması, üretim biçimlerindeki mühim bir dönüşüme dikkat çekmektedir. Bu hususta Dubrovnik'in, yüksek potansiyelli bir köle ticareti antreposuyken aynı dönem içinde bu özelliğinin zamanla körelip, Osmanlı topraklarındaki girişimleriyle ön plana çıkmasıysa tesadüf olarak atfedilemeyecek bir ekonomi politik ilintiye işaret etmektedir. Tam da bu noktada, Barkan'ın şu cümleleri bu savı doğrular görünmektedir;

“Bu nevi ortakçılık münasebetleri toprak sahiplerinin doğrudan doğruya zirai istihisalle alakası devam ettiği müddetçe devam etmemiş, bu alaka şiddetini kaybettiği ve devletin idari-mali teşkilatı ve gittikçe taammüm eden hususi bir toprak rejimi dolayısı ile bu kontrol ve iktisadi teşriki mesai lüzumsuz veya imkânsız bir hale girince, ortakçı müstakil çiftçi haline sokulmuş ve kendi kar ve hesabına çalışarak yalnız muayyen vergileri nakit olarak vermesi daha karlı telakki edilmiştir. Daha ziyade kendi kendisine kifayet etmek mecburiyetinde olan kapalı zirai ekonomilerin hâkim olduğu devirlere has olan ortakçılık münasebetlerinin Türkiye’de devam edemeyişi, bu memlekette para ekonomisinin oldukça münkeşif bir halde bulunduğunun da bir delili sayılabilir. Mamefih, doğrudan doğruya piyasa için istihsal yapan büyük zirai işletmelerin, ziraat işlerine yatırılmış sermayelerin mevcut bulunmayışı ve her tarafa küçük müstakil çiftçi işletmelerinin hâkim olman

²⁶⁰ *Ibid.*, s. 341, 345.

da devrin ekonomik bünyesini tayin için kullanılabilecek karakteristik sıfatlardandır.”²⁶¹

Barkan’ın tespitlerinden çıkarılacak sonuç; içe dönük kapalı ekonomi biçimine uygun olan ortakçılık uygulamasının 16. yüzyılda ortadan kalkmaya başlamasının, köle emeğinin bolluğundan çok Osmanlı ekonomisinin bu dönemde bir para ekonomisi biçimine dönüşmesinden kaynaklandığıdır. Bu da Dubrovnik gibi gerek Doğu gerekse Batı ile diplomatik-politik bağlar inşa eden bir tüccarlar şehrinin, niçin geçmişte olduğu gibi Doğu-Batı arasında köle arzını sağlamak yerine Osmanlı ülkesinde kurduğu girişimlerle ticari faaliyetlerini arttırdığını açıklamaktadır.

3.3 Karşılıklı İstihbarat Arayışlarının Kesişiminde Dubrovnik

16. yüzyıl, devletlerin istihbarat bilgisine fazlasıyla ihtiyaç duyduğu bir dönem olmuştur. Bu dönemde tıpkı ticaretin siyasi sınırları aşması gibi bilginin kendisi de aynı geçişten yararlanmış ve devletlerarası istihbaratta bir dönüm noktasını teşkil etmiştir. Osmanlı Devleti’nin istihbarata duyduğu ihtiyaç da aynı şekilde Habsburglar ve Safevilerle girdiği rekabet nedeniyle giderek daha fazla önem arz etmiştir.²⁶²

Bu dönemde Dubrovnik’in eşsiz denebilecek jeoekonomik özelliğinin yanında Bab-ı Ali için sağladığı bir diğer fayda, Batı ile münasebetlerinde edindiği istihbarat olmuştur.²⁶³ Osmanlı Devleti’nin Batı’ya karşı böyle bir ihtiyacı, daha önce de değinilen 15. yüzyıldaki Şehzade Cem hadisesi sebebiyle zaten mevcuttur.²⁶⁴ 16. yüzyıla

²⁶¹ Barkan, **Osmanlı Devleti’nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi**, C. 1, s. 169.

²⁶² Emrah Safa Gürkan, “*The Efficacy of Ottoman-Counter-Intelligence in the Sixteenth Century*”, **Acta Orientalia**, C. 65., S. 1., (2012), s. 1-3.

²⁶³ Glavina, “17. yüzyıl başında Osmanlı İmparatorluğu ile Dubrovnik Cumhuriyeti İlişkileri”, s. 4-5.

²⁶⁴ İnalçık, **Devlet-i Aliyye**, C. 1., s. 131.

gelindiğinde ise Venedik başta olmak üzere, Papalık, Viyana ve II. Filip İspanya'sı gibi Katolik devletlerden bilgi edinilerek olası bir Haçlı İttifakı'nın önüne geçmeye gayret gösterilmiştir. Bu uğraşta sultanlar, yalnız Dubrovnikliler aracılığıyla gelen bilgiye hoşnutluğunu gizlememekle kalmamış, onları yeni ve mühim bilgiler toplamaya bizzat teşvik de etmişlerdir.²⁶⁵

Dubrovniklilerin Batı'dan, özellikle Venedik ve İspanya'ya yönelik olarak sağladığı casusluk faaliyetleri Devlet-i Aliyye için oldukça büyük bir önem teşkil etmiştir. Özellikle, Dubrovnikli casuslar sayesinde edinilen bilgiler arasında 1570'te düşman donanması hakkında bilgiler, 1571'de Haçlı ittifakının kurulma niyeti ve 1572'deki Papa'nın ölümü önemli sayılabilecek örnekler arasındadır.²⁶⁶

Ancak Dubrovniklilerin sağladığı bu hizmetten faydalanan yalnızca Devlet-i Aliyye değildir. Miović'in ifadesiyle “hem Doğu hem Batı Dubrovniklilerin iki taraflı casusluk yaptıklarını biliyordu.” Özellikle Bab-ı Ali'den bilgi toplamak Dubrovnikliler için görece daha elverişli olmuştur zira Dubrovnik'in haraç elçileri sarayın düzenli olarak yolunu tutmanın yanında kendi yönetimine Bab-ı Ali'deki gelişmelerle Osmanlıların gündelik havadisleri hakkında raporlar sunmuşlardır.²⁶⁷ Gerçekten de İstanbul'da bulunan haraç elçilerinin yakınları arasında Batı devletleri için çalışan casuslara sıklıkla rastlanmaktadır. Osmanlı aleyhine yürütülen diğer bir casusluk faaliyet türü ise tüccarlar aracılığıyla gerçekleşmiştir. Fakat bu, Dubrovnik tüccarının Osmanlı Devleti'nde kazandığı ayrıcalıklı konuma hanel getirmemiştir.²⁶⁸

²⁶⁵ Nicolaas H. Biegan, “*Ragusan Spying for the Ottoman Empire Some 16th Century Documents from the State Archive at Dubrovnik*”, **Belleten**, C. 27., S. 106., (Nisan 1963), s. 237-255.

²⁶⁶ Metin Ziya Köse, “XIV. Yüzyılda Osmanlı-Dubrovnik Münasebetleri”, **Yüksek Lisans Tezi**, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yeniçağ Tarihi, İstanbul, 1997, s. 18-19.

²⁶⁷ Miović, **Kavşaktaki Bilgelik**, s. 36.

²⁶⁸ Köse, “XIV. Yüzyılda Osmanlı-Dubrovnik Münasebetleri”, s. 21.

Devletler merkezileştikçe bilgi toplama araçları çeşitlenmiş, bunun neticesinde kendileri de karşı istihbarat önlemleri almaya başlamışlardır.²⁶⁹ Devlet-i Aliyye de düşmanlarının istihbarat girişimlerine karşı kendi önlemlerini uygulamaktan ve şüpheli bir durumla karşılaştığında sorunun üzerine gitmekten imtina etmemiştir.²⁷⁰ Buna göre Dubrovnik elçilerinin Osmanlı'ya gidecekleri güzergahın, yine Bab-ı Ali tarafından belirlenmesi yolu sıklıkla izlenmiştir.²⁷¹ Keza, Dubrovnik Cumhuriyeti, Bab-ı Ali'nin baskısı sonucu 1526'da Osmanlı'dan istihbarat edinilmesini yasaklamışsa da bu fiiliyatta pek uygulanmamıştır.²⁷²

Yine de Dubrovnik'in üstlendiği çift taraflı casusluk, Devlet-i Aliyye tarafından bilinmesine rağmen buna müsamaha gösterilmiş olduğu çıkarımını yapmak yanlış olmayacaktır. Zira Miović'in de ifade ettiği gibi “(Osmanlılar) Dubrovnik casusluğunun, iki taraflı olsa da onlara zarardan çok yarar getirdiğinin bilincindeydiler.”²⁷³

3.4 Para Ekonomisine Geçiş

Tüm bir Akdeniz için 16. yüzyılda Amerika kıtasından sağlanan maden akışının da etkisiyle para ve kredi dolaşımında olağanüstü bir hacim söz konusu olmuştur. Bu durum da İspanyol paralarının yüzyılın sonunda Dubrovnik'e, ve aynı zamanda Osmanlı topraklarına ihraç edilmesi sonucunu doğurmuştur.²⁷⁴ Devlet ekonomisi bu durum karşısında parasal büyüme içine girmiş, bunun sonucunda sıklıkla devalüasyonlar

²⁶⁹ Gürkan, “*The Efficacy of Ottoman-Counter-Intelligence*”, s. 3.

²⁷⁰ *Ibid.*, s. 34.

²⁷¹ *Ibid.*, s. 17.

²⁷² *Ibid.*, s. 24.

²⁷³ Miović, **Kavşaktaki Bilgelik**, s. 36.

²⁷⁴ Braudel, **Akdeniz ve Akdeniz Dünyası II**, 2022, s. 224-228.

gerçekleştirmek durumunda kalmıştır.²⁷⁵ Örneğin, 1566 yılındaki devalüasyon bunlardan bir tanesidir. Ardından, 1584'te daha büyük bir ekonomik bunalım içinde tekrar devalüasyon yaşanmıştır.²⁷⁶ Tüm bunların neticesinde, Osmanlı Devleti'nde 15. yüzyıldan 16. yüzyıla gelinirken gıda fiyatlarında muazzam bir fiyat artışı görüldüğü söylenebilir.²⁷⁷ Bir başka deyişle Amerika'nın keşfinin ardından önce İber Yarımadası'na ardından da Doğu Akdeniz'e gümüş akınının yaşanması, 16. yüzyılın sonlarında Osmanlı ekonomisini tahrip etmiştir.²⁷⁸

Esasında tüm Avrupa'da söz konusu olan parasal büyüme ve enflasyon dönemi, Osmanlı Devleti için de birtakım zorunluluklar meydana getirmiştir. Ekonominin bozulmasıyla birlikte 1550'den sonra Mukataa ve İltizam usulü getirilmiştir. Değişen ekonomik koşullar en çok Yahudi ve Rum finansörler yararına olmuş, Osmanlı yönetim kademelerinde ilerlemelerinin yolunu açmıştır.²⁷⁹ Ezcümle, 16. yüzyılda Atlantik yolunun keşfedilmesiyle Akdeniz önemini yitirmeye başlarken ekonomik yıkıma uğrayan Doğu Akdeniz, hatta Doğu'nun kendisi olmuştur.²⁸⁰

Ancak Osmanlı Devleti'nin Batı Kapitalizmine gerçek manasıyla geçiş süreci, yanlış kanının aksine *coğrafi keşiflerden* çok daha önce başlamıştır. Zira, Dubrovnik'in Batı sermayesini Osmanlı ülkesinde işletmekle sağladığı özel önem, bu savın doğrudan destekçisidir. Bir başka dikkate değer husus ise coğrafi keşiflerden sağlanan kazancın, Dubrovnik'i tarihsel süreç içinde zenginleştiren unsurla aynı oluşudur. Daha açık bir ifadeyle, Dubrovnik'i Doğu ile Batı arasında bir köprü olarak var eden değerli maden, bu

²⁷⁵ *Ibid.*, s. 166.

²⁷⁶ *Ibid.*, s. 292-293.

²⁷⁷ *Ibid.*, s. 262.

²⁷⁸ Kütükoğlu, **Osmanlı'nın Sosyo-Kültürel ve İktisadi Yapısı**, s. 323.

²⁷⁹ Braudel, **Akdeniz ve Akdeniz Dünyası II**, s. 542.

²⁸⁰ Braudel, **Akdeniz ve Akdeniz Dünyası I**, s. 226.

sefer Batı'dan Doğu'ya bu madenleri taşıyanları zenginleştirmektedir ki bunun mevcut konjonktürü değiştirmesi kaçınılmaz olmuştur.

Dubrovniklilerin zenginlikleri neticesinde edindikleri sermayeyi işletmeleri de muhakkak ki bir pratiğe dayanmaktadır. Bu hususta, Balkanlar'da ticarete atılan Dubrovnikli tüccarlar, öncelikle Dubrovnik soylularına borçlanma yoluna gitmişlerdir. Soyluların ise ekseriyetle doğrudan ticaretle uğraşmıyor olmalarına karşın, ticarete dahil olduklarında alt sınıflardan tüccarlarla münasebet kurmuş oldukları söylenebilmektedir. Keza, Balkanlar'daki Dubrovnikli tüccarların çoğu da orta ya da daha alt sınıflara mensuptur. Balkan ticaretinde, Dubrovnikli tüccarlar ile soylular arasında borçlu/alacaklı ilişkisi bulunmaktadır. Soylular, tüccarlara borç sağlayarak onların sermaye ihtiyacını karşılarken, tüccarlar da bu finansal destek sayesinde işlerini sürdürmüşlerdir.²⁸¹

Dolayısıyla Devlet-i Aliyye'nin, Dubrovnik'le kurduğu tabiiyet ilişkisi sebebiyle, içinde bulunduğu ekonomik sistemin doğrudan etkilendiği çıkarımına varmak mümkündür. Buradan çıkarılacak sonuç; Devlet'in, kendisini kapitalizmin para ekonomisi sistemine dahil edebilmesinde Dubrovnik'e tanıdığı ayrıcalıklı konumunun etkisi olduğudur.

Paranın finansmanı meselesi, Osmanlı'da devletin tam manasıyla bir imparatorluk haline geldiği Fatih dönemine kadar uzanmaktadır. II. Mehmet döneminde başlamış olan paranın vakfedilmesi usulünde ana maksat faiz oranına denk şekilde kredi sağlayabilmektir.²⁸² Osmanlı Devleti'nde vakıf anlayışının önemli bir şekli menkul vakıflarıdır ki doğrudan nakit sermaye ile işletilen bu tip vakıflar, gerekli şeri düzenlemelerin de izniyle faiz getirisi olarak kullanılagelmiştir. İlginç bir husus, menkul

²⁸¹ Emin Nedim, “Dubrovnikli tüccarların Balkanlar'daki Ticarî Faaliyetleri ve Organizasyonu: XVII. Yüzyıl”, **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yeniçağ Tarihi Ana Bilim Dalı, 2013, s. 45.

²⁸² Akkuş, “Osmanlı ve Avrupa'nın İktisat Politikaları Üzerine, Karşılaştırmalı Bir Analiz”, s. 124.

vakıf sisteminin I. Süleyman döneminde 1538’de yasaklanıp 10 yıl sonra yasaktan geri dönmüş olmasıdır.²⁸³

Netice itibarıyla, II. Mehmet döneminden itibaren bir para ekonomisinin yürütülmeye çalışıldığı söylenebilmektedir. Tesadüf sayılmamalıdır ki bu, Batı finansmanını kullanarak Osmanlı topraklarında girişimlerde bulunan Dubrovnik ile kalıcı tabiiyetin tesis edildiği döneme denk düşmektedir. Yine de Devlet’in temel ekonomik kazancı olan toprak fetihlerinin durmasına kadar devlet ekonomisindeki bu değişim fazla göze çarpmamış, hatta Pasifik’in aşılmasından sonraya denk düştüğü gibi bir yanılgıya kapı aralamıştır. Gerçekten de fetihlerin devlet hazinesine sağladığı ganimete karşı oldukça tatminkâr bir ekonomi ilkesi olan *fiskalizm*, 16. yüzyılın ikinci yarısına kadar Osmanlı ekonomisinin temel direği olma özelliğini korumuştur.

Osmanlı fetihlerinin itici gücü, askeri sınıfın elde edilecek topraklardan tımar elde etme arzusu olmuştur.²⁸⁴ Yüksek kâr getiren fetihlerin I. Süleyman’ın ölümüne yakın son bulmuş olması ise yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı soylularının köylünün üzerindeki yükü arttırmaya başlamasına sebebiyet vermiştir.²⁸⁵

İnalcık’ın ifadesiyle; “Devlet gelirlerinin en büyük bölümü asker maaşlarına ayrılmaktaydı.”²⁸⁶ Bunun anlamı, Osmanlı ekonomisinin çarkını döndüren kuvvetin askeri kazançlar olduğudur. Dolayısıyla fetihlerin azalması, Osmanlı’yı ekonomik bir dönüşüm yaşamaya en az diğer gerekçeler kadar mecbur bırakmıştır.

²⁸³ Kütükoğlu, *Osmanlı’nın Sosyo-Kültürel ve İktisadi Yapısı*, s. 63-64.

²⁸⁴ İnalcık, *Osmanlı İmparatorluğu’nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, s. 156.

²⁸⁵ Braudel, *Akdeniz ve Akdeniz Dünyası II*, s. 540.

²⁸⁶ İnalcık, *Osmanlı İmparatorluğu’nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, s. 103.

3.5 Osmanlı Uc Birimlerindeki Dönüşüm

Osmanlı'nın temel ekonomik sisteminin dönüşümü, önceki bölümde açıklandığı gibi Devlet'in bir imparatorluk biçimine büründüğü II. Mehmet dönemine kadar götürülebilmekte ve sonrasında gerçekleşen *coğrafi keşiflerle* de pekişmektedir. Fakat, tüm bu dışsal unsurlar kadar önemli olan bir başka gerekçe de, Devlet'in kuruluş biçiminden imparatorluk biçimine ilerlerken *uc* birimlerinin fetih dinamizminden uzaklaşması olmuştur.

Kendisi de başlangıçta bir *uc* beyliğinden müteşekkil olan Osmanlı'nın Balkanlara doğru ilerleyişi yine *uc* beyleri üzerinden olmak üzere üç ayrı koldan meydana gelmektedir.²⁸⁷ 1479 yılına gelindiğinde Adriyatik yönünden Sava Nehrini aşmış, Drava nehrine ulaşmış olan Osmanlı ordusu aynı yıl Doğu Avrupa yolunda Erdel'e de sefere çıkmıştır.²⁸⁸ Buna göre, *uclarda* konuşlanan ve fethetmeye hazır bekleyen askerlere fethedilen bölgelerden araziler verilmiştir.²⁸⁹ Bu stratejisi, Osmanlıların gaza ve cihat politikasıyla Batı'ya doğru hızla ilerleyişinde dikkate alınması gereken bir dinamizm kaynağıdır. Söz konusu üç kol, Avrupa haritası ele alındığında; Doğu'da Eflak ve Boğdan, Batı'da bugünkü Yunanistan üzerinden Adriyatik kıyıları ve merkezde Macaristan üzerinden Habsburg sınırlarına varan orta koldan teşekkül etmektedir.

Benzer şekilde, Devlet'in güvenliğini tesis ettiği ticaret yolları da Batı'ya üç ayrı kara yolu üzerinden uzanmaktadır. Doğu kolunun Eflak ve Boğdan, Batı kolununda Selanik üzerinden Adriyatik'e uzanan iki ticaret yolunun ortasında kalan bir üçüncü yol olan İstanbul-Dubrovnik güzergahı, Makedonya ve Bosna-Hersek'ten geçerek

²⁸⁷ İnalçık, **Osmanlılar: Fütühat, İmparatorluk, Avrupa ile İlişkiler**, s. 64.

²⁸⁸ Zinkeisen, **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi**, C. 2., s. 318-319.

²⁸⁹ Barkan, **Osmanlı Devleti'nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi**, C. 2, s. 1287.

Dubrovnik limanına ulaşmaktadır.²⁹⁰ Burada, Dubrovnik'e uzanan ticaret yolunu orta koldan ilerleyen fetih yolu üzerinde düşünmemek gerekir. Zira İstanbul'dan kara yoluyla yine Üsküp, Niş ve Bosna gibi şehirlerden geçerek ilerleyen orta kol, fetih güzergahında doğrudan Macar bölgeleri üzerinden Habsburg topraklarına ulaşmaktayken, Dubrovnik'e giden yol, bahsolunan şehirleri geçtikten sonra batı yönüne ayrılan bir yolla Adriyatik kıyılarında sona ermektedir. Dolayısıyla Devlet'in fetih dinamizmini oluşturan *ucların* Dubrovnik'i niçin fetih alanı içine almadığını sorgularken, üzerinde durulması gereken hat merkez kol değil, batı koludur.

İmparatorluğun giderek kızıışan tımar rekabeti, *uc* sisteminin ekonomi-politik temelini oluşturmaktadır. Buna göre, yeni Tımarlar elde etme hevesiyle *uclarda* sefer bekleyen pek çok kimse askerî anlamda hazır bulunmaktadır. Fakat, 16. yüzyıldaki Habsburg yenilgisinden sonra *uc* savaşçıların yerini merkeze daha bağlı gözükten yeniçerilerin aldığını söylemek mümkündür.²⁹¹ Esasen, Devlet'in gaza ve cihattan, İmparatorluk idaresi zihniyetine geçişi için öne sürülebilecek mihenk taşı İstanbul Fethi ve Devlet'in merkeziyetçiliğini arttırdığı II. Mehmet dönemidir.²⁹² Nihayetinde, 16. yüzyılla birlikte Devlet'in *uc* sistemi yerini merkeziyetçi ve idareci bir anlayışa bırakmıştır. Özellikle, Devlet'in kuruluş döneminden yükselme dönemine geçişiyle birlikte batıdaki ve doğudaki kolun eski cazibesini yitirdiğini, yalnız Macaristan üzerinden fetih dinamizminin sürdüğünü söylemek yanlış olmayacaktır ki bu da batıdaki kolun ilerleme hattı üzerinde bulunan Dubrovnik'in merkeze gösterdiği bağlılıkta kendini niçin güvende hissettiğinin ana nedenlerinden birisidir.

²⁹⁰ Kütükoğlu, **Osmanlı'nın Sosyo-Kültürel ve İktisadi Yapısı**, s. 382.

²⁹¹ İnalçık, **Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi**, s. 138-139.

²⁹² Cemal Kafadar, **Between Two Worlds: The Construction of the Ottoman State**, USA, University of California Press, 1996, s. 146-147.

Diğer taraftan, paradoksal biçimde Osmanlıların *uclar* üzerinden yeni topraklar fethederek Batı'ya doğru ilerlemesiyle, Batı'ya karşı kendini güçlü hissettiği dönemlerde *uclar* aleyhine Devlet'in merkeziyetçiliğini arttırmaya çalışması birbiriyle çatışma halinde olan iki anlayış olarak karşımıza çıkmaktadır. Gerçekten de I. Bayezid ve II. Mehmet gibi otoriter sultanların merkeziyetçi anlayışları *uc boylarının* kendine buyrukluğuyla uzlaşmamış, aksine daha ılımlı sultanların döneminde *uc beyleri* istedikleri atılımları yapabilmeleri konusunda kendilerini daha güçlü hissetmişlerdir.

Kısaca, temel işlevleri konuşlanmış oldukları sınır bölgelerini korumak ve karşı saldırılarla düşmanı güçsüzleştirmek olan *uclar*,²⁹³ özellikle II. Mehmet'in, Devlet'i merkeziyetçi biçimde örgütlemesiyle birlikte, birer sancakbeyi haline getirilmiş ve dinamizmi törpülenmiştir.²⁹⁴ İlk başlarda Balkanlarda kazanılan toprakların Rumeli Beylerbeyliği altında bir bütün olarak idare edilmesine karşın zamanla bu durumun değişip 16. yüzyılın ortalarında Bosna'nın ayrı bir Beylerbeylik oluşu da bu savı destekler niteliktedir.²⁹⁵

II. Mehmet sonrası dönemde Türk beylerinin liderliğindeki *uc* odaklarıyla çatışma halinde olunmasının bir sebebi de şüphesiz Cem Sultan hadisesinden ileri gelmektedir. Buna göre, Osmanlı'nın kuruluşundaki fetihlerde büyük pay sahibi olan *yaya* birlikleri aslen göçebe Türkmenlerden oluşmakta olup 15. yüzyılda önce Şehzade Mustafa'nın ardından Cem Sultan'ın tarafını tutmuşlar ve nihayetinde 16. yüzyılın ikinci yarısında iktidar tarafından tasfiye edilmişlerdir.²⁹⁶ Türk boylarının fetih dinamizminin kırılmasıysa, Dubrovnik için yalnızca *uc* boyları üzerinden algılanan ciddi bir tehdidin ortadan kalkması anlamında bir şans olmayıp, Osmanlı devlet erkanının bu dönemde

²⁹³ İncalcık, *Osmanlılar: Fütühat, İmparatorluk, Avrupa ile İlişkiler*, s. 48.

²⁹⁴ İncalcık, *Devlet-i Aliyye*, C. 1., s. 116.

²⁹⁵ İncalcık, *Osmanlılar: Fütühat, İmparatorluk, Avrupa ile İlişkiler*, s. 196.

²⁹⁶ İncalcık, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, s. 108.

Türklerden devşirmelere geçişyle de Bab-ı Ali ile ilişkilerini güçlendirme fırsatı sağlamıştır.

Örnek vermek gerekirse, kendisi de -tıpkı Sokullu Mehmet Paşa gibi- Dubrovnik'ten gelme olan Hersekzade Ahmet Paşa (Stjepan), Bab-ı Ali'nin devşirme elitlerinin Dubrovnikle kurduğu maddi ilişkiye iyi bir örnektir. Buna göre Hersekzade Ahmet Paşa'nın ailesi, Konavle'de hak iddia etmek gibi bir dizi serüvenin neticesinde yenik düşmüş ve civar soylularından olan babası Kosaça, Dubrovnik'e sığınmasının ardından onu Bab-ı Ali'ye rehin vermek zorunda kalmıştır. "Payitahtta aldığı eğitimin ardından Müslüman olan Stjepan ise Ahmed adını almış, babasının unvanına atıfla *Hersekzade* olarak anılmış ve II. Bayezid ile I. Selim dönemlerinde beş defa veziriazamlık makamında bulunarak tarihe bu isimle geçmiştir."²⁹⁷

Bunun anlamı, bir şekilde Devlet'in merkezine sabitlenen bölge elitlerinin olduğudur ki onlardan biri olan Hersekzade Paşa da Devlet'in başkentinde geçirdiği hayatı boyunca Dubrovnik'in kuzey ve güney sahil şeridinde yer alan pek çok arazi ve yapının mirasçısı olduğu kira gelirlerini tahsil etmeye devam etmiştir. Saray odaklarının şahsıyla bölge arasında kurulduğuna şüphe olmayan maddi bağ, bu örnekte Hersekzadelerin son ferdinin de vefat etmesiyle doğrudan Devlet'in kendisini muhatap kılmış olup varlıkların müsadere edilmesi meselesi uzunca bir süre devlet erkanını meşgul etmiştir.²⁹⁸

Devlet'in 15. yüzyılda kendi *uc* dinamizminin önünü kesmesinin bir başka sebebi de *uc* beyleriyle abdalların etkileşiminden doğan rahatsızlıktır. Abdalların merkezi otoriteyle çatışarak kendine yurt bulamamalarının ötesinde, Gaza ve Cihat anlayışı dolayısıyla İslam'ın atılımcı ve girişimci yönünü kullanmaları bakımından da bu iki

²⁹⁷ Yemişçi, *Hilal ile Haç'ın Arasında Osmanlı Dubrovnik İlişkileri*, s. 193-194.

²⁹⁸ *Ibid.*, s. 194-195.

tarafın ideolojik bir paydada buluşması mümkün olmuştur.²⁹⁹ Devlet-i Aliyye'nin sınırlardaki gayri merkeziyetçi ve atılımcı dinamizmini sürdürdüğü erken dönemlerinde ayrı bir sınıf olarak var olan *uc* gazilerinin kaderi, dervişlerle aynı doğrultuda olmak üzere bu yüzyılda tasfiye edilmek yönünde olmuştur.³⁰⁰ İki sosyal grup arasındaki söz konusu ilintiye verilebilecek bir örnek; I. Bayezid'in, fetret döneminde hükümdarlık iddiasında olan oğullarından Musa Çelebi'nin dış dünyayla çatışmacı bir tutumda olup bu sayede *uc* beylerinin desteğini arkasına almaya çalıştığı sırada radikal bir din adamı olan Şeyh Bedrettin'i kazaskerliğe getirmiş olmasıdır.³⁰¹

Şüphesiz ki bu örnek, bize *uc beyliği* anlayışıyla dervişliğin örgütlenme nedeni arasında bir ilinti kurarak her ikisinin yollarının niçin kesiştiğini göstermektedir. Özellikle yörükler için bilge ve kutsal kimseler olarak bilinen abdallar, yerleşik yaşama geçişin etkisiyle birlikte iktidarla daha sık çatışır olmuşlardır. 14. ve 15. yüzyıllar bu çatışmanın ayyuka çıktığı dönemlerdir.³⁰² Abdalların devlet otoritesiyle çatışmasının zirve yaptığı dönem, Devlet'in gittikçe merkezileştiği bir dönemdir. Örneğin II. Mehmet döneminde abdalların *uc beylerinden* medet umduğu bilinmektedir. Fatih'in merkeziyetçi bürokrasisiyle yörük çatışmasının, dini örgütlenmeler olan tarikatları palazlandırmış olması da bu noktada ayrıca önemlidir. Elbette ki burada rıza kazanma ve kahramanlıkla anılma şöhreti abdallara kalmaktadır ki bu sayede onlar da tebaanın gözünde kendi hareketlerinin meşruiyetini sağlayabilmişlerdir.³⁰³

Din temelli çıkarılan isyanların belki de en bilineni olan 15. yüzyılın Şeyh Bedreddin isyanı da meşruiyetini genel itibarıyla *uc beylerinden* ve yörüklerden almıştır.

²⁹⁹ İncalcık, **Osmanlılar: Fütühat, İmparatorluk, Avrupa ile İlişkiler**, s. 140.

³⁰⁰ Cemal Kafadar, **Between Two Worlds: The Construction of the Ottoman State**, USA, University of California Press, 1996, s. 149-150.

³⁰¹ İncalcık, **Devlet-i Aliyye**, C. 1., s. 96.

³⁰² İncalcık, **Osmanlılar: Fütühat, İmparatorluk, Avrupa ile İlişkiler**, s. 137.

³⁰³ *Ibid.*, s. 138-139.

Diğer taraftan II. Mehmet, yalnız *uc* kahramanları olarak görülen abdallarla değil, zaviyelerin elinde bulunan vakıflarla da çatışma içinde olmuş ve pek çoğuna el koymuştur.³⁰⁴

Uc boylarında saldırıya hazır vaziyette bekleyen birliklerin etkisinin kırılması ve dolayısıyla yeni tımarlar elde edemeyişleri, ekonomik organizasyonu vakıflar lehine dönüştürmüştür. Zira vakıflar ile tımarlar sermayenin işlenmesi anlamında birbirinin karşıtıdır. Tımarlı, Devlet'in arazisini işlettiğinden devlet merkezîyetçiliğini pekiştirirken vakıflar yerel güç odaklarının oluşmasına olanak vermektedir. Dolayısıyla toprağın kime bırakılacağı konusunda rakip olagelmışlerdir. II. Mehmet, kuvvetle muhtemeldir ki bu sebeple vakıf arazilerinin pek çoğunu tekrar tımara açmıştır. Ne var ki kendinden sonraki dönemde halefleri, daha çok vakıf üzerinden sermaye işletme anlayışına müsamaha gösterecektir.

Bu noktada, Devlet'in yerel güç odakları olarak ortaya çıkan vakıfların nasıl bir sistem içinde var olduklarını açıklamak gerekmektedir. "Vakıf, bir kimsenin Allah'a yakın olmak için taşınır veya taşınmaz mal veya mülkünü dini yahut sosyal bir amaca tahsis etmesidir."³⁰⁵ Keza, Osmanlı'da *vakf* veya *mülk* kavramı toprağın mülkiyeti anlamına gelmektedir. Bunun açılımıysa vakıf veya mülkün sahibine getirisinin yalnızca kullanımı için alınan kira ücreti olduğudur.³⁰⁶ Buradan, özel mülkiyet anlayışının Batı'nın aksine oldukça sınırlı olduğu Osmanlı'da dini veya sosyal fayda gütmek maksadıyla vakıflar yoluyla mülk edinmenin kapısının aralandığı sonucunu çıkarmak yanlış olmayacaktır.

³⁰⁴ *Ibid.*, s. 142-146.

³⁰⁵ Kütükoğlu, **Osmanlı'nın Sosyo-Kültürel ve İktisadi Yapısı**, s. 60.

³⁰⁶ Barkan, **Osmanlı Devleti'nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi**, C. 2, s. 1177.

Osmanlı Devleti'nde Türk ve Müslüman şehirlerin sosyal ve ekonomik hayatının ana düzenleyicisi olan vakıflar,³⁰⁷ çeşitli yapı ve amaçla kurulabilmektedirler. Bunlardan kamu yararına kurulmuş olanları; çalışan giderleri ve diğer çeşitli işletme giderlerine ihtiyaç duyduğundan bu tip vakıflar, vakfi kuran veya kuranların kimi gelirlerini de vakfetmesiyle idame edilegelmişlerdir.³⁰⁸ Öte taraftan vakıfların ekseriyetinin taşradan ziyade şehirlerde kurulmuş olması da³⁰⁹ sermaye birikimi ile vakıfların gelişimi arasında kuvvetli bir ilinti olduğuna işret etmektedir. Böylece, niçin Devlet'in yükselme döneminde vakıfların iyice kök salarak merkeziyetçi politikalar güden Sultanlarla bir tür rekabet halinde olduğunu anlamak zor olmamaktadır.

Örnek vermek gerekirse, önceleri bir vakıf kurmak için Kadı'nın vakfiye düzenlemesi yeterli olmaktayken, II. Mehmet döneminden itibaren Devlet'in merkeziyetçiliğinin artmasıyla vakıf kurmak için Sultan'ın onayı gerekli kılınmıştır.³¹⁰ II. Mehmet, 1478'de "bütün mülk ve vakıf arazi kuruluş belgelerinin gözden geçirilmesini" gerçekleştirmiş olmanın yanı sıra,³¹¹ kimi yazımlara göre bu dönemde 20 binin üzerinde köy ve çiftliğin mülkiyetini geri almıştır. Fatih'in giriştiği toprak reformu Devlet'in merkezi otoritesini arttırmış olmasına karşın, kimi çevrelerce huzursuzluklar da cereyan ettirmiştir. Buna binaen, ölümünün akabinde yaşanan taht mücadelesinde askeri sınıfın desteklediği Cem'e karşı bürokrasinin II. Bayezid'in başa geçmesini istemesinin sebebi de bundan kaynaklanmaktadır. Zira II. Mehmet'in, yerel bürokrasinin toprak soylusu olma yoluna büyük taş koyan bu anlayışına karşılık II. Bayezid tümüyle aksini uygulamamış olsa da daha uzlaşmacı bir yol izlemiştir.³¹²

³⁰⁷ *Ibid.*, s. 996.

³⁰⁸ Kütükoğlu, **Osmanlı'nın Sosyo-Kültürel ve İktisadi Yapısı**, s. 61.

³⁰⁹ *Ibid.*, s. 21.

³¹⁰ İnalçık, **Devlet-i Aliyye**, C. 1, s. 126.

³¹¹ İnalçık, **Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi**, s. 149.

³¹² *Ibid.*, s. 150-151.

Elbette ki bu, yukarıda karşı kutuplarda olduğu açıklanan tımar ve vakıf ekonomilerinden vakıf sisteminin ağır basmasına yol açarak *uc* anlayışını iyice köreltmıştır. Sonuçta bir şekilde Devlet; vakıfları, sınır boylarında düşman üzerine yürümeye hazır bekleyen Türk beylerine ve gayrimüslim kökenli bürokrasiyi, yine Türk kökenli askeri sınıfa yeğ tutma mecburiyetiyle, vakıflarda işletilmeyi bekleyen sermayenin ve onların Bab-ı Ali'deki bürokrasiyi oldukça yakından tanıyan sahiplerinin de tüyden yastığını hazırlamış olmaktadır. Böylece, *uc* beyliklerinin olası saldırılarının da ihtimal dahilinden çıkmasıyla Dubrovnik'in, kendini güvende hissetmek için Bab-ı Ali ile iyi ilişkilerini koruması yeterli olmuştur.

3.6 Yitirilen Üstünlük

16. yüzyılda Devlet'in Bosna-Hersek ve çevresindeki hakimiyet alanının da artmasıyla Saraybosna şehri yüzyıl içinde ciddi bir gelişim göstermiştir. Bu tarihlerde şehir Doğu-Batı ticaretinde antrepo görevi görebilme işlevi kazanırken zamanla Bosnalı tüccarlar da Dubrovniklilerle rekabet etmeye başlamıştır. Önceleri Dubrovniklilerce transit ticaretten elimine edilmiş olan Bosnalı tüccarlar, Osmanlı'nın hakimiyetinde gelişerek İtalya güzergahında varlıklarını göstermeye başlamışlardır. Bunu, döneminde Venedik'te izleri sürülebilen Müslüman tüccarlardan da tasdik etmek mümkündür.³¹³

Bosnalı tüccarların yükselişiyle gelişen Bosna şehirlerinde toprak değer kazanmış, Osmanlılar için önceleri yalnız bir *uc* bölgesi olan burada yeni toprak kazanımlarıyla yine Bosnalıların sahip olduğu tımarlar da artmıştır. Bu, Bosna'da zamanla *kapetan* adı verilen bir aristokrat sınıfının doğmasına sebebiyet vermiştir. Zaman içinde zenginleşen Bosnalı tüccarlar, yüzyılın sonuna doğru yalnızca liman ticaretinde değil, kara ticaretinde de

³¹³ İnalçık, **Osmanlılar: Fütühat, İmparatorluk, Avrupa ile İlişkiler**, 2022, s. 53.

Dubrovniklileri galebe çalmaya başlamışlardır. Diğer bir ifadeyle Osmanlı yönetimi altında gelişen Bosnalılar, Balkan kara ticaretinde zamanla Dubrovnik'in aleyhine başat aktörler olmaya başlamışlardır.³¹⁴

Bosnalı tüccarların tımar gelirleriyle zenginleşmesi, onların Batı'ya ulaşmada karşılarına çıkan bir diğer zengin kent olan Dubrovnik'i ticaret güzergahlarından saf dışı bırakma çabalarına sebebiyet vermiştir. Bu nedenle, yüzyılın ortalarından itibaren Dubrovnik'in kuzeyindeki Split limanı gözdeleri olmuş; yeni bir şehre sermaye aktarımında aradıkları fırsat da, çeşitli defalar Dubrovnik Cumhuriyeti ile araları bozulan Yahudiler'den gelmiştir.

16. yüzyılın sonlarında faaliyete geçen Split limanının gelişimi esasen 1560 yılında başlamış olup, böyle bir ticari antrepo kurma planında Osmanlı-Venedik işbirliği ve Yahudi tüccarların Dubrovnik'e alternatif güzergâh belirleme istekleri belirleyici olmuştur.³¹⁵ Split limanının faaliyete geçmesiyle birlikte Dubrovnik'in bir ticaret geçişi olarak tekelinin kırılmış olduğuysa açıktır.

Split'in açılmasından faydalananlar arasında, bahsedildiği gibi Bosnalı tacirler başta gelmektedir. Nitekim ticaret güzergahındaki böylesi bir değişim İstanbul-Venedik güzergahını doğrudan etkileyerek, Dubrovnik'in 16.yüzyıldaki özel önemini ilerleyen yüzyıllarda kaybetmesine neden olmuştur. Yine de Venedik ile ilişkilerin bozulduğu dönemler başta olmak üzere Dubrovnik limanının işlerliğini sonraları da sürdürmeye devam etmiş olduğunu ayrıca belirtmekte fayda vardır.³¹⁶

Osmanlı Devleti'nin yüzyıl içinde İspanya Yahudilerini ülkesine kabul edip himaye etmesi, Doğu-Batı ticaretinin kuvvetlenmesinin de önünü açmıştır. Pek çok liman

³¹⁴ *Ibid*, s. 54.

³¹⁵ Yemişçi, **Dubrovnik'te Osmanlılar**, s. 56-57.

³¹⁶ *Ibid.*, s. 57-59.

kenti gibi Dubrovnik'e de yerleşen Yahudiler, özellikle Avlonya limanına rağbet göstermişler ve Dubrovnik'e ticari anlamda rakip olmaya başlamışlardır.³¹⁷ Dubrovnik'in zaman içindeki akıbetine yalnız civar limanlardaki Yahudilerin değil, şehirdeki Yahudilerin de etkisi olduğu şüphesizdir.

Henüz 1515 yılında bir Fransisken rahibinin de etkisiyle Dubrovnik Yahudileri şehirden ayrılmak zorunda kalmıştır. Bu topluluk kısa zaman sonra geri döndükleri şehirden 1545'te tekrar ayrılmaya zorlandıklarında Osmanlı'nın araya girmesiyle ikinci zorunlu göçü yaşamamışlardır.³¹⁸ Ne var ki İspanya'dan sürülerek Adriyatik kıyılarına yerleşen Seferad Yahudileri'nin 1570-71 Kıbrıs Savaşı sırasında Dubrovnik'teki konumlarına bir alternatif bulma arayışları, onları en nihayetinde Split şehrine yönlendirmiştir.³¹⁹ Özellikle Kıbrıs Savaşı'nın doğurduğu bir fırsat olarak Dubrovnik'in bu dönemde yüksek gümrük kârları elde etmesi, Yahudi tacirleri daha düşük tarifelerle ticaret yapabilecekleri yeni limanlar aramaya yöneltmiştir. Bu bağlamda, Split limanı, yüzyılın ikinci yarısından itibaren ön plana çıkmaya başlamıştır.³²⁰

Split şehri, esasen Venedik'e bağlı olmakla birlikte; Venedik, yüzyılın ikinci yarısında yaşadığı krizler ve doğu emtialarına bağımlılığı nedeniyle bu şehri uluslararası ticarete açık bir limana dönüştürme gayreti içinde olmuştur.³²¹ Split limanına öncelik verme girişimi, Venedik'te sayıları gittikçe artan Osmanlı tüccarının bu bölgeye daha kolay gidip gelmesi için, yine Venedik tarafından rekabet halinde olduğu Dubrovnik'i elimine edebilme gayesiyle de oldukça desteklenmiştir.³²²

³¹⁷ Cihan Yemişçi, “*Split Limanı'nın Uluslararası Ticarete Açılması ve Split-Dubrovnik Rekabeti (1590-1645)*”, *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 19., S. 1., 2021, S. 268.

³¹⁸ Braudel, *Akdeniz ve Akdeniz Dünyası II*, s. 674.

³¹⁹ Yemişçi, “*Split Limanı'nın Uluslararası Ticarete Açılması*” s. 267.

³²⁰ *Ibid.*, s. 268.

³²¹ *Ibid.*, s. 268-269.

³²² Köse, “*Osmanlı Devleti'nde Uluslararası Ticarete Türk Tüccarların Rolü*”, s. 103.

Zamanla Dubrovnik tüccarıyla rekabet halinde olmaya başlayan Bosnalılar için de bir fırsat olarak görüldüğü değinilen Split limanı projesinin³²³ yüzyılın sonunda yeni bir konjonktür yaratacak şekilde ortaya çıkması, elbette ki devletlerarası dengenin de buna müsaade etmesiyle gerçekleşmiştir. Dubrovnik'in himaye edilmeye başlandığı dönemde Devlet'i Aliyye'nin başat rakibi olan Venedik'in, yıllar sonra güçler dengesinin değişmesiyle İspanya'ya karşı kurulan dengenin bir parçası olarak daha ılımlı görülmeye başlandığını söylemek mümkündür. Nihayetinde Venedik'in sonraları İspanya ile ittifak ilişkileri içinde bulunmuş olmasına karşın³²⁴; 1570'lerde Osmanlı-Venedik arasında tesis edilen barışın, iki devlet arasında ılımlı bir döneme girilmesini sağlayan temelleri bu uzunca süreçte atılmıştır.

Yemişçi'nin ifadesiyle; "I. Süleyman'ın vefatından sonra Dubrovnik Cumhuriyeti'nin Osmanlılarla ilişkilerini etkileyen ilk önemli gelişme şüphesiz Kıbrıs Savaşı'dır. Savaşın patlak vermesiyle birlikte Dubrovnik Cumhuriyeti, Venedik'in tüm çağrılarına rağmen Haçlı ittifakı cephesinde yer almadı ve tarafsızlığını korudu."³²⁵

Bu bağlamda Kıbrıs'ın fethinin hemen ardından gerçekleşen 1571 İnebahtı bozgunu, yalnız Osmanlı donanmasının büyük çoğunluğunu yok etmemiş; aynı zamanda İmparatorluğun Avrupa üzerinde kurduğu planlarına da son vermiştir. Gerçekten bu tarihten sonra Bab-ı Ali cephesinde çok daha temkinli davranılmaya başlandığını söylemek mümkündür.³²⁶ Diğer taraftan Batı'nın galibiyeti, özellikle İspanya'nın odağını Amerika kıtasındaki kolonizasyonda toplayabilmesini sağlamıştır ve böylece Akdeniz'in önemini kaybetmesi kaçınılmaz olmuştur.³²⁷

³²³ Yemişçi, "*Split Limanı'nın Uluslararası Ticarete Açılması*" s. 269.

³²⁴ İnalçık, *Rönesans Avrupası*", s. 263.

³²⁵ Yemişçi, *Hilal ile Haç'ın Arasında Osmanlı Dubrovnik İlişkileri*, s. 167.

³²⁶ İnalçık, *Devlet-i Aliyye*, C.1, s. 167.

³²⁷ Paulino Toledo, "*İnebahtı: Dünya Egemenliği İçin Akdeniz'de Yapılan Son Deniz Savaşı*", *Erdem*, Çev: Özlem Şakiroğlu, C. 6., S. 18., Ankara, (1990), s. 861-877.

1571 İnebahtı bozgununun ardından Osmanlı Devleti artık Haçlılar karşısında varlığını koruyabilmek için ittifak ilişkilerine mecbur kalmıştır.³²⁸ Dolayısıyla Devlet'in Batı'da olup bitenleri takip etme zorunluluğu anlamında bu tarih bir dönüm noktası olmuştur. Dubrovnik'in bu dönemden sonra Split limanının kendi aleyhine gelişmesine rağmen Osmanlı'ya bağlılığını korumasını bu açıdan yorumlamak da mümkündür.³²⁹

İnebahtı yenilgisi, şüphesiz İmparatorluğun Akdeniz hegemonyasının da sonu anlamına gelmektedir.³³⁰ Dolayısıyla bu dönemden itibaren bir tür güçler dengesine mecbur olan Osmanlı Devleti, en az kendisi kadar bu ilişkiye mecbur olan Venedik'le ılımlı bir yeni dönemin kapısını aralamıştır.

Özetle, 1573'te Venedik ile imzalanan barış anlaşması, Adriyatik'teki çift taraflı ticarete olumlu etki yapmıştır. Bu barış, ilk olarak Bosnalı tüccarların lehine bir gelişme olmuştur. Bunun sonucunda özellikle 1580'lerle ivme yakalayan Osmanlı-Venedik ticareti 1590'da Split limanının öne çıkmasına neden olmuş, tüm bu gelişmelerse Dubrovnik'in oynadığı ticari bağlantı rolünü zayıflatmıştır.³³¹ En nihayetinde, karmaşık ticari güçler dengesinde Dubrovniklilere rakip olduğu açık olan Bosnalı tüccarlar, yüzyılın sonlarına doğru pek çok Balkan şehrinde Dubrovnik tüccarını galebe çalmayı başarmıştır.³³²

Altı çizilmesi gereken bir başka husus olarak, 1570'lerde yüzyılın iki süper gücü olan Osmanlı ile İspanya arasındaki husumetin son bulmasının da Akdeniz'deki *savaş ekonomisi* ile kârlılığını arttıran Dubrovnik için yeni bir düzenin işaretçisi olduğudur.³³³ Böylece kendilerine daha güvenli ve kârlı bir liman arayan Yahudiler ve zenginleştikçe

³²⁸ İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, s. 443.

³²⁹ *Ibid.*, s. 444.

³³⁰ İnalçık, *Rönesans Avrupası*, s. 263.

³³¹ İnalçık, *Osmanlılar: Fütühat, İmparatorluk, Avrupa ile İlişkiler*, s. 53-54.

³³² İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, s. 322.

³³³ Yemişçi, *Hilal ile Haç'ın Arasında Osmanlı Dubrovnik İlişkileri*, s. 205.

ticaretlerinde Dubrovniklilere ihtiyacı azalan Bosnalıların her birinin tek tek işlemekte olduğu tarih, Osmanlı Devleti ile barış dönemine giren Venedik ve İspanya'nın da yeni bir devletlerarası düzenin içinde yerlerini almasıyla tüccar ve yerleşik aktörlerin sözü edilen dönüşümü gerçekleştirebileceği yapısal zeminini de bulmuş olmaktadır. Sonraki yüzyılda İmparatorluk, içeride fetih dinamizminin ana unsurunu oluşturan *uclardaki* dönüşüm ve dışarıda karmaşık devletlerarası ittifak ilişkileri neticesinde, Akdeniz kıyılarından vazgeçerek Batı'ya karşı fetih hareketlerini yalnız Avrupa içlerinden gerçekleştirme gayreti içinde olacaktır.

Buradan çıkarılacak ilk sonuç, 1570'lerle birlikte Akdeniz hegemonyası sona eren Osmanlı Devleti'nin bundan sonraki kararlarını güçler dengesi içinde bulunduğu pozisyona göre almaya başlamış olduğudur. Bu da Dubrovnik'in İmparatorlukla birlikte yükselişinin ters ivme yakaladığı dönüm noktasına denk düşmektedir. Binaenaleyh bundan sonra Dubrovnik'in tabiiyet ilişkisi içindeki kaderi tümüyle ne Dubrovniklilerde ne de Bab-ı Ali'nin hür iradesinde olabilmıştır.

Bir diğer önemli sonuç ise önceleri Bosna içlerindeki zenginliğin Batı'ya taşınmasında sağladıkları kolaylık neticesinde zenginleşen Dubrovnik Cumhuriyeti'nin; yine, Osmanlı Devleti'nin iç dinamikleri sonucu zamanla zenginleşen Bosnalıların etkisiyle ve ancak devletlerarası sistemde oluşan yeni bir düzenin el vermesiyle ticaret yollarından dışlanarak en parlak günlerini yitirmiş olduğudur.

SONUÇ

İlk izlerine Geç Antik Çağ'dan itibaren rastlanabilen Dubrovnik, diğer pek çok Akdeniz kenti gibi bulunduğu coğrafyanın bir gerekliliği olarak varlığını devam ettirebilmeyi kendini ticarete geliştirmesine borçlu olmuştur. Önce Bizans, ardından Venedik üst otoritesini kabul etmiş olmasına rağmen kendi siyasi varlığını yüksek ayrıcalıklarla korumuş olması şehre, 16. yüzyılın çift kutuplu dünyasında oldukça nezaket isteyen bir bağlantı görevi görebilmesini sağlayabilecek yetileri kadim çağlardan itibaren kazandırmıştır.

12. ve 13. yüzyıllarda Sırp ve Boşnak bölgelerinde değerli madenlerin bulunmuş olması, aynı dönemde kapitalizmin erken dönem örnekleri olarak ortaya çıkan İtalyan şehir devletlerine, ihtiyaç duydukları artı değeri sağlamıştır. Ticaretlerini daha çok Akdeniz Levant ticareti üzerinden yapmaya alışkın olan İtalyan müteşebbisler, Adriyatik kıyılarının karşı yakasına geçtiklerinde, Balkan içlerindeki değeri alıp kendilerine getirmeleri için kimi aracılara ihtiyaç duymuşlardır. Tam da bu noktada Dubrovnikliler, benzer dilleri konuştukları komşularıyla İtalyan müteşebbisler adına ticaret yapmaya uygun iş ortakları olarak ön plana çıkmış ve bu sayede kendi sermaye birikimlerini arttırarak kendi elit sınıfını zamanla inşa etmiştir. Avrupa'nın çeşitli sebeplerle gerileme dönemlerinde olduğu 14. ve 15. yüzyıllarda ise bu kent devleti; civar şehirlerde pek çok koloniye sahip ve mevcut olandan çok daha büyük pazarlarda sermayesini işletmeye hazır duruma gelmiştir. Konjonktürdeki bu değişim, sermayenin güvenliğini gerek hukuksal gerekse kaba gücüyle koruyacak yeni bir üst otoritenin gelişine olağanın dışında bir zemin hazırlayarak Dubrovnik – Osmanlı tabiiyet ilişkisinin başlamasına olanak sağlamıştır. Gerçekten de Devlet, Batı'ya ilerleyişinde pek çok prensliği sıklıkla önce kendi tarafına çekme ve/veya kendine tabii kılmayı, bu bölgeleri uzun vadede kendi topraklarına katmanın bir yolu olarak seçerken; Dubrovnik ile ilişkisinde durum farklı seyretmiş,

Dubrovnik'in Fransız işgaliyle bağımsızlığını yitirdiği 19. yüzyılın başlarına kadar bu devleti kendi bünyesine katmak konusunda siyasi veya askeri bir girişimde bulunmamıştır. Elbette ki Dubrovnik açısından bunun anlamı, yalnızca bir miktar haraç karşılığında dev bir imparatorluğun koruması altına alınmak değildir; bunun da ötesinde birkaç yüzyıldır biriktirmekte olduğu servetini oldukça geniş bir pazar boyunca işletebilecek hukuki ve idari güvenceye sahip olması olmuştur.

Osmanlıların fetih güzergahındaki Dubrovnik ile ilk temasları 14. yüzyılın sonlarına tekabül etse de Dubrovnik'in haraçgüzarlığı 1440'larda başlamıştır. Yine de Dubrovnik Cumhuriyeti, uzaklardan gelen bu yabancıları belki de haklı gerekçelerle kolay benimsememiştir. Düzenli olarak haraç verme durumu ise 1458 yılında Fatih Sultan Mehmet önderliğindeki Türklerin Doğu Roma'yı (Bizans) da ele geçirerek oldukça güçlendikleri bir dönemde başlamıştır. Dolayısıyla Dubrovnik'in Osmanlı üst otoritesinin kurallarını anlaşıma yoluyla kabul edişi, kendi rızaları olduğu gibi Osmanlı'nın II. Mehmet dönemiyle birlikte yarattığı korkunun da bir sonucu olmuştur. Nitekim, Fatih'in hayatta olduğu 15. yüzyılın 3. çeyreğinde, Dubrovnklilerin Osmanlılardan işgal tehdidi algılayıp şehrin savunması için mesai harcadıkları da bilinmektedir.

Ancak ne II. Mehmet ne de halefleri Dubrovnik'i fethetmek için somut herhangi bir adımda bulunmamıştır. Bu, gerek başa geçen Sultanların ana siyasetlerine gerekse de Osmanlı ve devletlerarası ilişkilerin yapısal durumuyla izah edilmesi gereken etraflı bir meseledir. Her şeyden önce II. Mehmet, büyük planı yarım kalan bir Sultan olduğundan, kendi dönemi için tarihte olanlar kadar olabilecekler hakkında da yoruma açık bir kapı aralamaktadır. Bu noktada çalışmada, Doğu Roma (Bizans) fethinin ardından Pera'nın zamanla devlet bünyesine dahil edilmesiyle bir sonraki büyük fetih planı olan Batı Roma'nın alınması sonrası benzer bir durumun Dubrovnik Cumhuriyeti aleyhine gerçekleşme olasılığı yorumlanmıştır. Pera ile Dubrovnik arasında yakından incelenmeyi

hak eden kuvvetli benzerlikler olmakla birlikte, tarihin doğası gereği, böyle bir olasılığın gerçekleşip gerçekleşmeyeceğini bilmek elbette mümkün değildir.

Diğer taraftan II. Mehmet'in vefatı sonrası tahta geçen oğlu II. Bayezid, babasının aksine daha ılımlı ve iktidarını siyasi odaklarla paylaşma yolunu izleyen bir padişah olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu değişim, Dubrovnik'in sonraki yıllarda Osmanlı Devleti'nden tehdit algılamayacağı bir konjonktürü başlatan kırılmayı da beraberinde getirmiştir. Zira Fatih dönemiyle birlikte gayrimüslimlerden teşekkül etmeye başlayan saray elitleri, Bayezid dönemiyle birlikte Bab-ı Ali'deki baskınlıklarını arttırmışlar, bu da Balkanlardaki burjuva sınıfıyla Bab-ı Ali burjuvası arasında organik bir bağ meydana getirmiştir.

Osmanlıların Dubrovnik'i ele geçirme arzusu içinde olmamaları için öne sürülebilecek en önemli gerekçelerin başında, şehrin istikrarlı olarak verdiği haraçlar gözükmektedir. Bu, bir anlamda şehrin düşmanlara karşı korunmasının bedeli olarak da yorumlanmaktadır. Ancak, söz konusu haraçlar, zamanla artış göstermiş olsa bile Devlet'in diğer benzer gelirleriyle mukayese edildiğinde görece cüzi kalmaktadır. Dahası, Dubrovnik'in gümrük gelirlerinden elde ettiği kârların da ederinden düşük gösterildiği, fakat bunun Bab-ı Ali tarafından pek sorun edilmediği görülmektedir. Esasen, Dubrovnik'in anlaşmaya tabi olarak hak kazandığı asgari %2'ye kadar düşen gümrük vergisi oranlarının, yalnız gayrimüslim tebaa değil, Müslüman tebaanın da aleyhine oluşu Osmanlı Devleti'nin buradaki kazancının salt vergi, haraçlarla izah edilemeyeceğini ortaya koymaktadır. Tezde, Devlet-i Aliyye'nin Dubrovnik şehrini sınırları dahiline almama karşılığında elde ettiği esas kazancın haraç veya vergi olmadığı açıklanmaya çalışılmıştır. Daha ziyade Osmanlı Devlet'i Dubrovnik aracılığıyla Batı merkezli yeni bir *Dünya-Sistemi*'nin parçası olmuştur. 16. yüzyılda, iç ve dış dinamiklerin etkisiyle ekonomik bir dönüşüm geçirme mecburiyetinde olan Osmanlı için, Dubrovnik bu dönüşümün gerçekleşmesinde çok önemli bir işlevi haiz olmuştur.

Bu noktada, Dubrovnik'in tıpkı 13. yüzyılda Doğu'nun zenginliklerini Batı'ya taşıması gibi 16. yüzyılda da Batı'nın zenginliklerini Doğu'ya taşıdığı varsayımı dikkate alınmaya değerdir. Zira Atlantik yolunun keşfedildiği bu dönemde Amerika kıtasından Batı Avrupa'ya, oradan da tüm dünyaya bir kıymetli maden akışı söz konusu olmuştur. Bu dönemde Osmanlı Devleti da parasal büyüme içine girmiş; kendini, sonraları ekonomik düzenini temelden değiştirmeye başlayacak bir sistemin içinde bulmuştur. Diğer taraftan Devlet-i Aliyye için, ülke toprakları ve işgücünü Dubrovnikli müteşebbislere açtığı 15. yüzyılda, paranın kendisinden kazanç elde ederek para ekonomisine geçişin izlerini taşıdığını söylemek de mümkündür.

Dubrovnik'in Osmanlı Devleti'nden tehdit algılamayı bıraktığı bir diğer kırılma ise devletin *uc beylikleri* vasıtasıyla yürüttüğü fetih dinamizminin son bulmuş olmasıdır. Sınır boylarında akınlar yapan ve kazanılacak topraklardan tımar toprakları elde ederek kendi ekonomisini döndüren *uc sistemi*, II. Mehmet dönemine kadar devletin Batı yönünde ilerleyişinde oldukça önemli bir yer tutmuştur. Fakat her biri ayrı birer güç merkezi olan *uc beylikleri*, Devlet'in merkezileşmesiyle çatışma halinde olduğundan, özellikle II. Mehmet dönemiyle birlikte etkinlikleri kırılarak zamanla atılmanlıklarını yitirmişlerdir. Toprak organizasyonunda *uclar* ile rekabet halinde olan vakıfların, II. Bayezid'in yerel güçlerle uzlaşma anlayışı neticesinde *uc sistemi* aleyhine yaygınlaşmasıysa bu sistemi iyice zayıflatmıştır. Devlet'in belirli bir dönem sonrası Batı'ya karşı fetih anlayışı, yalnız orta koldaki Habsburglar üzerinden sürdürülmüş ve tıpkı Doğu'daki Eflak ve Boğdan gibi Batı'da Dubrovnik de kendini herhangi bir tehdit altında hissetmeden uzunca bir süre mevcut konumunu korumuştur.

Sonuç olarak, Dubrovnik ile Osmanlı Devleti arasındaki kurulan ilişki, her iki tarafın da 15. yüzyılın ikinci yarısı ile 16. yüzyılın büyük çoğunluğunda zirve dönemlerini yaşamalarına olanak tanımıştır. Bu dönemde Dubrovnik, geçmişten gelen sermaye birikimlerini işletecek bir pazar ve her türlü iktisadi organizasyonlarını güvenceye alacak

bir hukuki ve idari düzen fırsatı yakalamış; Osmanlı ise topraklarında işletilecek sermaye ve Batı ile ticaretinin devamını sağlayacak bir burjuva sınıfı kazanmıştır. Öyle ki Osmanlı'nın Venedik gibi başat bir rakibiyle savaşta olduğu yıllar, Dubrovnik'in gümrük gelirlerinin muazzam artışlar yaşadığı dönemler olmuş; bu durumdan gelir artışı anlamında Dubrovnik, ihtiyaç duyduğu emtialara kesintisiz erişme konusunda ise Osmanlı faydalanmıştır.

Sözü edilen karşılıklı kazanç dönemi bir süre sonra çeşitli sebeplerle yüksek kârlılığını kaybetmek zorunda kalmıştır. Zamanla zenginleşen Bosnalı tüccarlar ile Dubrovnik'in ayrıcalıklı pozisyonundan rahatsız olan bölgenin Yahudi tüccarları bir süre sonra Split limanı üzerinden Dubrovnik'e rakip yeni bir ticaret bağlantısı üzerine mesai harcamışlardır. Ancak burada esas belirleyici olan, 1570'lerden sonra İnebahtı yenilgisinin de payıyla devletlerarası güçler dengesinde Venedik'in bir düşman olarak görülmekten uzaklaşması ile yeni bir düzenin başlamış olduğudur. Osmanlı ve Venedik'in de ortak girişimiyle birlikte Split limanı, 1590'larla birlikte Dubrovnik için en parlak günlerin geride kalmasına sebebiyet vermiştir.

KAYNAKÇA

1- ARŞİV BELGELERİ

ACTA ET DİPLOMATA, ACTA TURCARUM:

HR-DADU-7-2-1-32, (1-10 Şabân 891 / 2-11 Ağustos 1486).

HR-DADU-7-2-1-39, (20-29 Rebî'ü'l-âhir / 23 Mart-1 Nisan 1489).

HR-DADU-7-2-1-60, (12 Ramazân 905 / 11 Nisan 1500).

HR-DADU-7-2-1-85, (1-10 Muharrem 915 / 21-30 Nisan 1509).

HR-DADU-7-2-1-132, (20 Ramazan 936 / 18 Mayıs 1530 – Çarşamba).

HR-DADU-7-2-1-133, (1-10 Rebî'ü'l-evvel 934/25 Kasım-4 Aralık 1527).

HR-DADU-7-2-1-194, (20-29 Cemaziyelevvel / 13-22 Haziran 1552).

HR-DAD-7-2.1.428, (1-10 Şevval 1003 / 9-18 Haziran 1595).

HR-DAD-7-2.1.439, (1-10 Zilhicce 1003 / 7-16 Ağustos 1595).

2- KİTAPLAR

Abu-Lughod, Janet L., **Avrupa Hegemonyasından Önce: 1250-1350 Yılları Arasında Dünya Sistemi**, Çev: Cansen Mavituna, İstanbul, Vakıfbank Kültür Yayınları, 2020.

Barkan, Ömer Lütfi, **Osmanlı Devleti'nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi: Osmanlı Devlet Arşivleri Üzerinde Tetkikler-Makaleler**, C. 1., İstanbul, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi, 2000.

Barkan, Ömer Lütfi, **Osmanlı Devleti'nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi: Osmanlı Devlet Arşivleri Üzerinde Tetkikler-Makaleler**, C. 2., İstanbul, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi, 2000.

Bešlija, Sedad, **Osmanlı İstimâlet Siyaseti ve Bosna: XV. ve XVI. Yüzyıl**, Çev: Edina Nurikić, Ankara, YTB Yayınları, 2024.

Braudel, Fernand, **Akdeniz ve Akdeniz Dünyası I**, B. 3., Çev: Mehmet Ali Kılıçbay, Ankara, Doğu Batı Yayınları, 2021.

Braudel, Fernand, **Akdeniz ve Akdeniz Dünyası II**, B. 3., Çev: Mehmet Ali Kılıçbay, Ankara, Doğu Batı Yayınları, 2022.

Braudel, Fernand, **Kapitalizmin Kısa Tarihi**, B. 7., Çev: İsmail Yerguz, İstanbul, SAY Yayınları, 2013.

Braudel, Fernand, **Uygarlıkların Grameri**, Çev: Mehmet Ali Kılıçbay, İstanbul, Say Yayınları, 2024.

Genç, Mehmet, **Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi**, C. 1., İstanbul, Ötüken Neşriyat, 2021.

Gilpin, Robert, **Global Political Economy: Understanding The International Economic Orders**, New Jersey, Princeton University Press, 2001.

Gramsci, Antonio, **Hapishane Defterleri**, C. 1., Joseph A. Buttigieg (Ed.), Çev: Ekrem Ekici, İstanbul, Kalkedon Yayınları, 2011.

Heywood, Andrew, **Küresel Siyaset**, B. 5., Çev: Nasuh Uslu ve Haluk Özdemir, Ankara, BB101 Yayınları, 2018.

Huberman, Leo, **Feodal Toplumdan Yirminci Yüzyıla**, B. 13., Çev: Murat Belge, İstanbul, İletişim Yayınları, 2013.

Machiavelli, Niccolo, **Prens**, Çev: K. Atakay, B. 25., İstanbul, Can Yayınları, 2019.

Miović, Vesna, **Dubrovačka diplomacija u Istambulu**, Zagreb; Dubrovnik, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zavod za povijesne znanosti u Dubrovniku, 2003.

Miović, Vesna, **Kavşaktaki Bilgelik: Dubrovnik Cumhuriyeti ve Osmanlı Devleti Dönemindeki Olaylar**, Denona d.o.o, L. Anićić (Ed.), Dubrovnik, Kartolina, 2011.

İnalcık, Halil, **Devlet-i Aliyye: Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-1**, B. 39., İstanbul, İş Bankası Kültür Yayınları, 2009.

İnalcık, Halil, **Osmanlılar: Fütühat, İmparatorluk, Avrupa ile İlişkiler**, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2022.

İnalcık, Halil, **Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi - I 1300-1600**, 3. B., İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2016.

İnalcık, Halil, **Rönesans Avrupası: Türkiye'nin Batı Medeniyetiyle Özdeşleşme Süreci**, B. 16., İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2022.

Kılıçbay, Mehmet Ali, **Feodalite ve Klasik Dönem Osmanlı Üretim Tarzı**, Ankara, Teori Yayınları, 1985.

Kafadar, Cemal, **Between Two Worlds: The Construction of the Ottoman State**, USA, University of California Press, 1996.

Kunčević, Lovro, **Myth of Dubrovnik (Ragusa): Civic Identity of an Adriatic City-State in the Late Medieval and Early Modern Period**, Slavica Stojan (Ed.), Dubrovnik, Ogranak Matice Hrvatske u Dubrovniku Branch of Matica Hrvatska In Dubrovnik, 2022.

Kütükoğlu, Mübahat S., **Osmanlı'nın Sosyo-Kültürel ve İktisadi Yapısı**, B. 2., Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2020.

Polanyi, Karl, **Büyük Dönüşüm: Çağımızın Siyasal ve Ekonomik Kökenleri**, B. 15., Çev: Ayşe Buğra, İstanbul, İletişim Yayınları, 2020.

Pirenne, Henri, **Kapitalizmin Toplumsal Tarihinin Aşamaları**, Çev: Figen Kıyak, Ankara, Dorlion Yayınları, 2021.

Pirenne Henri, **Orta Çağ Avrupası'nın Ekonomik ve Sosyal Tarihi**, B. 11., Çev: Uygur Kocabaşoğlu, İstanbul, İletişim Yayınları, 2023.

Pirenne, Henri, **Orta Çağ Şehirleri Kökenleri ve Ticaretin Doğuşu**, Çev: Gonca Gül Kurtulmuş, Ankara, Dorlion Yayınları, 2021.

Roberts, J. M., **Dünya Tarihi Cilt**, C. 1., Çev: İdem Erman, İstanbul, İnkılap Kitabevi, 2017.

Tabak, Faruk, **The Waning of the Mediterranean, 1550-1870: A Geohistorical Approach**, Baltimore, Johns Hopkins University Press, 2008, s. 37.

Sander, Oral, **Siyasi Tarih: İlkçağlardan 1918'e**, C. 1., B. 32., Ankara, İmge Kitabevi, 2017.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, **Osmanlı Tarihi**, C. 1., B. 10., Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2011.

Wallerstein, Immanuel, **Dünya Sistemleri Analizi: Bir Giriş**, B. 2., Çev: Nuri Ersoy ve Ender Abadoğlu, İstanbul, BGST Yayınları, 2011.

Wallerstein, Immanuel, **Tarihsel Kapitalizm ve Kapitalist Uygarlık**, B. 8., Çev: Necmiye Alpay, İstanbul, Metis Yayınları, 2021.

Weber, Max, **Ekonomi ve Toplum**, C. 1, İstanbul, Yarın Yayınları, 2012.

Weber, Max, **Ekonomi ve Toplum**, C. 2, İstanbul, Yarın Yayınları, 2012.

Yemişçi, Cihan, **Dubrovnik'te Osmanlılar**, Editör Ali Karahan, İstanbul, Değişim Yayınları, 2023b.

Yemişçi, Cihan, **Hilal ile Haç'ın Arasında Osmanlı Dubrovnik İlişkileri (1326-1592)**, İstanbul, Efeakademi Yayınları, 2023.

Zinkeisen, Johan W., **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi**, C. 2., Erhan Afyoncu (Ed.), Çev: Nilüfer Epçeli, İstanbul, Yeditepe Yayınevi, 2011.

3- MAKALELER VE KİTAP BÖLÜMLERİ

Akkuş, Yakup, “*Osmanlı ve Avrupa'nın İktisat Politikaları Üzerine, Karşılaştırmalı Bir Analiz*”, **Maliye Araştırma Merkezi Konferansları**, S. 52., (2009).

Ayyıldız, Yahya, “*Osmanlı Üretim Tarzı Tartışmaları*”, **Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, (İSMUS), C. IV., S. 1., (2019).

Biegman, Nicolaas H., “*Ragusan Spying for the Ottoman Empire Some 16th Century Documents from the State Archive at Dubrovnik*”, **Belleten**, C. 27., S. 106., (Nisan 1963).

Bozkurt, Gülnihal, “*İslam Hukukunda Zimmilerin Hukuki Statüleri*”, **Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 3., S. 1-4, (1987).

Ceylan, Ebubekir, “*Dünya-Sistemi Teorisinin Osmanlı Tarihi Çalışmalarına Yansımaları*”, **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi**, C. 1., S. 1., (2003).

Cox, Robert W, ve Timothy J. Sinclair, “*Gramsci, hegemony, and international relations: essay in method*”, **Approaches to World Order**, Steve Smith (Ed.), New York, Cambridge University Press, (1996).

Cox, Robert W., ve Timothy J. Sinclair, “*Social forces, states, and world orders: beyond international relations theory*”, **Approaches to World Order**, Steve Smith (Ed.), New York, Cambridge University Press, (1996).

Cox, Robert W., ve Timothy J. Sinclair, “*Towards a posthegemonic conceptualization of world order: reflections on the relevancy of Ibn Khaldun (1992)*”, **Approaches to World Order**, Steve Smith (Ed.), New York, Cambridge University, (1996).

Cvijić, Jovan, “*The Zones of Civilization of the Balkan Peninsula*”, **Geographical Review**, C. 5., S. 6., (Haziran 1918).

Duman, Betül, “*Ortodoks Marksizmden Kopuş: Gramsci ve Hegemonya Kavramı Üzerine*”, **Doğu’dan Batıya Düşüncenin Serüveni**, C. 4, Bayram Ali Çetinkaya (Ed.), İstanbul, İnsan Yayınları, (2015).

Ercan, Yavuz, “*Osmanlı İmparatorluğu’nda Gayrimüslimlerin Ödedikleri Vergiler ve Bu Vergilerin Doğurduğu Sosyal Sonuçlar*”, **BELLE TEN**, C. 55., S. 213., (Ağustos 1991).

Eroğlu, Haldun, “*Klasik Dönemde Osmanlılarda İktidar ve Muhalefet İlişkisi Üzerine*”, **XVIII. Türk Tarih Kongresi: Osmanlı Tarihi ve Medeniyeti**, C. 3, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, (2022).

Fırat, Melek, “*Dünya’da Siyasi Tarih Disiplininin Ortaya Çıkışı ve Gelişimi*”, **Türkiye’de Siyasi Tarih’in Gelişimi ve Sorunları**, G. Erdem (Ed.), Ankara, Ankara Üniversitesi Basımevi, (2006).

Glavina, Mladen, “*An Overview of the Formation and Functioning of the Institute of Capitulations in the Ottoman Empire and the 1604 Dubrovnik Capitulation*”, **Prilozi za orijentalnu filologiju**, S., 58 (2009).

Gürkan, Emrah Safa, “*The Efficacy of Ottoman-Counter-Intelligence in the Sixteenth Century*”, **Acta Orientalia**, C. 65., S. 1., (2012).

İnalcık, Halil, “*Capital Formation in the Ottoman Empire*”, **The Journal of Economic History**, C. 29., S. 1., (1969).

İnalcık, Halil, “*DAR AL-AHD*”, **Encyclopedia of Islam Volume-II**, B. Lewis vd. (Ed.), Leiden, E. J. Brill, (1991).

İnan, Huricihan, “*Osmanlı Tarihi ve Dünya Sistemi: Bir Değerlendirme*”, **Toplum ve Bilim**, (1983-Güz).

Jović Gazić, Vedrana, “*Urban Development From Late Antiquity To The Middle Ages: Dubrovnik, Split, Trogir, Zadar - The State Of Research*”, **Archaeologia Adriatica**, C. 5., S. 1., (2011).

Köse, Metin Ziya, “*Osmanlı Devleti'nde Uluslararası Ticarete Türk Tüccarların Rolü (XVI-XVII. Yüzyıllar)*”, **Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi**, C. 6., S. 12., (2008).

Kursar, Vjerran, “*The Diplomatic, Religious, and Economic Presence of the Republic of Dubrovnik (Ragusa) in Ottoman Edirne*”, **The Heritage of Edirne in Ottoman and Turkish Times**, Birgit Krawietz ve Florian Riedler (Ed.), De Gruyter, (2019).

Krekić, Bariša, “*Courier Traffic between Dubrovnik, Constantinople and Thessalonika in the First Half of the Fourteenth Century*” **Dubrovnik, Italy, and the Balkans in the Late Middle Ages**, London, Variorum Reprints, (1980).

Krekić, Bariša, *“Italian Creditors in Dubrovnik (Ragusa) and the Balkan Trade, Thirteenth through Fifteenth Centuries”*, **Dubrovnik, Italy, and the Balkans in the Late Middle Ages**, London, Variorum Reprints, (1980).

Miović, Vesna, *“Beylerbey of Bosnia and Sancakbey of Herzegovina in the Diplomacy of the Dubrovnik Republic”*, **Dubrovnik Annals 9**, (2005).

Miović, Vesna, *“Emin (Customs Officer) as Representative of the Ottoman Empire in the Republic of Dubrovnik”*, **Dubrovnik Annals 7**, (2003).

Miović, Vesna, *“From Tears to Poison: Ragusan Dealings with the Enemies from the Ottoman Neighbourhood”*, **Life on the ottoman Border Essays in Honour of Nenad Moačanin**, Vjeran Kursar (ed.), Zagreb, University of Zagreb Faculty of Humanities and Social Sciences FF press, (2022).

Özel, Ahmet, *“Klasik İslâm Devletler Hukukunda Ülke Kavramı ve Günümüzdeki Durum: İbn Teymiyye’nin Mardin Fetvası ile Benzeri Diğer Bazı Fetvalar”*, **Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, S. 43., (2012/2).

Pamuk, Şevket, *“Institutional Change and the Longevity of the Ottoman Empire, 1500-1800”*, **Journal of Interdisciplinary History**, C. 35., S. 2., (2004).

Spremić, Momčilo. *“Xv. Yüzyılda Venedik Cumhuriyeti’nin Şarkta Ödediği Haraçlar”*, Çev: Mahmut H. Şakiroğlu, **Belleten**, C. 47., S. 185., (Ocak 1983).

Turan, Şerafettin, *“Dubrovnik”*, **İslam Ansiklopedisi**, C. 9., İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı, (1994).

Toledo, Paulino, *“İnebahtı: Dünya Egemenliği İçin Akdeniz’de Yapılan Son Deniz Savaşı”*, **Erdem**, Çev: Özlem Şakiroğlu, C. 6., S. 18., Ankara, (1990).

Uzgel, İlhan ve Nazan Bedirhanoğlu, “*Eleştirel Bir Literatür Değerlendirmesi: Dışlamadan Sınırlı Tanımaya, Uluslararası İlişkiler Kuramları ve Marksizm*”, **Uluslararası İlişkiler**, C. 12., S. 46., (2015).

Vekarić, Nenad, “*The Population of the Dubrovnik Republic in the Fifteenth, Sixteenth, and Seventeenth Centuries*”, **Dubrovnik Annals** 2, (1998).

Wallerstein, Immanuel, “*The Ottoman Empire and the Capitalist World-Economy: Some Questions for Research*”, **Review (Fernand Braudel Center)**, C. 2., S. 3., (1979).

Yalvaç, Faruk, “*Eleştirel Gerçekçilik: Uluslararası İlişkiler Kuramında Post-Pozitivizm Sonrası Aşama*”, **Uluslararası İlişkiler**, C. 6., S. 24., (2010).

Yemişçi, Cihan, “*Split Limanı’nın Uluslararası Ticarete Açılması ve Split-Dubrovnik Rekabeti (1590-1645)*”, **Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C. 19., S. 1., (2021).

4- TEZLER

Emin, Nedim, “Dubrovnikli tüccarların Balkanlar’daki ticarî faaliyetleri ve organizasyonu: XVII. yüzyıl”, **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yeniçağ Tarihi Ana Bilim Dalı, 2013.

Glavina, Mladen, “17. yüzyıl başında Osmanlı İmparatorluğu ile Dubrovnik Cumhuriyeti ilişkileri”, **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı, 2009.

Köse, Metin Ziya, “XIV. Yüzyılda Osmanlı-Dubrovnik Münasebetleri”, **Yüksek Lisans Tezi**, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yeniçağ Tarihi, İstanbul, 1997, s. 18-19.

[illegible]

“Mefâhiru'l-kudâti ve'l-hükkâm mübeyyinü's-şerâyi'î ve'l-ahkâm Rûmeli Kâdîları dâme fazâ'ilü-hum tevkî'-i refî'-i humâyûn vâsıl olucak ma'lûm ola ki bundan evvel merhûm babam tayyiballâhu serâhu Dubrovnik bâzir-gânlarına hükm-i şerîf sadaka etmiş ki bâzir-gânân-ı mezkûrîn memâlik-i mahrûseye gelip bey' u şirâ' ve ticâret ve Müslümânlarla mu'âmele kılıp gâh da'vâ ve niza' olup müzevvir şâhidler ikâmet edip hilâf-ı vâki' hukûk taleb edicek bunlarınla Müslümânlar arasında bey' u şirâ' ve ticâret ve kefâlet ve sâ'ir umûr-ı şer'iyeden her ne olsa ol bâbda kâdî ma'rifeti olup kâdî sicillâtına kayd olunup şer'î hüccet ala ve sonra nizâ' olunmaya nizâ' olucak sicillâta veya hüccete nazar olunup ol mücebince amel oluna bu ikiden birisi olmayıp mücerred şâhidler ikâmet etmek ile bunlardan da'vâ etseler mesmû' olmaya ammâ sicillâtta bulunup bir şer'î hüccetlerinde mukayyed ve mastûr olursa ol mücebince amel oluna benden dahi ol mücebince hükm taleb ettikleri sebebdan buyurdum ki min-ba'd geri ol minvâl üzere amel edesiz şöyle bilesiz alâmet-i şerîfe i'timâd edesiz tahrîran fî-evâ'ili şehri Şa'bânî'l-mu'azzam sene ihdâ ve tis'în ve semâne-mi'e”

“Mefâhiru'l-ümerâ'i'l-kirâm merâci'ü'l-küberâ'i'l-fihâm zü'l-kadri ve'l-ihirâm memâlik-i mahrûsem sancağı beyleri dâme izzühüm ve mefâhiru'l-kudâti ve'l-hükkâm me'âdinü'l-fazâ'ili ve'l-keâm memâlik-i mahrûsem kâdılar dâme fazlühüm tevki'-i refi'-i humâyûn vâsıl olucak ma'lûm ola ki hâliyen Dubrovnik Beyleri tarafından südde-i sa'âdet-bahşıma gelen elçileri şöyle arz eylediler ki Dubrovnik'e tâbi' tâcirlerden ba'zı kimesneler memâlik-i mahrûseme ticâret için gelip ticâret ederler iken ba'zı levend tâ'ifesinden ba'zı kimesneler uğrulayıp esir eyleyip satıp te'addî ederlermiş eyle olsa buyurdum ki hükm-i şerîf-i vâcibü'l-ittibâ'ımla âdemlerin vardıkta göresiz kazıye arz olunduğu gibi olup Dubrovnik'e tâbi' olan tâcirlerden memâlik-i mahrûseme gelip ticâret eden kimesnelerden ba'zı levend tâ'ifesinden ba'zı kimesneler uğrulayıp esir eyleyip satıp te'addî ettiklerin vaki' ise ânın gibi Dubrovnik'e tâbi' olan tâcirlerden idiklerin şer'le sâbit ve zâhir olduktan sonra ol kimesneleri geri mezbûrlara hükm edip alıveresiz bu bâbda kimesne[y]i hilâf-ı şer' niza' ettirmeyesiz temerrüd edenleri yazıp bildiresiz alâmet-i şerîfe i'timâd kılasız tahrîran fî-evâ'ili şehri Evveli'r-Rebî'ayn fî-şuhûri seneti erba'a ve selâsin ve tis'a-mi'e”

“Mefâhiru'l-kudâti ve'l-hükkâm me'âdinü'l-fazâ'ili ve'l-keîâm Vilâyet-i Rûmeli Kâdîları zîde fazlühum tevki'-i refi'-i humâyûn vâsıl olucak ma'lûm ola ki mukaddeman Dubrovnik Elçileri der-gâh-ı muallama âdem gönderip Dubrovnik tâ'ifesinden olup memâlik-i mahrûsemde yerler ve bağlar ve dükkânlar ve evler satın alıp tasarruf eyleyip defter ve kânûn mûcebince hukûk ve rûsûmun bi't-tamâm edâ ettiklerinden sonra emînler ve âmiller ve voyvodalarsiz sâ'ir re'âyâ gibisiz diye hilâf-ı şer' ve kânûn ve mugâyir-i ahid-nâme-i humâyûn gümrük ve ziyâde nesne taleb edip te'addî eylediklerin merhûm ve mağfûrun-leh babam Sultân Murâd Hân nevverallâhu merkadehu zamânında memâlik-i mahrûsemde evler ve dükkânlar ve bağlar ve yerler satın alıp defter ve kânûn mûcebince hukûk ve rûsûmun verdiklerinden sonra emînler ve âmiller ve voyvodalar bunlardan hilâf-ı şer' ve kânûn ve defter gümrük ve ziyâde nesne taleb edip te'addî edelerse men' u def' edip ol vechile zulm ü te'addî ettirmeyesiz Dubrovnik taifesi husûslarında olan ahid-nâme-i humâyûnum ke-mâ kân mukarrerdir Dubrovnikli sâ'ir re'âyâ gibi harâc-güzâr re'âyâmdır ânlarâ hilâf-ı şer' ve kânûn ve mugâyir-i ahid-nâme-i humâyûn te'addî olunduğuna emrim yoktur fermân-ı şerîfime mugâyir iş edenleri yazıp arz eyleyesiz tekrâr bu husûs için şikâyet ettirmeyesiz diye emr-i şerîf verilip hâlen tecdîd olunmak ricâ etmeğın buyurdum ki ol emr-i şerîf mûcebince amel edip min-ba'd hilâfına cevâz göstermeyesiz şöyle bilesiz ve ba'de'n-nazar bu hükm-i şerîfimi ellerinde ibkâ edip alâmet-i şerîfe i'timâd kılasız tahrîran fî-evâ'ili şehri Zi'l-hicce'ti's-şerîfe sene selâse ve elf mine't-tahiyyeti'n-nebeviye aleyhi efdalü't-tahiyye”

۴۴۹

و اولی الامر علیهم السلام و اولی الامر علیهم السلام
 فاضل فیهم فاضل فیهم فاضل فیهم فاضل فیهم
 صدر الامر فیهم فاضل فیهم فاضل فیهم فاضل فیهم
 تاج الامر فیهم فاضل فیهم فاضل فیهم فاضل فیهم
 مکرم الامر فیهم فاضل فیهم فاضل فیهم فاضل فیهم
 هو الجلیل فیهم فاضل فیهم فاضل فیهم فاضل فیهم
 هو رئیس الامر فیهم فاضل فیهم فاضل فیهم فاضل فیهم
 او لور لری باغ لولندای کتور جو صون کر لول کارین نوایل
 لکر لول خد قه قنوبر لالین خصوص تفصیل چون حکم لول
 لولند قضا فیها و لدر تفکال لولند حکم مابولای
 و آید لالاند لول لری حکم همانند لکر اسلوب لدر لری
 و بالجملة بولای لری بولای لری بولای لری بولای لری
 و بعد از نظر حکم بولای لری بولای لری بولای لری
 لری لری لری لری لری لری لری لری لری لری لری
 و بعد از نظر حکم بولای لری بولای لری بولای لری

“Mefâhiru'l-kudâti ve'l-hükkâm mübeyyinü's-şerâyi'i ve'l-ahkâm Bosna Sancağı ve Hersek Sancağı ve Vulçitrın Sancağı Kâdîları dâme fazlühum tevki'-i refi'-i humâyûn vâsıl olucak ma'lûm ola kim şimdiki hâlde Dubrovnik Beylerinden der-gâh-ı mu'allâma üzerlerine vaz' olunan harâcların getirdiklerinden sonra şöyle arz eylediler ki bunların tâcirlerinden kepenek ve gayrı havâyic ve emti'a alıp ticâret için ol nevâhiye vardıkları vakt ba'zı kimesneler ol tâcirleri tutup yasaktır ve getirdiğiniz esbâb memnû'dur ve bindiğiniz at iyi attır diye incidirler imiş ve zulm edip akçelerin alırlar imiş imdi buyurdum ki her kangınızın taht-ı hükûmetine Dubrovnik tâcirleri emti'a ve sâ'ir havâyic iletip ticâret tarîkiyle satmak isteyeler ânın gibi mâni' olurlar ise mâni' olanları getirtip sorasız ol ticâretten bunları ne temessûkle men' ederler eğer ol hizmete konulup ellerinde husûs-ı kazıyye için hükümleri olup bunların ettikleri ol men' olunan kazıyye ise fe bi-hâ ve illâ temessükleri olmayıp ve ellerinde hükm-i humâyûnları yoğiken dahl ederler ise ve atların ellerinden almak isterler ise muhkem haklarından gelesiz eslemeyip gadr ederler ise arz edesiz ve bi'l-cümle bunlar gurebâdır bunları incittirmeyesiz bir dahi şikâyet ettirmeli eylemeyesiz şöyle bilesiz ve ba'de'n-nazar bu hükm-i şerîfi ellerinde ibkâ edip alâmet-i şerîfe i'timâd edesiz tahrîran fî-evâ'ili şehri Muharremi'l-Harâm li-sene hamse ve aşer ve tis'a-mi'e”

“Mefâhiru'l-kudâti'l-müslimîn (...) el-mü'minîn Rûmeli Kâdîları dâme fazlûhum tevkî'-i refî'-i humâyûn vâsıl olucak ma'lûm ola ki hâliyen Dubrovnik Beyleri kapıma âdem gönderip harâc veririz bizden harâc-güzâr gümrüğü alınmayıp harbî gümrüğü alınır diye bildirdiler imdi buyurdum ki göresiz kadîmü'z-zamândan ilâ-yevminâ hâzâ ne vechile gümrük vere geldilerse min-ba'd dahi eyle aldırasız ziyâde ve eksik aldırmayasız şöyle bilesiz vech-i me'mûr üzere amel edesiz alâmet-i şerîfe i'timâd edesiz tahrîran fî'l-yevmi's-sânî aşer min-şehri Ramazân sene hamse ve tis'a-mi'e”

“Emîru'l-ümerâi'l-kirâm kebîru'l-küberâi'l-fihâm zü'l-kadri ve'l-ihtirâm sâhibü'l-mecdi ve'l-ihtişam el-muhtassu bi-mezîdi inâyeti'l-Meliki'l-Allâm Şâm Beylerbeyisi zîde ikbâlûhu ve mefâhiru'l-ümerâi'l-kirâm el-fâhimü'l-küberâ'i'l-fihâm zevi'l-kadri ve'l-ihtirâm el-mahsûsüne bi-inâyeti'l-Meliki'l-Allâm Vilâyet-i Arab Beyleri zîde izzühum ve mefâhiru'l-kudâti ve'l-hükkâm me'âdinü'l-fazâ'ili ve'l-keîâm Vilâyet-i Arab Kâdîları zîde fazlühum tevkî'-i refî'-i humâyûn vâsıl olucak ma'lûm ola ki hâliyen Dubrovnik Beyleri kapıma âdem gönderip tâcirlerimiz Arab Vilâyeti'ne ticâret için varıp ve kânûn üzere mîrî gümrüklerin edâ ettiklerinden sonra emti'a ve gayrı dahl etmek isteyip ve incidirlermiş diye bildirdiler imdi buyurdum ki zikr olan Dubrovnik tâcirleri Şâm ve Haleb ve sâ'ir Vilâyet-i Arab cânibine varıp ticâret edip ve kânûn üzere mîrî gümrüklerin edâ ettiklerinden sonra bunlara emti'ayı ve gayrıyı bî-vech dahl ettirmeyip ve incittirmeyesiz şöyle bilesiz alâmet-i şerîfe i'timâd kılasız tahrîran fî'l-yevmi'l-işrîn Ramazân sene sitte ve selâsîn ve tis'a-mi'e”

“Kıdvatü'l-ümerâ'î'l-kirâm umdetü'l-küberâ'î'l-fihâm zül-kadri ve'l-ihtirâm el-muhtassu bi-mezîdi inâyeti'l-Meliki'l-Allâm Hersek Sancağı Beyi dâme izzühu ve mefâhiru'l-kudâti ve'l-hükkâm me'âdinü'l-fazâ'ili ve'l-keîâm livâ-i mezbûrda vâki' olan kâdîlar zîde fazlühum tevkî'-i refî'-i humâyûn vâsıl olucak ma'lûm ola ki Dubrovnik Elçileri südde-i sa'âdetime arz-ı hâl gönderip Dubrovnik Beylerinden Orsad nâm zımmî elçilik tarîkiyle sen ki sancakbeyisin sana varıp iki bin mikdârı kuruş ile geri dönüp Dubrovnik'e giderken öyle vaktinde üzerine ba'zı harâmîler dökölüp zikr olunan iki bin kuruşunu ve cümle emvâl ve erzâkını gâret ve hasâret edip fesâd ve şenâ'at etmişlerdir diye mezbûr elçinin gâret olunan kuruşların ve sâ'ir emvâl ve erzâkı zuhûra getirilip ehl-i fesâdın haklarından gelinmek ricâsına i'lâm eylediler imdi bir vilâyete sancakbeyi ta'yîn olunmaktan murâd ol makûle ehl-i fesâdın haklarından gelip vilâyet emn ü emân üzere olup âyende ve revende yollardan emîn ve sâlim mürûr ve ubûr edip kimesneye zarar ve ziyân erişmemektir bu bâbda ihmâlin sebebi ile mes'ûl ve mu'âteb olmuşsundur buyurdum ki mezbûr elçinin kuruşlarını ve sâ'ir emvâl ve erzâkını gâret ve hasâret eden ehl-i fesâdı be-her hâl ele getirip dahi bi-hasebi's-şer'î's-şerîf sâbit ve zâhir olduktan sonra aldıkları kuruşları ve esbâbı sâhibine bî-kusûr alıverdikten sonra bu fesâdı edenler sipâhî tâ'ifesinden ise habs edip arz eylesin değiller ise şer'le haklarında lâzım geleni icrâ edip hilâf-ı şer' ve kânûn iş olmaktan ve celb ve ahz sebebi ile ehl-i fesâd himâyet olunmaktan ziyâde hazer edesin şöyle bilesiz alâmet-i şerîfe i'timâd kılasız tahrîran fî-evâ'ili şehri Şevvâli'l-mükerrem sene selâse ve elf mine't-tahiyyeti'n-nebeviye aleyhi efdalü't-tahiyye”

“Kıdvatü'l-ümerâi'l-kirâm umdetü'l-küberâi'l-fihâm zü'l-kadri ve'l-ihirâm el-muhtassu bi-mezîdi inâyeti'l-Meliki'l-Allâm Hersek Sancağı Beyi dâme izzühu tevkî'-i refî'-i humâyûn vâsıl olucak ma'lûm ola ki hâliyen Dubrvonki Beylerinin südde-i sa'âdetime gelen elçileri kadîmü'l-eyyâmdan tâcirlerimi memâlik-i mahrûseden her kandan isterler ise akçeleriyle me'kûlât kısmından ve sâ'ir mühimmâtlarından taleb ettiklerini alıp giderlerdi kimesne mâni' olmazdi hâliyen olugelen âdet ve kânûna muhâlif Hersek Beyi olanların voyvodaları ve sâ'irler mâni' olurlar diye bildirdi ol bâbda hkiim taleb ettikleri ecilden buyurdum ki Dubrovnik tâcirleri kadîmü'l-eyyâmdan ilâ-yevminâ hâzâ azıktan ve gayrıdan şimdiye değin alıgeldikleri nesneleri akçeleriyle alıp gittiklerinde şer'a ve kânûna muhâlif ve kadîmü'l-eyyâmdan olugelen âdet ve kânûna mugâyir kimesneyi dahl ü ta'arruz ettirmeyesiz dahl etmek isteyenleri men' u def' edesiz ve ba'de'n-nazar bu hükm-i şerîfimi ellerinde ibkâ edip alâmet-i şerîfe i'timâd kılasız tahrîran fî-evâhiri şehri Cemâziye'l-evvel sene tis'a ve hamsîn ve tis'a-mi'e”

مفعول لفظ اهل صرح الملك في مقام المطهر بنار الله العالم رسال الله
 بكي حاجي وفي القضاة طحايا في الحج والادب والادب في الحج
 قاض حاجي فخر توضع في الحج والادب في الحج والادب في الحج
 اهل كسب في الحج والادب في الحج والادب في الحج والادب في الحج
 آخر بانك في الحج والادب في الحج والادب في الحج والادب في الحج
 سلبك في الحج والادب في الحج والادب في الحج والادب في الحج
 ائني في الحج والادب في الحج والادب في الحج والادب في الحج
 ونقدار في الحج والادب في الحج والادب في الحج والادب في الحج
 بنوع في الحج والادب في الحج والادب في الحج والادب في الحج
 نفع في الحج والادب في الحج والادب في الحج والادب في الحج
 انوك في الحج والادب في الحج والادب في الحج والادب في الحج
 اولك في الحج والادب في الحج والادب في الحج والادب في الحج

“tevkî‘-i refî‘-i humâyûn vâsıl olucak ma‘lûm ola ki şimdiki hâlde Dubrovnik Elçisi Knez Francesko der-gâh-ı ma‘delet-penâhıma gelip şöyle arz etti ki Hersek İli'nin ahır-bânları(?) kâfirden ve Müslümândan varıp Dubrovnik Vilâyeti'nden âdem uğrulayıp esîr edip götürüp satarlarmış imdi gerektir ki hükm-i şerîf varıcak ihtimâm edip ânun gibi iş edenleri bulup (...) vechile haklarından gelesiz ve ne mikdâr âdem esîr etmişler ise teklîf edip buldurup alıp salıveresiz ve Dubrovnik benim harâc-güzârımdır yasak edesiz min-ba‘d Dubrovnik Vilâyeti'ne hiç ahad ta‘arruz ve tecâvüz etmeye ederse haklarından gelesiz bir vechile ki min-ba‘d hiç ahad ânun gibi etmeye şöyle bilesiz alâmet-i şerîfe i‘timâd edesiz tahrîran fî-evâhiri şehri Rebî‘i'l-âhir li-sene erba‘a ve tis‘în ve semâne-mi’e”

ÖZET

Bu tezde, Dubrovnik'in, Osmanlı Devleti'nin Batı merkezli dünya ekonomisiyle bağlantı kurmasında gördüğü işlev sorunsallaştırılmaktadır. Bu sayede Dubrovnik, Devlet'in koruması ve yasal otoritesini tanıyarak yalnızca olası askeri tehditlerden kurtulmakla kalmamış, elinde bulundurduğu sermayeyi işleyip farklı coğrafyalara taşıyacak hukuki imtiyazlardan da yararlanmıştır. Bu çift taraflı kazancın da etkisiyle Dubrovnik ve Osmanlı, 16. yüzyılda kendi altın çağlarını yaşayabilmişlerdir.

Tezin ilk bölümünde meseleye, Uluslararası İlişkiler disiplini çerçevesinde nasıl bakılabileceği ve ne tür yorumlar getirilebileceği tartışılmıştır. Merkez-Çevre ilişkisi bağlamında, 16. yüzyılda olgunlaşmış olan Batı Kapitalizminin Osmanlı Devleti'yle temâsının Dubrovnik üzerinden nasıl gerçekleştiği ele alınmıştır. Diğer taraftan, Dubrovnik'in Osmanlı ile kurduğu ilişkinin mahiyetinin, aralarındaki asimetric güç ilişkisinin yanında rızaya da dayandığı vurgulanmış ve bu noktada sultanların keyfi birer karar verici olmadıkları belirtilerek bu ilişkinin kurulabilmesini sağlayan bir hukuki-idari zemin olduğuna değinilmiştir.

İkinci bölümde kronolojik olay anlatımlarıyla Osmanlıların batıya ilerleyişi ve Dubrovniklilerle ilk karşılaşmalarına yer verilmiştir. Bu karşılaşma neticesinde imzalanan antlaşmalar ve Dubrovniklilerin Bab-Ali nezdindeki konumlarına değinilmiş, Devlet'in bir İmparatorluk formuna eriştikten sonra Batı ile kurduğu karşılıklı bağımlılık neticesinde Dubrovnik'in öneminin nasıl artmış olduğu açıklanmaya çalışılmıştır.

Tezin üçüncü bölümündeysen Osmanlı Devleti'nin tabiiyet ilişkisi kurduğu pek çok benzerinin aksine, niçin Dubrovnik'i hiçbir zaman doğrudan kendine katmadığı üzerinde durulmuştur. Bu noktada, Devlet'in Dubrovnik aracılığıyla geçirdiği ekonomi-politik dönüşüm detaylıca analiz edilmiştir.

ANAHTAR SÖZCÜKLER: Dubrovnik, Osmanlı, Dünya Sistemi, Uc Beyleri, Politik Ekonomi

ABSTRACT

This thesis problematizes the role of Dubrovnik in connecting the Ottoman State to the Western-centric world economy. By recognizing the State's protection and legal authority, Dubrovnik not only avoided potential military threats but also benefited from legal privileges that enabled it to process and transport the capital in its hand to different regions. This win-win approach contributed to the golden ages of both the Dubrovnik and the Ottoman in the 16th century.

In the first chapter, the issue is analyzed within the framework of International Relations, exploring possible interpretations. The discussion focuses on how Western capitalism, which had matured in the 16th century, interacted with the Ottoman State through Dubrovnik, within the context of the core-periphery relationship. Additionally, the nature of Dubrovnik's relationship with the Ottoman State is highlighted as being based not only on asymmetrical power dynamics but also on a consent. This section also emphasizes the existence of a legal-administrative foundation that enabled this relationship, countering the notion of the sultans as arbitrary decision-makers.

The second chapter provides a chronological narrative of the Ottoman westward expansion and its encounters with the Dubrovnik. The treaties signed as a result of these encounters and Dubrovnik's position within the Porte are discussed. Furthermore, the chapter examines how Dubrovnik's significance grew after the reciprocal dependency established between the Ottoman and the West following the State's transformation into an imperial form.

In the last chapter, the thesis explores why, unlike many of its counterparts subjected to the Ottoman Empire, Dubrovnik was never directly annexed. This section provides a detailed analysis of the political-economic transformation the Empire underwent through its relationship with Dubrovnik.

KEYWORDS: Dubrovnik, Ottoman, World-System, Frontier Beys, Political Economy